

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE OVEREENKOMST VAN LOMÉ EN DE BEKENDMAKING VAN VERDRAGEN

Onder de titel "Belgisch Staatsblad - Verspilling", heeft een volksvertegenwoordiger de minister van Buitenlandse Zaken onlangs een parlementaire vraag gesteld met betrekking tot de publikatie van het Verdrag van Lomé (*Vragen en Antwoorden, Kamer*, 1976, nr. 34, p. 2426, vraag nr. 110bis van 1 juni 1976). De aanhef van de vraag ziet er tekstueel als volgt uit: "De abonnees van het Belgisch Staatsblad zijn onlangs begiftigd geworden met een 'bijvoegsel' houdende 311 bladzijden (!) over de overeenkomst te Lomé (28 februari 1975) zijnde ... rietsuiker tussen de E.E.G.-Gemeenschap en Barbados, Fidji, Swazéland, Tobago, enz."

Het kamerlid verzoekt de minister hem mede te delen: de "hoegrootheid van het lezerpakket", het "aantal kg. papier (oplage)", "de kostprijs in het kader van de bezuinigingspolitiek", en ten slotte "of het in de bedoeling ligt nog dergelijke teksten op deze schaal te verspreiden".

Uit het zakelijk gedeelte van het antwoord lezen we dat het *Staatsblad* een oplage heeft van 22.100 exemplaren en aan het Verdrag van Lomé 16.354 kg papier werd besteed (0,740 kg per exemplaar) voor een totale kostprijs van 1.590.000 fr. ($\pm$ 72 fr. per ex.).

Is de Overeenkomst van Lomé deze publikatiekosten waard en, meer algemeen, moeten verdragen bekendgemaakt worden, en waarom, waar en hoe? Dit zijn de vragen die we in dit opstel willen behandelen.

1. De overeenkomst van Lomé in een notedop

1. Om de technisch juridische problemen betreffende de bekendmaking in hun juist daglicht te plaatsen, verdient van tevoren de aanhef van de parlementaire vraag van 1 juni 1976, enige commentaar.

De vraag heeft een enigszins ironische en zelfs geringschattende klank: het is net of het kamerlid

er onbegrijpend bijstaat, hoofdschuddend bij het aanschouwen van zoveel onzin: de abonnees van het *Staatsblad* worden "begiftigd" met 311 blz. met een uitroepingsteken (!) en waarvoor eigenlijk? Voor een overeenkomst ... (anticlimax) over rietsuiker met een paar landen als Barbados, Fidji, Swazéland en Tobago (allicht werd "Trinidad en Tobago" bedoeld). Alvast drie kranten hebben gretig aan deze vraag ruimere publiciteit en commentaar gegeven (*De Standaard*, *Libre Belgique* en *Le Soir*, tussen 11 en 13 juli 1976), wat bewijst dat de toon van de vraag goed is overgekomen en er in ons land nauwlettend wordt toegezien op kleinere staatsuitgaven die binnen het begripsvermogen liggen.

Maar het is toch een hele krachttoer de Overeenkomst van Lomé te reduceren tot een rietsuikerakkoord met een paar kleine staten. Het rietsuikerakkoord gesloten met 13 (en niet met 4) A.C.S.-landen, in de vorm van uitwisseling van brieven, beslaat één blad, de Overeenkomst van Lomé met bijlagen, protocollen en verklaringen, een honderdtal. Deze kwantitatieve gegevens zijn evenwel niet wezenlijk. Wel wezenlijk is, dat het verdrag een der belangrijkste overeenkomsten is die sinds W.O. II werden gesloten.

Partijen bij deze overeenkomst zijn de negen E.G.-landen, de E.G. zelf en 46 zgn. A.C.S.-landen (dit zijn landen van Afrika, de Caraïben en de Stille Oceaan), plus nog zes onlangs op 15 juli 1976 te Brussel toetredende A.C.S.-landen, wat het geheel op 62 brengt, haast de helft van de hele V.N. of nog, 500 miljoen mensen. Voor het grootste deel zijn deze A.C.S.-ers vroegere partners van de Jaoende-Overeenkomst en Commonwealthlanden.

De E.G.-landen kennen de tolvrije invoer toe voor alle industriële en haast alle landbouwprodukten, en wel zonder wederkerigheid voor E.G.-produkten en met ten hoogste een meest-begunstigde-natie-regeling. Nieuw is een stabilisatiefonds van 375 miljoen rekenheden (r.e.) dat gebeurlijke maar al te vaak optredende prijsdalingen van twaalf grond-

stoffen moet compenseren ten behoeve van de A.C.S.-landen. In een aparte regeling voor de suiker, garandeert de E.G. dezelfde prijzen als die welke voor haar eigen interne produkten worden betaald, wat ook een novum is. In het luik "industriële samenwerking", wordt voorzien in de overheveling van industriële bedrijvigheid naar de A.C.S.-landen om een betere arbeidsverdeling in de wereld te bevorderen: de Europese Investeringsbank houdt 390 miljoen r.e. daarvoor ter beschikking voor een eerste periode van vijf jaar. Bovendien worden financiële bijdragen in het vooruitzicht gesteld van 2,100 miljard r.e. niet-terugbetaalbare fondsen, 430 miljoen r.e. leningen en 95 miljoen r.e. participaties in industriebedrijven in de A.C.S.-landen. De financiële last van de E.G. bedraagt aldus in haar geheel 3,390 miljard r.e. of 152,5 miljard Bfr., om dan nog niet te spreken van de inkomstenderving aan douanerechten en de gevolgen van de verplaatsing van industrieën met wat dit meebrengt op de interne arbeidsmarkt. De hele samenwerking wordt institutioneel overkoepeld door een Raad van Ministers, een Ambassadeurscomité en een Raadgevende Parlementaire Vergadering.

De overeenkomst wordt begroet als een belangrijk keerpunt in het ontwikkelingsbeleid. Zij benadert het dichtst, en hier in verbindende juridische afspraken, de idee van een "nieuwe internationale economische orde" waarover zoveel te doen is in de V.N. en onlangs nog op de UNCTAD-bijeenkomst te Nairobi; een belangrijk precedent bovendien in de Noord-Zuid dialoog. Zij laat tenslotte de Jaoude-overeenkomst en de Commonwealth-regelingen een heel eind achter zich.

Nu weet iedereen dat tussen een verdragstekst en de uitvoering ervan een zee ligt met klippen en te verwachten politieke stormen. Dat is geen reden om er zich geringschattend over uit te spreken en zeker niet om de bekendmaking ervan te betwisten. Indien er al verdragen in hun authentieke en volledige tekst gepubliceerd dienen te worden, dan zeker de Overeenkomst van Lomé, zelfs indien de publikatie 1,6 miljoen Bfr. kost en 16.354 kg. papier.

In zijn antwoord stelt de minister dan ook met kracht dat de verdragen van Lomé aan het Parlement werden voorgelegd om hun belangrijk politiek karakter en omwille (lees: wegens) (van) de financiële bepalingen die ze bevatten en na goedkeuring in het *Belgisch Staatsblad* werden gepubliceerd.

Op de doctrine, waarvan dit standpunt slechts de toepassing is, komen we in de afdeling terug.

2. Vragen betreffende de bekendmaking van verdragen¹

Een betwisting over de publikatie van een overeenkomst als die van Lomé, zou niet rijzen, indien

de bekendmaking van internationale verdragen wettelijk was geregeld. Daarin ligt juist de verdienste van de hier besproken parlementaire vraag dat zij het probleem van de bekendmaking van verdragen aan de orde stelt.

Noch de Grondwet, noch de wet bepalen dat verdragen gepubliceerd moeten worden. Artikel 129 Grondwet zegt alleen dat wetten, besluiten of verordeningen van algemeen, provinciaal of gemeentelijk bestuur slechts verbindend zijn na bekendmaking in de vorm bij de wet bepaald. De uitvoeringswet van artikel 129 Grondwet, heden de wet van 31 mei 1961 (*Belgisch Staatsblad*, 21 juni 1961), vermeldt wel de verdragen (art. 8) en zegt dat zij in het *Staatsblad* bekendgemaakt worden "indien er aanleiding is tot bekendmaking". De vraag wanneer "er aanleiding is tot bekendmaking", d.i. welke verdragen gepubliceerd moeten worden, blijft dus open. De uitvoerende macht die de bekendmaking moet verzorgen, is derhalve op zichzelf aangewezen om uit te maken welke verdragen wel (en in welke vorm, in extenso of bij "bericht") en welke niet worden gepubliceerd.

De handboeken van grondwettelijk recht geven hierover geen uitsluitsel. Wigny² schrijft wel dat in het Belgisch publiek recht een verdrag "op eigen kracht" (par lui-même) verbindend en uitvoerbaar is, daar het in werking treedt krachtens de regels die in het verdrag zelf zijn bepaald en de Grondwet noch de afkondiging noch de bekendmaking ervan oplegt. Dit is juist, in zover hij zou bedoelen dat een verdrag niet alléén door zijn publikatie in België van kracht wordt: de verdragsluitende partijen kunnen het van kracht worden van een verdrag laten afhangen van de uitwisseling van bekrachtigingsoorkonden of van de neerlegging van een bepaald aantal dergelijke oorkonden of nog van het verstrijken van een termijn na het einde van de bekrachtigingsprocedure, en al deze voorwaarden kunnen in vervulling gaan na de publikatie. Wigny kan daarentegen niet bedoeld hebben dat alle verdragen zonder meer in België van kracht

¹ We gebruiken het algemeen woord "verdrag" om elk geschreven instrument aan te duiden waarin een verbintenis tussen internationale rechtssubjecten wordt aangegaan en die onderworpen is aan het internationaal recht. We steunen daarbij op het woordgebruik in de artikelen 25bis en 68 Grondwet maar ook op de door België weliswaar niet ondertekende maar ruim bekrachtigde en in werking getreden Weense Conventie over het Verdragsrecht van 23 mei 1969, waarvan art. 2, § 1, a) luidt: "... 'treaty' means an international agreement concluded between States in written form and governed by international law, whether embodied in a single instrument or in two or more related instruments and whatever its particular designation..." De diverse benamingen die in het internationaal recht worden gebruikt (conventie, overeenkomst, pact, handvest, akkoord, protocol, uitwisseling van nota's of brieven, memorandum e.a.) hebben aldus slechts een politieke of taalkundige en geen juridische betekenis.

² WIGNY, *Droit constitutionnel*, II, p. 656.

worden zodra aan de daarin gestelde internationaalrechtelijke eisen is voldaan. Verdragen die internationaalrechtelijk niet in werking zijn getreden kunnen geen rechtskracht hebben in België, maar omgekeerd is het niet zo dat op internationaal vlak in werking getreden verdragen meteen in België rechtskracht hebben: er moet tevens in de interne rechtsorde in welbepaalde gevallen voldaan worden aan grondwettelijke eisen (goedkeuring bij wet of instemming door de Kamers) en eventueel aan een publicatieplicht.

Daar deze laatste niet uitdrukkelijk in de wet is omschreven, zoekt men spontaan naar houvast in het grondwettelijk recht en meer bepaald in art. 68 Grondwet. Wat dit betreft kan men als "summa divisio rerum" het onderscheid maken tussen verdragen die wel en de andere die geen betrekking hebben op de rechtsonderhorigen, zoals Masquelin³ dat doet: "Quid en cas de non-publication? A notre sens il faut distinguer selon que le traité n'engage que l'Etat ou qu'il est de nature à créer des obligations pour les citoyens".

a) *Verdragen die betrekking hebben op personen*

"Dans ce dernier cas", vervolgt Masquelin, "le traité non publié ne pourrait être invoqué en justice contre ces citoyens. Si cette solution ne ressort pas d'un texte formel, elle est conforme à l'esprit de l'article 129 de la Constitution. Telle est la solution admise par les tribunaux (waarop een lijstje rechtspraak volgt)". Het Hof van Cassatie stelt duidelijk⁴: "Oin Belgen individueel te binden moet een verdrag niet enkel door het Parlement zijn goedgekeurd, maar ook in het Staatsblad bekendgemaakt zijn". Vanzelfsprekend mag men uit het feit dat een verdrag gepubliceerd is, niet afleiden dat het interne rechtsregels met normatieve draagkracht bevat⁵. Evenmin is een verdrag in de interne rechtsorde verbindend indien het, weliswaar gepubliceerd, niet tot stand is gekomen overeenkomstig de grondwettelijke eisen⁶.

Het kan vanzelfsprekend lijken, maar we zullen verder zien dat het desondanks niet overbodig is, te preciseren dat niet alleen verdragen die aan de rechtsonderhorigen "verplichtingen" opleggen of hen "persoonlijk binden" in aanmerking komen, maar ook die welke hun positief "rechten" toekennen. Het ligt nogal voor de hand dat de burgers

kennis moeten kunnen nemen niet alleen van verdragsbepalingen waarop men zich tegen hen kan beroepen, maar ook van die waarop zij zich kunnen beroepen tegen medeburgers en overheidsorganen. De door het Hof van Cassatie gebruikte uitdrukking "persoonlijk binden" ("lier individuellement") staat in de Grondwet, maar is verouderd. In ontwerpen van een nieuw artikel 68 Grondwet is die uitdrukking overigens niet meer te vinden⁷. Alleen in de tekst van de Senaatscommissie voor de herziening van de Grondwet, treft men het eenzijdige woord "binden" nog aan⁸ maar wij hopen, en niet alleen om deze reden, dat deze tekst, waarop heel wat kritiek is gekomen⁹, niet als basistekst zal dienen voor de aanstaande grondwetsbesprekingen.

Een andere, belangrijker vraag is of de publicatieverplichting van verdragen "die van aard zijn verplichtingen op te leggen (of rechten toe te kennen, zouden we zeggen) aan de burgers", alleen geldt voor verdragen waarin "self-executing" bepalingen voorkomen, wat voor de hand ligt, of ook voor verdragen waarvan de inhoud slechts langs, mits en krachtens nationaalrechtelijke wetten en besluiten op de rechtsonderhorigen van toepassing is. Eigenlijk gaat het hier om de interpretatie van artikel 68 Grondwet, veeleer dan om het louter publicatieprobleem waarop we zo dadelijk terugkomen: wat betekent "verdragen die Belgen persoonlijk zouden kunnen binden"? "Hiermee worden bedoeld", schrijft Mast¹⁰, "de verdragen die een terugslag op de persoonlijke, de familie- of de patrimoniale rechten van de Belgen kunnen hebben, zoals bijv. verdragen die de tenuitvoerlegging van vreemde gerechtelijke beslissingen regelen, verdragen betreffende de uitlevering, enz. ...". Voor Wigny¹¹ "on vise par là les traités qui modifient les droits subjectifs. Tels sont, par exemple, ceux qui traitent de la propriété industrielle, du statut international du mariage, etc." Voor Senelle¹² "verdragen die de subjectieve rechten kunnen raken, zoals b.v. de positie van het huwelijk in het internationaal recht". Deze omschrijvingen zijn zeer ruim en de aangehaalde voorbeelden hebben lang niet alle een "rechtstreekse werking" in de interne rechtsorde, zodat men eruit mag concluderen dat deze auteurs ook

³ MASQUELIN, *Théorie élémentaire des traités internationaux*, 1953, nr. 215; MAST, *Verdragen* (Adm. Lexicon), nr. 19, p. 25: "Het verdrag dat er zich toe beperkt aan de Staat zelf verplichtingen op te leggen, kan bindend zijn zonder vooraf in het Staatsblad bekendgemaakt te zijn."

⁴ Cass., 11 december 1953, *Arr. Verbr.*, 1954, 252, *Pas.*, 1954, I, 298.

⁵ R.v.St., 13 maart 1964, nr. 10501, Graaf Lippens.

⁶ Cass., 25 november 1955, *J.T.*, 1956, 339, met noot van P. DE VISSCHER.

⁷ Tekstvoorstellen van prof. P. DE VISSCHER en P.F. SMETS in hun preadvies op het Colloquium van de Centra voor Internationaal Recht van de Universiteiten te Brussel en te Leuven van 6 en 7 mei 1965 en van het Syntheseverslag van datzelfde Colloquium, R.W., 1965-66, 2018 en 2050 — Werkdocument van de Eerste Minister en van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Commissie voor de herziening van de Grondwet, *Parl. Besch., Senaat*, 1970-71, nr. 596.

⁸ *Parl. Besch., Senaat*, 1970-71, nr. 596.

⁹ H. ROBIN, "La revision de l'article 68 de la Constitution", *J.T.*, 1971, 565.

¹⁰ *Grondwettelijk Recht*, 1975, nr. 283c.

¹¹ *Droit constitutionnel*, II, p. 654.

¹² *Commentaar op de Belgische Grondwet*, 1974, p. 246.

niet-self-executing verdragen aan parlementaire goedkeuring willen onderwerpen.

Op het eerste gezicht zou dat niet zeer logisch kunnen lijken aangezien de rechtsonderhorigen door een niet-self-executing verdrag niet "gebonden kunnen zijn" en de Kamers hunnerzijds bevoegd blijven om de inhoud van een dergelijk verdrag in de nationale rechtsorde bij wet toepasselijk te maken, dan wel deze toepassing te weigeren. Een dergelijk standpunt moet niettemin bestreden worden, en wel omwille van de harmonie tussen de internationale en nationale rechtsorden. Het zou inderdaad onaanvaardbaar zijn dat de Koning, alleen optredend, internationale verbintenissen zou kunnen aangaan in materies die in de interne rechtsorde tot de bevoegdheid van de Kamers behoren. In deze hypothese zouden de Kamers immers voor de keuze staan, ofwel slaafs de wetten aan te nemen ter nakoming van de internationale verplichting, wat strijdig is met de vrijheid van de Kamers en het institutioneel evenwicht tussen hen en de Koning, ofwel de internationale aansprakelijkheid van het land in het gedrang te brengen wegens een gebrek aan uitvoering van de internationale verbintenis. Zolang grondwettelijk niet zal zijn uitgemaakt wat de juiste draagwijdte is van de "instemming van de Kamers", een machtiging om het verdrag te sluiten en België internationaalrechtelijk te kunnen binden, dan wel een handeling die het verdrag bindend maakt in de interne rechtsorde, zal dit probleem blijven bestaan. Hoe dan ook, het kan niet ernstig betwist worden dat het Parlement moet instemmen met alle verdragen die, ook onrechtstreeks, tot gevolg kunnen hebben dat aan Belgen rechten toegekend of verplichtingen opgelegd worden. Overeenkomstig dezelfde gedachtengang wordt geëist dat het Parlement zijn instemming zou betuigen met verdragen die de Staat (financieel) zouden kunnen bezwaren en volstaat een goedkeuring van een budget waarin de nodige kredieten zijn opgenomen niet¹³.

Wat nu de publikatie van deze verdragen betreft, leek P. De Visscher, in een weliswaar niet zo recente cursusuitgave¹⁴ eerder restrictief te willen zijn: "Les traités de commerce, ceux qui pourraient grever l'Etat et ceux qui pourraient lier individuellement les Belges n'ont d'effet (en Belgique) qu'après avoir reçu l'assentiment des Chambres (et, en ce qui concerne les traités qui pourraient lier les Belges, après avoir été publiés)" (p. 186); maar elders (p. 187): "La Constitution (art. 129) subordonne la force obligatoire des lois à une publication (...). Il en va de même des traités 'self executing'." Hieruit zou men kunnen afleiden dat "verdragen die de

Belgen persoonlijk kunnen binden" slechts slaat op self-executing verdragen en dat slechts deze bekendgemaakt moeten worden. Maar in een recentere publikatie stelt dezelfde vooraanstaande auteur terloops maar ondubbelzinnig, en hij is bij mijn weten de enige¹⁵: "Parce qu'elle est déduite des exigences naturelles de la notion de force obligatoire, telle qu'elle est entendue dans l'ordre juridique interne, l'obligation de publication ne concerne que les traités dont les dispositions ou certaines dispositions pourraient, directement ou indirectement, avoir une incidence sur les droits et obligations des particuliers."

Persoonlijk zou ik ook liefst alle verdragen die betrekking kunnen hebben op personen, zij het rechtstreeks of na wetgevende of verordenende omzettings- of uitvoeringsmaatregelen, gepubliceerd willen zien, maar dan, om alle onzekerheid weg te nemen, krachtens een principiële wettelijke regel. Het komt me voor dat niet alleen de uitvoeringswet of het uitvoeringsbesluit van een internationaal verdrag ter kennis moet worden gebracht van de bevolking en van de overheidsorganen, meer bepaald van die van de rechterlijke macht, maar ook de rechtsgrond waarop deze wetten en besluiten steunen.

Daarvoor zijn er verschillende argumenten.

De democratische controle en de gerechtelijke controle kunnen slechts uitgeoefend worden indien de bevolking en de rechters de mogelijkheid hebben na te gaan of de wet, en vooral dan het besluit, een concrete uitvoering geven aan het verdrag, of ze de verdragsinhoud niet besnoeien, of integendeel deze uitbreiden. Voor de uitvoeringswetten is dat niet vanzelfsprekend, daar de wetgever over de "volheid van bevoegdheden" beschikt en hij op eigen gezag wetten mag maken zonder zich te moeten legitimeren door te steunen op of te verwijzen naar voorafbestaande normen. Hij kan desnoods straffeloos de Grondwet overtreden. Dat is nu meer dan ooit duidelijk sinds de Senaat op 26 juni 1975 het wetsvoorstel heeft goedgekeurd waarbij het de rechters verboden wordt de grondwettigheid van de wetten te beoordelen (*Parl. Besch., Senaat, 1974-75, nr. 602/1 en 2*). Ten aanzien van de internationale rechtsregelen is de situatie nochtans anders. Daar geldt de regel van de voorrang van het internationaal op het nationaal recht. Dit principe is op een even duidelijke wijze verworven sinds het beroemde cassatiearrest van 27 mei 1971, Belgische Staat t/ Fromagerie Franco-Suisse "Le Ski"^{16,17}.

¹³ P. DE VISSCHER, "Observations sur l'assentiment parlementaire aux traités et accords internationaux et sur leur publication", *J.T.*, 1974, 150.

¹⁶ *Pas.*, 1971, I, 886, met conclusie van GANSHOF VAN DER MEERSCH.

¹⁷ Terloops moge ik, even buiten de samenhang, andermaal onderstrepen dat rechters de toepassing van wetten mo-

¹³ Cass., 25 november 1955, *Arr. Verbr.*, 1956, 234, *Pas.*, 1956, I, 285, met conclusie van DUMON, in *J.T.*, 1956, 339 met noot van P. DE VISSCHER.

¹⁴ P. DE VISSCHER, *Résumé du cours de droit public*, 1964.

Hoe kan nu dit toetsingsrecht van de wet aan het verdrag uitgeoefend worden indien de rechter, maar vooral de rechtzoekende partij, geen weet heeft van het verdrag waaraan de wet uitvoering geeft?

Men zal op deze vraag antwoorden dat de Belgische rechtspraak het toetsingsrecht van een nationale norm aan een internationale of Europees-communautaire norm slechts uitoefent, indien deze laatste "rechtstreekse uitwerking heeft in de interne rechtsorde" en "aan de rechtsonderhorigen individuele rechten toekent", d.w.z. indien het om een zgn. "self-executing" bepaling gaat. Geen toetsing dus aan niet-self-executing internationale bepalingen, derhalve geen controle en ook geen noodzaak of nut om de internationale norm die nationale uitvoering vereist, van tevoren te publiceren.

Welnu, deze beperking van de voorrangsregel van het internationaal op het nationaal recht wordt, m.i. betwist. "Mais cette doctrine, qui limite, en se fondant sur un argument de texte qui peut paraître fragile, la primauté de la règle de droit international aux seules dispositions d'application immédiate, n'a pas été acceptée unanimement", schrijft Ganshof van der Meersch in een bijdrage waarin hij zijn voorkeur laat blijken voor een niet beperkt maar ruim toetsingsrecht, ook aan niet-self-executing bepalingen¹⁸.

Hij steunt op enkele auteurs, met vooraan Waelbroeck¹⁹: "Il paraît excessif de vouloir soumettre le contrôle juridictionnel à l'exigence technique d'un 'conflit' de normes différentes applicables à un même rapport juridique; la notion générale d'illégalité d'une norme inférieure devrait permettre selon nous d'écarter la loi interne contraire au traité, sans que l'on doive vérifier si ce traité était directement applicable. Lorsqu'un traité limite la liberté d'action du législateur, lui imposant des obligations précises, nous ne voyons pas pourquoi, si le dernier outrepassé ces limites, la violation ne pourra être sanctionnée par le refus d'application même si le traité n'est pas 'self-executing' au sens technique de l'expression, c.-à-d. s'il ne modifie pas lui-même la situation juridique des particuliers." Weliswaar,

gen ontkrachten omdat deze strijdig zijn met een verdrag of met een verordening van de E.G.-Raad of de E.G.-Commissie, maar dat zij de ogen moeten sluiten voor parlementaire inbreuken op de Grondwet die men (met de lippen) "nationaal charter" of "handvest" of "fundamentele wet" noemt en die wegens haar verheven aard slechts met haast niet haalbare procedure- en meerderheidsregelen kan worden gewijzigd. Deze paradoxale toestand hebben tegenstanders van het rechterlijk toetsingsrecht van de wet aan de Grondwet nog niet op overtuigende wijze verklaard, laat staan gerechtvaardigd. Bovendien wordt door de onschendbaarheid van de wet, de Grondwet schendbaar, wat in een rechtsstaat eveneens paradoxaal is.

¹⁸ "Réflexions sur le droit international et la revision de la Constitution", *BTIR-RBDI*, 1969, 31, en *J.T.*, 1968, 493.

¹⁹ "Le juge belge devant le droit international et le droit communautaire", *BTIR-RBDI*, 1965, 356.

erkent Waelbroeck, wordt in Nederland het toetsingsrecht bij artikel 66 Grondwet beperkt tot "eenieder verbindende bepalingen", maar daartegen is ook in ons buurland verzet gerezen²⁰.

Wij steunen deze verruimende stelling. Wanneer een internationaal verdrag rechtsgeldig is gesloten, dan bindt het de Staat en wel de Staat in al zijn overheidsgedingen. De wetgever mag zich niet verschuilen achter een overigens sterk te relativiseren "scheiding der machten" om bindende internationale afspraken te verloochenen, zonder risico gesanctioneerd te worden. En wie anders zal deze sanctiefunctie uitoefenen, dan de rechter, wiens taak het is er zorg voor te dragen dat het recht wordt toegepast? Dat recht is één, of het nu uit internationale of uit nationale bron voortvloeit; tegenover dat recht moet de Staat een eenheid zijn en geen God-Janus-met-twee-gezichten. De internationale aansprakelijkheid van het land kan overigens in het gedrang komen door een rechtspraak die het internationaal recht niet eerbiedigt of er de hand niet aan houdt. Dit alles kan slechts, indien ook de niet-self-executing verdragen gepubliceerd worden, want hoe zou een verdrag voor een rechter ter sprake kunnen komen indien de rechtzoekende er geen kennis van heeft?

Men moet niet doen alsof het onderscheid tussen self-executing en niet-self-executing bepalingen zomaar te maken is, zoals men kolen en rapen uit elkaar kan houden. De praktijk toont aan dat het vaak enorm moeilijk is te beoordelen wat nu wel en wat niet "rechtstreekse gevolgen heeft in de interne rechtsorde". Wie had kunnen vermoeden dat artikel 12 van het E.E.G.-Verdrag ("De Lid-Staten onthouden zich ervan onderling nieuwe in- en uitvoerrechten (...) in te voeren en de rechten en heffingen te verhogen"), op het eerste gezicht een uitsluitend tussenstatelijke afspraak om iets niet doen, zou worden geïnterpreteerd als een positieve bepaling met "directe werking die rechten schept ten bate der justitiabelen, welker handhaving aan de nationale rechters kan worden gevraagd"²¹? Het is dat zelfde artikel 12 E.E.G.-Verdrag dat in het geding was in de Belgische zaak Fromagerie Franco-Suisse (zie hierboven) die, begonnen in 1961, na lange procedures zowel door de Europese instellingen als op drie Belgische rechterlijke niveau's, eerst op 17 april 1975 zijn uiteindelijk beslag heeft gekregen door de beslissing van de Belgische Ministerraad de onwettig geheven rechten aan de onderneming terug te betalen. Het oordeel over wat self-executing is en wat niet, is bovendien aan evolutie onderhevig. De procureur-generaal Hayoit de Termicourt zag in art.

²⁰ ERADES, "Enige vragen betreffende de artikelen 65 en 66 van de Grondwet", *N.J.B.*, 1962, 357 en 385.

²¹ Hof van Justitie-EG, arrest 26-62, Van Gend en Loos, van 5 februari 1963, *Jur.*, IX, 28.

297 van het Verdrag van Versailles dat de aanleiding is geweest tot het oude standaardarrest van 1925 (Cass., 26 november 1925, *Pas.*, I, 67) een niet-self-executing bepaling²², wellicht om tactische redenen, nl. om het Hof van Cassatie een ommekeer in zijn jurisprudentie te vergemakkelijken, wat meteen het volgend jaar reeds tot resultaten heeft geleid²³, terwijl prof. P. De Visscher dat zelfde artikel op een zeer overtuigende wijze als een onbetwistbare self-executing bepaling karakteriseert²⁴.

Indien dit onderscheid dan al zo moeilijk is voor de meest vooraanstaande juristen, is het dan niet kunstmatig van tevoren een verschillend statuut te geven aan self-executing en niet-self-executing verdragen²⁵ en de ene bekend te maken en de andere niet? Welnu, dit zou het doorslaggevend argument moeten zijn: door bepaalde verdragen niet bekend te maken ontnemt men de rechtzoekende potentiële rechten door hem te beletten zich te beroepen op verdragen die wellicht voor sommigen op het eerste gezicht uitsluitend tussenstatelijk zijn, maar die, na diepgaande gerechtelijke debatten en met de bijstand van de hoogste parketmagistraten, self-executing rechten zouden kunnen blijken te bevatten, zoals in de aangehaalde voorbeelden. Dit risico mag men niet lopen. Het self-executing of niet-self-executing karakter van een verdragsbepaling kan maar komen vast te staan voor de rechter, en voor de rechter kan het maar ter sprake komen indien de rechtsonderhorige er van tevoren weet van heeft, wat officieel slechts kan door publikatie. In elk geval mag het niet aan de uitvoerende macht worden overgelaten unilateraal te beslissen over de self-executing inhoud van een verdrag en daarvan de al of niet bekendmaking te laten afhangen; daarvoor is zij onbevoegd.

Tot besluit van dit onderdeel van ons betoog kunnen we op juridische gronden stellen dat een wettelijk voorschrift de bekendmaking van alle verdragen verplicht zou moeten maken indien deze de rechten van personen kunnen raken onverschillig of zij rechtstreeks rechten toekennen of verplichtingen opleggen dan wel of deze rechten en verplichtingen slechts worden toegekend of opgelegd, ter uitvoering van een verdrag, krachtens een nationaalrechtelijke normatieve rechtshandeling.

b) *Verdragen die de rechten van personen niet raken*

De volgende vraag is dan of verdragen die noch

rechtstreeks noch onrechtstreeks betrekking kunnen hebben op personen en dus uitsluitend de Staat, als rechtspersoon van internationaal recht, verbinden, gepubliceerd moeten worden.

Aansluitend op het voorgaande zij herhaald dat het vaak moeilijk is het onderscheid te maken tussen louter interstatelijke verdragen en verdragen die rechtsgevolgen voor personen kunnen hebben.

Met dit voorbehoud dient toegegeven te worden dat juridische argumenten voor de bekendmaking van de verdragen van deze tweede categorie niet voor het grijpen liggen, althans niet met een begrippenarsenaal dat steunt op het sinds 1831 ongewijzigde artikel 68 Grondwet: we bedoelen de liberaal-individualistische denkpatronen, waarop we verder terugkomen.

Dit artikel 68 Grondwet biedt geen houvast. De classificatie (indien men ze zo kan noemen) van de verdragen zoals zij in dit artikel voorkomt, beantwoordt niet aan één zelfde criterium. Men kan bijvoorbeeld niet stellen dat vredesverdragen en verdragen van bondgenootschap staan tegenover verdragen die de Staat zouden kunnen bezwaren of Belgen persoonlijk zouden kunnen binden en dat de eerste niet en de tweede wel de parlementaire instemming behoeven noch dat men daaruit een aanwijzing zou mogen afleiden m.b.t. de bekendmaking. Zoals we supra hebben vermeld bevat het Vredesverdrag van Versailles ten minste één self-executing bepaling (art. 297). De goedkeuringswetten van de Vredesverdragen van Versailles, Neuilly-sur-Seine en Trianon hebben overigens de bekendmaking voorgeschreven²⁶. Het Noord-Atlantisch Verdrag van 4 april 1949, een verdrag van bondgenootschap, is stellig louter inter-goevernementeel en niet-self-executing en geen enkele bepaling is tekstueel van die aard dat het de Staat kan bezwaren in de zin van "budgetaire verplichtingen opleggen": er wordt geen organisatie opgericht die geld zou kunnen kosten, ten hoogste worden ministeriële bijeenkomsten in een Raad in het vooruitzicht gesteld; elke Staat blijft volkomen vrij, ad hoc, te bepalen of en wat hij bijdraagt; het werd desondanks door het Parlement goedgekeurd en gepubliceerd (B.S., 1/2 augustus 1949). Een handelsverdrag (een zeer vaag begrip) dient in elk geval door het Parlement te worden goedgekeurd, wat ook zijn inhoud en zijn draagwijdte mogen zijn, de Staat bezwaren en Belgen binden of niet. De aanwijzing voor een publicatieplicht vindt men er niet in. Grensverdragen vereisen een wet en wetten dienen gepubliceerd te worden, maar moet het verdrag, dat een afzonderlijke akte is, eveneens gepubliceerd worden? Zuiver juridisch hoeft het niet, al zou het onzinnig zijn het niet

²² "Conflict tussen het verdrag en de interne wet", R.W., 1963-64, 73.

²³ Cass., 13 april 1964, *Pas.*, 1964, I, 849.

²⁴ "Droit et jurisprudence belges en matière d'inexécution des conventions internationales", *BTIR-RBDI*, 1965, 129.

²⁵ GANSHOF VAN DER MEERSCH, "Réflexions sur le droit international et la révision de la Constitution", *J.T.*, 1968, 493, voetnoot 142.

²⁶ B.S., 17 oktober 1919 (wet) en 7 maart 1920 (verdrag); B.S., 19 augustus 1920 (wet) en 10 december 1920 (verdrag); B.S., 11 augustus 1921 (wet) en 1 april 1928 (verdrag).

te doen. Toch heeft het Hof van Cassatie ooit beslist dat een kort bericht in het Staatsblad voldoende was opdat een verdrag waarvan het melding maakt, uitwerking zou hebben (Cass., 17 april 1840, *Pas.*, 1840, I, 361). Soms worden wet en verdrag afzonderlijk gepubliceerd, bijv. de zoëven vermelde Vredesverdragen van 1919 en 1920 en trouwens het Verdrag van Lomé zelf (*B.S.*, 26 maart 1976 [wet] en 4 mei 1976 [verdrag]).

Uit deze verwarring kan men bezwaarlijk richtlijnen halen, althans op zuiver juridisch vlak.

Toch is er een aanwijzing in de enkele aangehaalde voorbeelden, nl. het criterium van het politiek belang. Het zou, politiek en informatief, zonder meer onaanvaardbaar zijn, kernstop-, non-proliferatie- of NATO-verdragen niet te publiceren.

Men kan zich best voorstellen dat in een liberale individualistische democratie van het begin van de 19e eeuw de aandacht hoofdzakelijk ging naar handelsverdragen, verdragen die de burgers persoonlijk ("individuelement" in het Frans) konden raken of voor de burgers fiscale gevolgen konden hebben ten gevolge van de Staat bezwarende verbintenissen. Oorlogen waren volgens de 18e-eeuwse precedents dynastieke aangelegenheden, zodat het geen verwondering kan wekken dat de Koning alleen de vredesverdragen mocht sluiten zonder goedkeuring van het Parlement. Heden kan men zich dat niet meer indenken. Evenmin als men "geheime artikelen van een verdrag", waarin art. 68 Grondwet nog uitdrukkelijk voorziet, zou tolereren. In het hele artikel 68 komt de idee naar voren dat de burger tegenover de overheid staat en dat hij slechts moet kunnen optreden of betrokken worden in internationale aangelegenheden indien zijn belangen door de overheid geschaad zouden kunnen worden, kortom om zich te beschermen. Vandaar dat parlementaire goedkeuring slechts geëist wordt wanneer individuele belangen op het spel staan. Vandaar ook dat er alleen sprake is van "bezwaren" en "binden", wat op verplichtingen wijst (zie hierboven), op negatieve effecten. Daarom vindt men in rechtsleer en rechtspraak vaak dat internationale verdragen slechts aan de burgers "tegenstelbaar" zijn of hen slechts kunnen worden "teggeworpen" (!) of dat men ze slechts "tegen hen kan inroepen", indien het Parlement zijn instemming heeft verleend. Van positieve rechten is haast geen sprake, laat staan dat men de inspraak van de bevolking in staatszaken zou honoreren. Eigenlijk is het dus niet verbaasd dat er geen wettelijke bepalingen bestaan m.b.t. de bekendmaking van de verdragen: deze leemte wijst gewoon op het geringe belang dat men hechtte aan de informatie en de medezeggenschap van de bevolking in staatsaangelegenheden die de burgers niet in hun individualiteit raakten. De vraag is na-

tuurlijk of dit zo moet blijven. Een oratorische vraag: het recht moet aangepast worden aan onze hedendaagse denkpatronen.

De evolutie naar een sociale democratie heeft de toestand grondig gewijzigd. Het algemeen stemrecht, de scholarisatie, de culturele ontwikkeling, de syndicalisatie, de alomtegenwoordige informatiemedia, hebben de kennis en de mondigheid van de bevolking enorm bevorderd, ook in politieke zaken. De burgers voelen zich veel meer betrokken, veelal passief weliswaar, maar vaak ook eisen zij medezeggenschap en treden zij op in georganiseerd verband of spontaan om hun ideeën over het beleid te laten gelden. Men wil weten wat er omgaat, de democratie moet doorzichtig zijn, de Staat "een glazen huis". Hoe utopisch ook, al deze eisen veronderstellen authentieke informatie. Niet alle leden van de bevolking lezen het *Staatsblad*, maar authentieke informatie moet beschikbaar zijn voor hen die op hun beurt anderen informeren: de deskundigen in de bevolking, de ambtenaren, de studiecentra, de scholen en hogescholen. In een gecultiveerd en politiek mondig land bestaat een enorme behoefte aan authentieke documentatie en aan toegang tot de bronnen, ter aanvulling en vooral ter correctie van de media-informatie die veelal gebrekkig, onvolledig en partijdig is.

Dat geldt ook voor de internationale betrekkingen, zelfs voor aangelegenheden die rechtstreeks alleen de Staat aangaan, de afspraken op de Conferentie voor Europese Veiligheid en Samenwerking (KEVS), ja zelfs het Verdrag inzake de Kosmische ruimte en het Verdrag inzake de Zuidpool en waarom zelfs niet de akkoorden betreffende het aanknopen van diplomatieke betrekkingen met pas erkende staten?

De echte doorzichtigheid zou eisen dat de verdragen gepubliceerd worden zodra zij zijn ondertekend of geparafeerd, d.w.z. zodra de tekst authentiek vaststaat. Zodoende zou de lezer heet van de naald te weten komen in welke internationale afspraken België ingeschakeld is en zou hij zich beter kunnen voorbereiden op de parlementaire besprekingen en kunnen medewerken aan de parlementaire controle op verdragen die niet voor het Parlement worden gebracht; hij zou, kortom, beter zijn democratische functie kunnen vervullen (we komen hier verder op terug). Er zou dan minder gevaar bestaan dat zelfs self-executing verdragen niet eens aan het Parlement worden overgelegd, artikel 68 Grondwet ten spijt, zoals het geval is (geweest) met acht verdragen betreffende de tewerkstelling van arbeiders waarvan de inhoud slechts bekend is geworden naar aanleiding van een gepland ostracisme van Marokkaanse kinderen; deze verdragen zijn nu eindelijk door de huidige regering na meer dan 5, 10 of 20 jaar daadwerkelijke toepassing, de Senaat toegestuurd

(een schoolvoorbeeld van een grondwetsovertreding²⁷.)

3. Het antwoord van de minister van Buitenlandse Zaken

In de ongewisse toestand die het gevolg is van het ontbreken van juridische voorschriften, heeft het Ministerie van Buitenlandse Zaken zelf een doctrine moeten ontwikkelen, die in grote mate tegemoetkomt aan de eisen van een publiciteit die we in een democratisch bestel mogen verlangen maar die toch niet als bevredigend beschouwd kan worden. Deze doctrine wordt zeer kort geformuleerd in het antwoord van de minister op de hier besproken parlementaire vraag van 1 juni 1976. Na herhaald te hebben dat "steeds algemeen wordt aanvaard dat de bekendmaking een voorwaarde is opdat een verdrag in België rechtskracht zou hebben" ("force obligatoire"), verklaart de minister dat "het steeds de thesissen van de Regering is geweest dat dienden openbaar te worden gemaakt alle verdragen die door het Parlement worden goedgekeurd, alsmede alle andere verdragen die van aard zijn de burgers aan te belangen".

Wij steunen deze doctrine, omdat zij, ondanks het ontbreken van uitdrukkelijke wettelijke voorschriften, een informatiebeleid mogelijk maakt dat aangepast is aan ons huidig politiek en rechtsbewustzijn.

a) "Alle verdragen die door het Parlement worden goedgekeurd" gaat veel verder dan het lijstje verdragen die krachtens art. 68 Grondwet de parlementaire instemming vereisen, nl. de handelsverdragen, de verdragen die de Staat zouden kunnen bezwaren of de Belgen persoonlijk kunnen binden, de grensverdragen.

Traditioneel worden, terecht, op juridische gronden, aan het Parlement overgelegd de verdragen die betrekking hebben op aangelegenheden die krachtens de Grondwet tot de bevoegdheid van de wetgever behoren (o.m. artt. 6, 8, 94, 112, 113, 121 Grondwet) of die vroeger bij een wet werden geregeld, hetzij dat het verdrag van een bestaande wet afwijkt, hetzij dat in het verdrag een verbintenis wordt aangegaan waarvan de naleving een wetwijziging vereist, of verdragen die voorzien in de oplossing van wetsconflicten.

Maar naast deze juridische gronden gelden er in de regeringspraktijk ook politieke gronden. In een

advies van 18 september 1950 stelt de Raad van State vast dat de Regering alle verdragen die van die aard zijn dat ze de belangen van het land ernstig kunnen beïnvloeden, aan het Parlement ter goedkeuring overlegt ("les traités de nature à affecter gravement les intérêts du pays"). Het zgn. "kernstopverdrag"²⁸ van Moskou van 5 augustus 1963 (B.S., 20 april 1966) en het zgn. "non-proliferatieverdrag"²⁹ van Londen, Moskou, Washington van 1 juli 1968 (B.S., 20 november 1975), kunnen slechts met heel veel moeite onder een van de voor verplichte goedkeuring in aanmerking komende verdragen gerangschikt worden. Hun politiek-historisch belang is nochtans zo groot, dat het niet denkbaar zou zijn het Parlement erbuiten te houden, noch de bevolking de volledige en authentieke tekst ervan te onthouden.

b) De tweede regel die de Regering aanhoudt gaat nog verder: bekendgemaakt worden "alle andere verdragen (dit zijn die welke niet door het Parlement zijn goedgekeurd) die van aard zijn de burgers aan te belangen". Het antwoord is diplomatisch, maar enigszins dubbelzinnig: "aanbelangen", zeker als vertaling van het Frans "intéresser", kan in twee betekenissen begrepen worden en zowel bedoelen "de belangen (en de rechten) van de burgers betreffen, aangaan, raken" als "de belangstelling van de burgers wekken". Het komt me voor dat de Regering de tweede, zeer ruime, betekenis bedoelt: de eerste betekenis wordt immers reeds gedekt door verdragen die door het Parlement zijn goedgekeurd: alle verdragen die rechtstreeks of onrechtstreeks (althans volgens onze interpretatie) de belangen en rechten van de rechtsonderhorigen zouden raken, behoeven immers de instemming van het Parlement.

De tweede betekenis is mij ook het liefst, maar zij heeft het nadeel dat de bekendmaking of niet-bekendmaking uitsluitend steunt op het, uiteraard subjectief, oordeel van Buitenlandse Zaken over de politiek-juridische informatiehonger van de bevolking of van een belangstellend deel ervan. Dat is een zeer onbevredigende oplossing. Zij staat buiten elke controle. Het gaat bij bepaling om verdragen die zelfs geen parlementaire publiciteit hebben gekregen: er bestaat dus geen parlementaire controle, noch controle via de media. Alles blijft binnenskamers, in de beslotenheid van de ambtenarij.

Men zal nu niet beweren dat de Regering en meer bepaald Buitenlandse Zaken kwaadwillig of zonder reden, louter willekeurig, een internationaal verdrag aan publiciteit onttrekt. Maar het gevaar

²⁷ Spanje, 1956; Griekenland, 1957; Marokko, 1964; Turkije, 1964; Italië, 1966; Tunesië, 1969; Algerië, 1970; Joegoslavië, 1970; Parl. Vraag Gendebien van 20 juli 1973, *Bull. Vr. Antw., Kamer*, nr. 138, 14 augustus 1973; commentaren van P. DE VISSCHER en WAELEBROECK in *J.T.*, 1974, 150 en 437; parlementaire vragen van Glinne, nrs. 27, 28 en 36 van 16 juli 1974; wetsontwerp, *Parl. Besch., Senaat*, 1974-75, nr. 563.

²⁸ Voluit "Verdrag tot het verbieden van proefnemingen met kernwapens in de dampkring, in de kosmische ruimte en onder water".

²⁹ Voluit "Verdrag inzake de niet-verspreiding van kernwapens".

bestaat. Het is principieel niet goed dat in een rechtsstaat de uitvoerende macht vrijuit, zonder te moeten steunen op voorafbestaande juridische voorschriften, m.a.w. steunend op een louter politieke appreciatie, mag oordelen over het nut of de nuttelosheid van een bekendmaking. Er zijn overigens, zoals reeds werd vermeld, gevallen bekend van verdragen die duidelijk self-executing zijn en zelfs niet eens aan het Parlement werden voorgelegd en dus evenmin gepubliceerd werden (o.m. de reeds supra vermelde akkoorden betreffende de tewerkstelling van buitenlandse arbeidskrachten). En nu en dan duiken in de rechtspraak, zij het dan zelden, verdragen op die nooit het daglicht hebben gezien, bijvoorbeeld in het door Joe Verhoeven besproken arrest van de Raad van State betreffende een Frans-Belgisch Akkoord van 21 juli 1946 waarin aan Belgische onderdanen in België dezelfde voordelen worden toegekend als die welke zij in Frankrijk zouden kunnen verkrijgen als "inlichtingsagent"³⁰. Gesteld dat men een studie wil maken van gespecialiseerde instellingen van de Verenigde Naties dan zal men tevergeefs in een Belgische officiële publikatie, en er bestaat geen andere dan het *Staatsblad*, de tekst vinden van de wijzigingen aan de oprichtingsverdragen van de volgende organisaties: Internationale Burgerlijke Luchtvaartorganisatie (ICAO): geen enkele wijziging sinds de wet van 30 april 1947 (B.S., 2 december 1948); Wereldorganisatie voor de Weerkunde (WMO): de wijzigingen van 1963 en 1967 zijn niet gepubliceerd; Voedsel en Landbouworganisatie van de V.N. (FAO): de wijzigingen van 1965, 1967, 1969, 1971 en wellicht andere, zijn niet gepubliceerd; evenmin als de wijziging van 1965 van het verdrag tot oprichting van de "Wereldbank" (IBRD), noch die van de UNESCO van 1968 en 1972 enz. Heeft België deze wijzigingen niet onderschreven (wat ten eerste te betwijfelen is), heeft het Parlement ze niet goedgekeurd of heeft de Regering of de bevoegde minister geoordeeld dat geen mens in België enig belang had bij of belangstelling had voor deze gegevens? Hoe kan men erachter komen, gesteld al dat men uit gespecialiseerde of buitenlandse publikaties vernomen heeft dat de laatste tekst niet meer de goede is? Dan is men aangewezen op zijn relaties in de organisatie zelf of in de bevoegde ministeriële dienst. Dit is, voorwaar, geen toestand.

Met deze vrij lukraak gekozen gegevens willen we slechts aantonen dat de door de Regering ontwikkelde doctrine niet steeds trouw in de praktijk wordt toegepast. Niet alle verdragen die de goedkeuring van het Parlement vereisen worden aan het

Parlement daadwerkelijk overgelegd. Niet alle verdragen die het Parlement heeft goedgekeurd, noch a fortiori die welke niet zijn goedgekeurd worden gepubliceerd. Wat tenslotte het criterium van de te verwachten "belangstelling" betreft, kan geen minister van tevoren weten of in een bevolking van negen miljoen mensen toch geen nieuwsgierigheid voor of zelfs nood bestaat aan, zelfs zeer technische informatie.

Vandaar dat de doctrine van Buitenlandse Zaken niet bevredigend is, niet omdat ze inhoudelijk fout is maar wel omdat ze slechts een "doctrine" is, waarop geen controle bestaat en waarvan de toepassing niet gewaarborgd of opgeëist kan worden.

Daarom is er maar één oplossing, dezelfde als die welke geldt voor verdragen die op personen betrekking hebben, al is de motivering anders: hier is de motivering de plicht van informatie die aangepast is aan de eisen van de hedendaagse politieke democratie. Alle verdragen zonder enig onderscheid moeten, krachtens een wettelijke regeling bekendgemaakt worden, met evenveel nauwgezetheid als dat het geval is voor wetten en verordeningen, die ook niet alle Belgen "aanbelangen". Een dergelijk standpunt ligt volkomen in de lijn van het toenemend belang van de internationale politiek en van het internationaal verkeer en het toenemend aantal normen van internationale herkomst in onze eigen rechtsorde.

Het probleem moet ook gezien worden in het perspectief van de onafwendbare grondwetswijziging. De bekende categorieën ("handelsverdragen, verdragen die de Staat zouden kunnen bezwaren en Belgen persoonlijk zouden kunnen binden") zullen vervallen. "Geheime verdragen" vanzelfsprekend eveneens. De beperking "zodra het belang en de veiligheid van de Staat het toelaten" is in geen enkel voorstel tot wijziging van art. 68 Grondwet meer te vinden, zelfs niet in de behoudsgezinde tekst van de Senaatscommissie voor de grondwetsherziening. De verdragen worden in grote mate gelijkgeschakeld. Geheimhouding wordt gewraakt. De regel zal (moeten) zijn dat geen enkel verdrag België kan binden dan na voorafgaande goedkeuring van het Parlement, behoudens limitatief opgesomde formele uitzonderingen (uitvoerings- en interpretatieve verdragen, verdragen met een looptijd van één jaar). Dezelfde trend heeft er onlangs toe geleid alle cultuurverdragen aan de verplichte goedkeuring van de Cultuurraden te onderwerpen, wat merkwaardig is daar tot nog toe cultuurakkoorden nooit voor het Parlement zijn gebracht. Hoe dan ook, het wetsontwerp hieromtrent is reeds door de Kamer goedgekeurd (*Beknopt Verslag, Kamer, 2 juli 1976; Parl. Besch., Kamer, 1975-76, nr. 878/1, 2 en 3*). Hier ook is er dus gelijkenschakeling. Welnu, deze eenvoudige bejegening van internationale verdragen moet

³⁰ R.v.St., 17 november 1972, nr. 15.572, R.A.C.E., 1972, 865; JOE VERHOEVEN, "Jurisprudence belge relative au droit international", *BTIR-RBDI*, 1974, 681.

ook doorgetrokken worden op het vlak van de bekendmaking. Meteen zullen heel wat onzekerheid, verwarring en informatieleemten uit (onze) wereld zijn.

4. Praktische voorstellen tot besluit

Uit het voorgaande blijkt ten overvloede dat indien er moeilijkheden zijn bij het vinden en toepassen van criteria voor bekendmaking, het gewicht, het aantal kg papier en de kostprijs, de allerlaatste zijn die in aanmerking mogen komen.

Toch bestaan er gemakkelijke middelen om het principe van de verplichte bekendmaking van alle verdragen te verzoenen met een geringere kostprijs en een beperking van het aantal pagina's van het *Staatsblad* en tevens om de bevoegdheid van de zuinige toekijkende buitenstaanders tot nut te maken van diegenen die belangstelling opbrengen voor internationale, politieke, economische, sociale, wetenschappelijke, culturele, technische betrekkingen en voor het internationaal recht dat aan deze betrekkingen vorm en inhoud geeft.

Het meest voor de hand liggende middel is een aparte publikatie van de verdragen, met beperkte oplage, naar het voorbeeld van onze buurlanden (waarom wij weer niet?): het *Tractatenblad* in Nederland, de *Verträge der Bundesrepublik Deutschland*, het *Recueil des traités et accords de la France*.

In een dergelijk blad zou méér en betere informatie verstrekt kunnen worden dan nu het geval is in het *Staatsblad* en voor minder geld.

De verdragen zouden, zoals reeds hierboven werd voorgesteld, meteen gepubliceerd worden na ondertekening of parafering. In dit blad zou men dan nadien het verloop van de procedure kunnen volgen (ondertekeningen, toetredingen, ratificaties van andere landen, advies van de Raad van State en parlementaire besprekingen in eigen land met uiteindelijk de definitieve binding), en dit gewoon door middel van verwijzingen naar de reeds gepubliceerde tekst. Met de nodige jaarlijkse tabellen zou men zeer vlug op de hoogte kunnen zijn van de juiste stand van zaken van elk verdrag. Om iets vlug en met zekerheid te weten te komen, zijn we heden in

België aangewezen op het Nederlands *Tractatenblad*. Dat is zó waar dat zelfs de Ministerraad zich eerstdaags bij de bespreking van een tweetal belangrijke internationale verdragen gaat buigen over een uit het *Tractatenblad* gefotocopieerde tekst...

Indien men op dit moment een tekst van een verdrag in het *Staatsblad* wil opzoeken met als enige gegevens, titel, plaats en datum van ondertekening, dan is men verplicht de trimestriële tabellen te onderzoeken van talrijke jaargangen, aangezien er soms wel vijf à tien jaren verstrijken voor België goedkeurt en ratificeert, en dan nog heeft men na dit benedictijnerwerk niet de garantie (zie hierboven) dat alles wat goedgekeurd en geratificeerd is, de eer van een publikatie in het *Staatsblad* heeft gekregen. Zelfs een volledig repertorium is niet beschikbaar. Het veelbelovend *Repertorium van de door België gesloten verdragen* van I. De Troyer, Deel I³¹, loopt slechts tot 1940 en het deel II riskeert, bij gebrek aan financiële middelen, niet te worden uitgegeven.

Een land dat, zo zegt men, twee derde van zijn arbeidskrachten voor de export tewerkstelt, en dus economisch en sociaal op het buitenland is aangewezen, lid is van ongeveer 75 internationale organisaties en jaarlijks gemiddeld 100 verdragen sluit³², verdient wel beter. Indien dat land bovendien een democratie is, dan eist de doorzichtigheid van het beleid een goed geïnformeerde bevolking.

Concreet kan men ermee volstaan artikel 8 van de wet van 3 mei 1961 als volgt te wijzigen: "Alle verdragen worden in het Belgisch Verdragenblad bekendgemaakt zodra de verdragstekst door Belgische gevolmachtigden ondertekend of geparafeerd is. Elk verdrag wordt in de oorspronkelijke tekst bekendgemaakt met de Nederlandse of Franse vertaling. Bestaat er geen oorspronkelijke tekst in het Nederlands of in het Frans, dan wordt de vertaling in beide talen eveneens bekendgemaakt."

Jan GIJSSELS
Geassocieerd docent UFSIA

³¹ Zie mijn recensie in R.W., 1973-74, 1291.

³² Raadpleeg de jaarlijkse lijsten van J. DE TROYER in het BTIR-RBDI.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 1 JUNI 1976

Voorzitter : de h. Wauters
Raadsheer-rapporteur : de h. Sury

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts
Advocaten : mrs. Houtekier en Fally

1. Onrechtmatige daad—Schade en schadeloosstelling
—a) Beoordeling van de schade—Ogenblik—Latere gebeurtenissen—b) Verhoging van arbeidsongevallenrente in

overheidssector bij stijging van de index—Vreemd aan fout en schade—2. Arbeidsongeval—Indeplaatsstelling van art. 47 Arbeidsongevallenwet—Beperkte draagwijdte—3. Overheidspersoneel—Indeplaatsstelling van overheid of haar verzekeraar—Beperkte draagwijdte—Rentebijlagen.

1. a) *Ter beoordeling van de geleden schade dient de rechter zich op het ogenblik van zijn uitspraak te stellen en mag hij de gebeurtenissen die na de fout plaatsvonden en de toestand van de getroffene verergeren of verbeteren, niet in aanmerking nemen als die gebeurtenissen aan de fout of aan de schade zelf vreemd zijn.*

b) *De stijging van het indexcijfer van de consumptieprijzen verhoogt in het stelsel van de wettelijke arbeidsongevallenregeling voor de overheidssector de arbeidsongevallenrente van de weduwe van de getroffene en verzuurt de overeenkomstige verplichting van de overheid of van haar verzekeraar (art. 13, W. 3 juli 1967), maar die omstandigheid is vreemd aan de fout van diegene die het arbeidsongeval veroorzaakt heeft en aan de daaruit voortvloeiende schade van de weduwe.*

2. *De door art. 47 Arbeidsongevallenwet geregelde indeplaatsstelling is beperkt tot de jaarlijkse vergoedingen en renten, die niet aan het indexcijfer van de consumptieprijzen gekoppeld zijn, met uitsluiting van de door het Fonds voor Arbeidsongevallen betaalde bijlagen, waardoor de vergoedingen en renten de schommelingen van het indexcijfer volgen.*

3. *De indeplaatsstelling van de overheid of haar verzekeraar strekt zich niet uit tot de vermeerdering van de arbeidsongevallenrenten die met toepassing van art. 13, W. 3 juli 1967 voortvloeit uit de stijging van het indexcijfer van de consumptieprijzen.*

O.M.O.B. t/ V.

Conclusie van advocaat-generaal Lenaerts

Het arrest veroordeelt verweerder, die aansprakelijk is voor het ongeval ten gevolge waarvan de getroffene overleden is, tot betaling aan eiseres van de wiskundige reserves, die zij als arbeidsongevallenverzekeraar diende te vormen voor de vestiging van de arbeidsongevallenrente van de weduwe van de getroffene. Bij de berekening van dit kapitaal weigert het arrest rekening te houden met de verhoging van de rente die het gevolg is van de stijging van het indexcijfer van de consumptieprijzen na het overlijden.

De getroffene was gemeentewerkman en het ongeval was overkomen op de weg naar en van het werk, zodat de weduwe aanspraak had op arbeidsongevallenrente met toepassing van de Arbeidsongevallenwet voor de overheidssector van 3 juli 1967.

In tegenstelling tot de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 bepaalt artikel 13 van de wet van 3 juli 1967 dat de renten aangepast zijn aan de schommelingen van het indexcijfer der consumptieprijzen.

De voorziening is gericht tegen de weigering rekening te houden met de verhoging van de rente, ingevolge de stijging van het indexcijfer. Deze weigering steunt op de overweging dat de vergoeding waarop de getroffene of zijn rechthebbenden "overeenkomstig het gemene recht aanspraak kunnen maken, moet worden bepaald op

grond van de schade zoals deze bestond op het ogenblik van het schadeverwekkende feit en niet zoals zij bestaat op het ogenblik van de uitspraak".

Terecht voert eiseres aan dat deze overweging in strijd is met het door uw rechtspraak bevestigde beginsel dat de rechter bij het bepalen van de vergoeding tot herstel van de uit een onrechtmatige daad ontstane schade zich moet plaatsen op het ogenblik van de uitspraak¹. Geen rekening mag evenwel worden gehouden met latere gebeurtenissen die aan de fout en aan de schade zelf vreemd zijn en die de toestand van de getroffene zouden verbeterd of verergerd hebben². Zo mag de rechter bijvoorbeeld geen rekening houden met het feit dat de weduwe van de getroffene hertrouwd is³ en zeker niet met de mogelijkheid van een nieuw huwelijk⁴. Een wettelijke wijziging van de waarde van de frank tussen het ongeval en de uitspraak mag hij wel in aanmerking nemen⁵, maar luidens het arrest van 17 februari 1943⁶ mag hij geen verhoging van de vergoeding toekennen wegens vermindering van de koopkracht.

Volgens het arrest van 8 januari 1974⁶ mag een zelfs toekomstige stijging van de levensduurte echter wel in aanmerking worden genomen, wanneer dit toekomstige nadeel, dat uit de huidige toestand zeker zal voortvloeien, "vatbaar is voor onmiddellijke schatting, zij het ook zoals ten deze ex aequo et bono".

De aanpassing van de arbeidsongevallenrente voor het overheidspersoneel aan het indexcijfer van de consumptieprijzen is door de wet voorgeschreven. In de mate waarin zij met voldoende zekerheid kan worden bepaald, zou de daaruit voortvloeiende verhoging dus in aanmerking mogen worden genomen, op voorwaarde dat is voldaan aan de door uw rechtspraak gestelde voorwaarde dat de gebeurtenis die tot die verhoging aanleiding geeft, aan de fout of de schade niet vreemd is.

Volgens eiseres lijdt het geen twijfel dat aan deze voorwaarde is voldaan. In de toelichting bij het middel stelt zij dat "de verhoging van vergoedingen, ingevolge wettelijk voorgeschreven indexering" met de fout en de schade rechtstreeks in verband staat "en maar één doel beoogt, nl. de schade te herstellen door een vergoeding zodanig dat het slachtoffer in een toestand wordt gebracht, alsof hem geen schade werd veroorzaakt".

Wordt in deze argumentatie echter wel voldoende onderscheid gemaakt tussen de gemeenrechtelijke schadevergoeding, die de aansprakelijke derde verschuldigd is aan de getroffene of zijn rechthebbenden, en de arbeidsongevallenvergoeding, die buiten elke burgerlijke aansprakelijkheid om ten laste valt van de werkgever of de overheidsdienst of van hun verzekeraar?

Artikel 13 van de wet van 3 juli 1967 schrijft de indexaanpassing van de arbeidsongevallenrente voor, niet die van de gemeenrechtelijke schadevergoeding. Geen wet bepaalt dat het loon op basis waarvan het inkom-

¹ Cass., 24 februari 1966, *Bull. en Pas.*, 1966, I, 658.

² Cass., 19 februari 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 608, en 2 oktober 1973, *ibid.*, 1974, 127.

³ Cass., 22 september 1969, *Arr. Cass.*, 1970, 82.

⁴ Cass., 24 november 1949, *Arr. Cass.*, 1950, 169.

⁵ *Arr. Cass.*, 1943, 41.

⁶ *Arr. Cass.*, 1974, 506.

stenverlies wordt berekend met het oog op de vaststelling van de gemeenrechtelijke vergoeding, verhoogd wordt, wanneer het indexcijfer van de consumptieprijzen na het ongeval of het overlijden van de getroffene stijgt.

De door eiseres ingeroepen rechtspraak, volgens welke de rechter zich moet plaatsen op het ogenblik van de uitspraak en rekening moet houden met de tot op dat ogenblik voorgevallen gebeurtenissen die aan de fout en de schade niet vreemd zijn, geldt volgens de uitdrukkelijke bewoordingen van uw arresten alleen voor de vaststelling van de vergoeding van de schade die uit een misdrijf of onrechtmatige daad voortspuit.

Deze regel kan geen toepassing vinden op de arbeidsongevallenvergoeding, omdat de desbetreffende wetgeving zelf bepaalt met welk loon rekening moet worden gehouden om de vergoedingen te berekenen. Volgens de algemene Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 is dat het loon waarop de getroffene "recht heeft voor de periode van het jaar dat het ongeval voorafgaat" (art. 34). Volgens de Arbeidsongevallenwet voor de overheidssector van 3 juli 1967 wordt de rente berekend "op grond van de jaarlijkse bezoldiging waarop de getroffene recht heeft op het tijdstip dat het ongeval zich heeft voorgedaan" (art. 4). Voor de toepassing van beide wetgevingen wordt dit loon overigens maar in aanmerking genomen voor een wettelijk bepaald maximum, dat sedert 1 januari 1976 437.040 fr. bedraagt⁷.

Voor de vaststelling van de arbeidsongevallenrente mag de rechter wettelijk dus geen rekening houden met de verhoging van het loonverlies dat het gevolg zou zijn van de aanpassing van het loon aan de stijging van het indexcijfer.

Met toepassing van de algemene Arbeidsongevallenwet is de aldus berekende rente die door de verzekeraar verschuldigd is, definitief en onveranderlijk vastgesteld; onder bepaalde voorwaarden hebben de getroffene en zijn rechthebbenden weliswaar recht op een aanvullende vergoeding of rente die wel geïndexeerd en ook welvaartvast is, maar deze aanvulling valt niet ten laste van de verzekeraar, doch van het Fonds voor Arbeidsongevallen⁸.

In de overheidssector is de rente daarentegen, krachtens artikel 13 van de wet van 3 juli 1967, onvoorwaardelijk gekoppeld aan de schommelingen van het indexcijfer van de consumptieprijzen. De daaruit voortvloeiende renteverhoging valt ten laste van de overheid die de rente zelf verschuldigd is, maar de provinciale en gemeentelijke instellingen kunnen een verzekering aangaan om de lasten die voor hen uit de wet voortspuiten, geheel of gedeeltelijk te dekken⁹; heeft een gemeente een verzekering aangegaan en het risico van de indexverhoging daarbij niet uitgesloten, dan valt deze verhoging ten laste van de verzekeraar.

Deze last is echter uitsluitend het gevolg van de Arbeidsongevallenwet voor de overheidssector en, t.a.v. de verzekeraar, van de verzekeringsovereenkomst die hij met de gemeente heeft aangegaan.

In zoverre de stijging van het indexcijfer van de consumptieprijzen na het ongeval het recht op arbeidsongevallenrente van de getroffene of zijn rechthebbenden verhoogt en de overeenkomstige verplichting van de overheid of de verzekeraar verzwaart, gaat het derhalve om een gebeurtenis die volkomen los staat van het recht op schadevergoeding ingevolge de burgerlijke aansprakelijkheid. Zelfs indien deze vergoeding berekend zou worden met inachtneming van de stijging van de levensduur tussen het ongeval en de rechterlijke uitspraak, kan dit wettelijk niet het gevolg zijn van de verplichting die de arbeidsongevallenwetgeving oplegt om de arbeidsongevallenrente aan te passen aan de schommelingen van het indexcijfer.

Eiseres kan dus niet stellen dat die wettelijke verplichting in rechtstreeks verband staat met de fout van de aansprakelijke derde en de ingevolge die onrechtmatige daad ontstane schade die krachtens de burgerlijke aansprakelijkheidsregeling vergoed wordt.

Hoewel het arrest ten onrechte overweegt dat de gemeenrechtelijke vergoeding wordt bepaald op het ogenblik van het schadeverwekkend feit, heeft deze rechtsdwinging geen invloed op de vaststelling van het recht van eiseres om van verweerder de betaling te vorderen van het kapitaal dat de rentevermeerdering ingevolge de stijging van het indexcijfer vertegenwoordigt.

Deze vordering kan maar slagen, indien de indeplaatsstelling van de verzekeraar in de rechten van de getroffene of zijn rechthebbenden zich ook tot die rentevermeerdering uitstrekt. Volgens het tweede onderdeel van het middel is dit ongetwijfeld het geval.

Bij het onderzoek naar de draagwijdte van de indeplaatsstelling dienen vooraf de rechtsverhoudingen tussen verzekeraar, overheid en getroffene in herinnering te worden gebracht.

Zoals voorheen in de algemene arbeidsongevallenwetgeving rust, volgens de arbeidsongevallenwet voor de overheidssector, de verplichting tot betaling van de vergoedingen op de overheid die de getroffene tewerkstelt. De overheid is niet verplicht een verzekering aan te gaan, zoals thans het geval is in de privé-sector¹⁰. De provinciale en gemeentelijke instellingen kunnen zich wel verzekeren om de lasten die voor hen uit de wet voortspuiten, geheel of gedeeltelijk te dekken¹¹. Indeplaatsstelling van de verzekeraar geschiedt dus niet krachtens de wet maar bij overeenkomst. Bij beslissing van 14 juni 1973 heeft het gemeentebestuur van Knokke-Heist eiseres in zijn rechten gesteld tot beloop van de uitkeringen die aan de rechthebbenden van de getroffene bij dezelfde beslissing werden vastgesteld, waaronder de aan het indexcijfer gekoppelde rente van de weduwe (stuk 31/18 van het dossier). Deze indeplaatsstelling kan aan de verzekeraar echter geen andere rechten toekennen dan die welke de gemeente zelf krachtens de wettelijke indeplaatsstelling tegenover de aansprakelijke derde kan doen gelden.

De indeplaatsstelling van de gemeente wordt geregeld door artikel 14, § 3, van de wet van 3 juli 1967. Luidens deze bepaling treedt zij "in alle rechten, vorderingen

⁷ Arbeidsongevallenwet, art. 39; *Belgisch Staatsblad*, 20 januari 1976; wet van 3 juli 1967, art. 4, lid 2.

⁸ Arbeidsongevallenwet, art. 58, § 1, 7°; koninklijk besluit van 21 december 1971, art. 2, §§ 2 en 3.

⁹ Koninklijk besluit van 13 juli 1970, art. 27.

¹⁰ Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, art. 49.

¹¹ Koninklijk besluit van 13 juli 1970, art. 27.

en rechtsmiddelen welke de getroffene of zijn rechthebbenden (...) kunnen doen gelden tegen de persoon die verantwoordelijk is voor het arbeidsongeval of de beroepsziekte en zulks tot het bedrag van de renten en vergoedingen door deze wet bepaald en van het bedrag gelijk aan het kapitaal dat die renten vertegenwoordigt".

Opdat eiseres aanspraak kan maken op het kapitaal dat de rentevermeerdering ingevolge de stijging van het indexcijfer vertegenwoordigt, moet dus aan twee voorwaarden worden voldaan:

1° de weduwe moet tegenover de aansprakelijke derde zelf recht op een vermeerdering wegens de stijging van het indexcijfer hebben;

2° de indeplaatsstelling van de gemeente moet zich tot die rentevermeerdering uitstrekken.

Aan de eerste voorwaarde is misschien voldaan in zoverre het gaat om de vermeerderingen die het gevolg zijn van de stijging van het indexcijfer tot op het ogenblik van de rechterlijke uitspraak, omdat de vergoeding van de schade op dat ogenblik moet worden berekend. Doch deze vraag hoeft niet nader te worden onderzocht, indien aan de tweede voorwaarde niet is voldaan.

In dit verband mag niet uit het oog worden verloren dat de Arbeidsongevallenwet voor de overheidssector ertoe strekt een gelijklopende regeling tot stand te brengen als de algemene arbeidsongevallenwet. Dit werd herhaaldelijk bevestigd tijdens de parlementaire voorbereiding van de wet van 3 juli 1967 en van de wijzigende wet van 13 juli 1973, die de eerstgenoemde in overeenstemming heeft gebracht met de intussen in werking getreden algemene Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971. Zo noteert het Kamerverslag bij de wet van 13 juli 1973 dat de Staatssecretaris tot besluit van zijn uiteenzetting nogmaals verklaart "dat het wetsontwerp ertoe strekt een blijvend parallellisme tussen de regeling voor de particuliere sector en die van de overheidssector tot stand te brengen. Het ontwerp voorziet alleen in afwijkingen voor zover zulks gewettigd is door de bijzondere en specifieke bepalingen die het overheids-personeel beheersen"¹².

Noch in de tekst noch in de wordingsgeschiedenis van de onderscheidene wetten vindt men enige aanwijzing dat er t.a.v. de indeplaatsstelling een verschil tussen de algemene regeling en die voor de overheidssector zou bestaan.

Het ware dus volkomen in strijd met de opzet van de arbeidsongevallenwetgeving dat aanspraken tegenover de aansprakelijke derde wegens de stijging van het indexcijfer wel zouden bestaan in de ene regeling en niet in de andere.

Nu is het kenmerkend voor de algemene wetgeving dat de renten niet gekoppeld zijn aan het indexcijfer, terwijl zij dit wel zijn voor de overheidssector.

Om dit nadeel te compenseren worden in de algemene regeling rentebijslagen verleend, die ten minste gelijk zijn aan het verschil tussen de definitief toegekende en onveranderlijke rente en het bedrag dat uit de koppeling

van die rente aan het indexcijfer zou voortvloeien¹³. Deze bijslagen vallen echter niet ten laste van de verzekeraar, maar worden betaald door het Fonds voor Arbeidsongevallen¹⁴.

Dit Fonds treedt evenwel niet in de rechten van de getroffene wat de rentebijslagen betreft.

Weliswaar bepaalt artikel 47 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 dat niet alleen de verzekeraar maar ook het Fonds voor Arbeidsongevallen in de rechten van de getroffene treedt. In deze bepaling wordt het Fonds echter naast de verzekeraar genoemd, omdat het als verzekeringsinstelling optreedt voor de schade-loosstelling inzake arbeidsongevallen overkomen aan zee-lijden en voor de vergoeding van de schade veroorzaakt door oorlogstuigen (art. 58, § 1, 1°, en 2°). In die twee gevallen heeft het Fonds logischerwijze dezelfde rechten als de verzekeringsinstellingen, wat precies artikel 47 tot uitdrukking brengt. Maar de door dit artikel geregelde indeplaatsstelling strekt zich niet uit tot de uitkeringen die het Fonds krachtens andere wetsbepalingen ten laste neemt, zoals de rentebijslagen ingevolge index-aanpassing.

Deze beperkte draagwijdte van artikel 47 blijkt vooreerst uit de tekst van de wet zelf. Luidens artikel 58, § 1, 3°, betaalt het Fonds ook de arbeidsongevallenvergoedingen uit, wanneer de werkgever niet verzekerd is of de verzekeraar in gebreke blijft. Ook in dat geval treedt het Fonds in de rechten van de getroffene ten overstaan van de aansprakelijke derde, doch niet krachtens artikel 47 maar krachtens artikel 60. Indien het Fonds een absoluut recht op indeplaatsstelling aan artikel 47 ontleende, ware die uitdrukkelijke bepaling van artikel 60 overbodig geweest.

Ook historisch is de beperkte draagwijdte van artikel 47 te verklaren. Luidens artikel 19 van de gecoördineerde arbeidsongevallenwetten van 28 september 1931 had alleen de werkgever, die toen nog niet verplicht was een verzekering aan te gaan, en de in de plaats gestelde verzekeraar een vordering tegenover de aansprakelijke derde. Daarnaast nam een waarborgfonds de verplichtingen van de in gebreke blijvende werkgever op zich en de indeplaatsstelling van dit fonds werd geregeld door artikel 18. Bijslagen werden toen toegekend door de Steun- en Voorzorgskas, o.m. om de renten in zeer beperkte mate aan de stijging van de levensduurte en de vermindering van de koopkracht aan te passen. Deze kas is door het koninklijk besluit nr. 66 van 10 november 1967 het Fonds voor Arbeidsongevallen geworden, dat o.m. ook de bevoegdheid van het voornoemde waarborgfonds heeft overgenomen. Van enige indeplaatsstelling ten behoeve van de Steun- en Voorzorgskas en daarna van het Fonds is, wat de rentebijslagen betreft, in de vroegere wetgeving nooit sprake geweest.

Deze vroegere regeling is kennelijk ongewijzigd overgenomen door de wet van 10 april 1971: de indeplaatsstelling van de verzekeringsinstellingen is geregeld door artikel 47, die van het Fonds voor Arbeidsongevallen als waarborgfonds door artikel 60 en voor de betaling van bijslagen door het Fonds in de plaats van de vroe-

¹² Kamer, 1972-1973, *Gedr. St.*, nr. 468/2, blz. 6; zie ook blz. 2 van hetzelfde stuk, alsmede: Kamer, 1964-1965, *Gedr. St.*, nr. 1023/1, blz. 3; Kamer 1972-1973, *Gedr. St.*, nr. 468/1, blz. 1 en 5; Senaat, 1972-1973, *Gedr. St.*, nr. 266, blz. 2.

¹³ Koninklijk besluit van 21 december 1971, inzonderheid artt. 2, § 2, en 6, 2°.

¹⁴ Arbeidsongevallenwet, art. 58, § 1, 7°.

gere Steun- en Voorzorgskas is er geen indeplaatsstelling.

Hieruit volgt dat de aansprakelijke derde krachtens de algemene regeling niet kan worden veroordeeld tot betaling aan het Fonds van de rentebijlagen, die o.m. als indexaanpassingen worden toegekend omdat de renten zelf niet aan het indexcijfer gekoppeld zijn.

Ter eerbiediging van het parallellisme tussen de algemene Arbeidsongevallenwet en die voor de overheidssector kan de overheid, en derhalve evenmin haar verzekeraar, van de aansprakelijke derde dan ook niet de betaling vorderen van de rentevermeerderingen die krachtens artikel 13 van de wet van 3 juli 1967 moeten worden toegekend wegens de stijging van het indexcijfer.

Dit klemmt des te meer, wanneer men rekening houdt met de weerslag die een verschillende regeling te dien aanzien zou hebben op de rechten van de getroffen en zijn rechthebbenden.

Van hun gemeenrechtelijke vergoeding wordt afgetrokken wat de aansprakelijke derde aan de arbeidsongevallenverzekeraar dient te betalen. Indien de verzekeraar in de overheidssector de rentevermeerderingen in aanmerking zou kunnen doen nemen, zou de getroffen het voordeel daarvan verliezen, terwijl hij in de algemene regeling het gelijkwaardige voordeel zou behouden, aangezien dit niet wordt betaald door de verzekeraar maar door het Fonds voor Arbeidsongevallen, dat ten aanzien van die bijlagen niet in zijn rechten treedt.

Uiteindelijk zou de getroffene die onder de regeling voor de overheidssector valt, benadeeld zijn tegenover degene die onder de algemene regeling valt, omdat hij rechtstreeks krachtens de wet de indexaanpassing automatisch geniet, terwijl de laatstgenoemde daarop geen aanspraak heeft krachtens de wet, maar alleen omdat een uitvoeringsbesluit de wetsbepaling die het mogelijk maakt bijlagen ten laste van het Fonds toe te kennen, thans zo ruim toepast dat hierdoor de indexaanpassing bijna volledig wordt verwezenlijkt.

Zulke discriminatie ten nadele van het overheidspersoneel teweegbrengen kan zeker niet het opzet van de wetgever geweest zijn en is inzonderheid niet in overeenstemming te brengen met de strekking van artikel 13 van de wet van 3 juli 1967, die het voordeel van de automatische indexaanpassing niet aan de verzekeringsmaatschappijen maar aan de getroffen en hun rechthebbenden toekent.

Daarom meen ik dat de indeplaatsstelling in de Arbeidsongevallenwet voor de overheidssector, zoals zij door artikel 14, § 3, van de wet van 3 juli 1967 is geregeld, zich niet uitstrekt tot de rentevermeerderingen ingevolge de stijging van het indexcijfer van de consumptieprijzen met toepassing van artikel 13 van die wet.

Terecht oordeelt het arrest dan ook dat die indexaanpassing niet in aanmerking komt voor de vaststelling van het aan eiseres toekomende kapitaal.

Het middel faalt derhalve naar recht.

Besluit : verwerping.

Arrest

Gelet op het bestreden arrest, op 18 juni 1975 door het Hof van beroep te Gent gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek, 3, 2°, b, 8, 12, 13, 14, § 2, van de wet van 3 juli 1967 betreffende

de schadevergoeding voor arbeidsongevallen, voor ongevallen op de weg naar en van het werk en voor beroepsziekten in de overheidssector, gewijzigd door de wet van 13 juli 1973 en door het koninklijk besluit van 8 november 1971, 21, 23 van het koninklijk besluit van 13 juli 1970 betreffende de schadevergoeding ten gunste van sommige personeelsleden van provincies, gemeenten, verenigingen van gemeenten, commissies van openbare onderstand en openbare kassen van lening, intercommunale diensten en inrichtingen van openbare onderstand, voor arbeidsongevallen en voor ongevallen op de weg van en naar het werk, gewijzigd door het koninklijk besluit van 8 november 1971, 1, 2, 3 en 4 van de wet van 2 augustus 1971 houdende inrichting van een stelsel waarbij de wedden, lonen, pensioenen, toelagen en tegemoetkomingen ten laste van de openbare schatkist, sommige sociale uitkeringen, de bezoldigingsgrenzen waarmee rekening dient gehouden bij de berekening van sommige bijdragen van de sociale zekerheid der arbeiders, alsmede de verplichtingen op sociaal gebied opgelegd aan de zelfstandigen, aan het indexcijfer van de consumptieprijzen worden gekoppeld,

doordat het arrest, vaststellend dat het inkomstenverlies van de weduwe van het slachtoffer, Georgette Q., 1.428.826 frank beloopt, de door eiseres gevorderde terugbetaling van het kapitaal, dat zij gevormd had voor de uitkering van de rente aan de rechthebbende van het slachtoffer, bepaalt op 1.355.764 frank en het meer gevorderde wegens indexering van de rente verwerpt om de reden dat de vergoeding waarop het slachtoffer en zijn rechthebbenden overeenkomstig het gemeene recht aanspraak kunnen maken, moet worden bepaald op grond van de schade zoals die bestond op het ogenblik van het schadeverwekkend feit en niet zoals zij bestaat op het ogenblik van de uitspraak ; dat bijgevolg later optredende indexeringen buiten beschouwing moeten blijven ; dat op het tijdstip van het overlijden van het slachtoffer de wiskundige reserve voor de renteuitkeringen aan de weduwe van het slachtoffer 1.355.764 frank bedroeg,

terwijl, eerste onderdeel, de rechter inzake civielrechtelijke aansprakelijkheid zich, om de vergoeding te bepalen voor het herstel van de veroorzaakte schade, niet op de dag waarop het schadeverwekkend feit gebeurde, maar integendeel op de dag van zijn beslissing moet plaatsen, zodat de rechter met latere wijzigingen van de vergoeding door indexering van de bedragen, hetgeen niet vreemd is aan de fout en de schade en die deze laatste vergroot, rekening moet houden (schending van de artikelen 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek, 1, 2, 3, 4 van de wet van 2 augustus 1971 en 13 van de wet van 3 juli 1967),

tweede onderdeel, eiseres, als verzekeraar van de werkgever van het slachtoffer, gerechtigd was als indeplaatsgestelde van diens weduwe, tegenover verweerder V. de terugbetaling te vorderen, binnen de perken van diens aansprakelijkheid naar gemeen recht, niet alleen van de wiskundige reserve die zij samengesteld had op het ogenblik van het overlijden van het slachtoffer, maar ook van de indexeringslast van deze rente, die een werkelijke uitgave voor eiseres ter vergoeding van de door het slachtoffer geleden schade uitmaakt (schending van de artikelen 3, 2°, b, 8, 12, 13, 14, § 2, van de wet van

3 juli 1967, 21, 23 van het koninklijk besluit van 13 juli 1970, 1, 2, 3 en 4 van de wet van 2 augustus 1971),

derde onderdeel, eiseres in alle geval gerechtigd was, in dezelfde omstandigheden ten gevolge van de verhoging van het indexcijfer, de vermeerderingen terug te vorderen van de wiskundige reserve die vóór de uitspraak van de rechter verkregen waren; dat eiseres in haar conclusie staande hield dat op 24 september 1974 de wiskundige reserve 1.589.117 frank beliep en het arrest ten onrechte dit bedrag niet toekent tot beloop van de aansprakelijkheid van V. in gemeen recht (schending van de artikelen 2, 2°, b, 8, 12, 13, 14, § 2, van de wet van 3 juli 1967, 21, 23 van het koninklijk besluit van 13 juli 1970, 1, 2, 3 en 4 van de wet van 2 augustus 1971):

Overwegende dat de rechter, ter beoordeling van de geleden schade, zich op het ogenblik van zijn uitspraak dient te stellen; dat hij de gebeurtenissen, welke na de fout plaatsvonden en de toestand van de getroffenere verergeren of verbeteren, niet in aanmerking dient te nemen wanneer die gebeurtenissen aan de fout of aan de schade zelf vreemd zijn;

Overwegende dat de stijging van het indexcijfer van de consumptieprijzen de arbeidsongevallenrente van de weduwe verhoogt en de overeenkomstige verplichting van eiseres verzwakt ingevolge de wettelijke arbeidsongevallenregeling voor de overheidssector, met name artikel 13 van de wet van 3 juli 1967; dat deze omstandigheid vreemd is aan de fout van verweerder en de daaruit voortvloeiende schade van de weduwe;

Overwegende dat, luidens artikel 14, § 3, van de wet van 3 juli 1967, de overheidspersonen en -instellingen die de last van de door deze wet toegekende renten dragen, van rechtswege treden in alle rechten, vorderingen en rechtsmiddelen die de getroffenere mocht kunnen doen gelden tegen de persoon die voor het arbeidsongeval aansprakelijk is "en zulks tot het bedrag van de renten en vergoedingen door deze wet bepaald en van het bedrag gelijk aan het kapitaal dat die renten vertegenwoordigt";

Dat deze bepaling dezelfde strekking heeft als de overeenkomstige bepaling van artikel 47 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971;

Dat de door dit artikel 47 geregelde indeplaatsstelling beperkt is tot de jaarlijkse vergoedingen en renten, die niet aan het indexcijfer van de consumptieprijzen gekoppeld zijn, met uitsluiting van de door het Fonds voor Arbeidsongevallen betaalde bijlagen, waardoor de vergoedingen en renten de schommelingen van het indexcijfer volgen;

Dat de indeplaatsstelling van de overheid of haar verzekeraar zich derhalve evenmin uitstrekt tot de vermeerdering van de arbeidsongevallenrenten die met toepassing van artikel 13 van de wet van 3 juli 1967 voortvloeit uit de stijging van het indexcijfer van de consumptieprijzen;

Overwegende dat het arrest derhalve wettig beslist dat voor de vaststelling van het kapitaal dat aan eiseres toekomt "later optredende indexeringen buiten beschouwing moeten blijven";

Dat het middel niet aangenomen kan worden;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;
Veroordeelt eiseres in de kosten.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 2 APRIL 1976

Voorzitter: de h. De Vreese

Raadsheer-rapporteur: de h. De Vreese

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Advocaten: mrs. Houtekier en van Hecke

Onbekwaamverklaring—Toevoeging van een gerechtelijk raadsman—Voorwaarden—Karakterstoornis, die noch onnozelheid, noch krankzinnigheid impliceert—Cassatie—Afwijzing van bewijsaanbod.

Art. 1247 Ger.W. vereist niet dat degene aan wie een gerechtelijk raadsman wordt toegevoegd zich in een aanhoudende toestand van onnozelheid of krankzinnigheid bevindt. Voldoende is dat de betrokkene een karakterstoornis vertoont die hem wel niet volledig ontoerekenbaar maakt, maar die niettemin zijn geestelijke integriteit ernstig vermindert en hem in een toestand stelt waarin het gevaar voor abnormale, onbeheerste en voor zijn vermogen schadelijke handelingen reëel en niet louter accidenteel is.

De feitenrechter beoordeelt soeverein of, met inachtneming van de reeds verzamelde bewijselementen, bijkomende daden van onderzoek noodzakelijk zijn.

D.F.F. t./ M.L.

Gelet op het bestreden arrest op 22 november 1973 door het Hof van beroep te Gent gewezen;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 489 van het Burgerlijk Wetboek en 1247 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het arrest op grond van artikel 1247 van het Gerechtelijk Wetboek aan eiser de bijstand van een raadsman toevoegt om de reden dat er geen elementen zijn waaruit kan worden besloten dat eiser zich bevindt in een aanhoudende staat van onnozelheid of krankzinnigheid die een onbekwaamverklaring zou rechtvaardigen; dat eiser echter lijdt aan karakterstoornis die ernstig genoeg is opdat hij niet in alle omstandigheden zijn daden kan controleren; dat deze karakterstoornis de geestelijke integriteit van eiser ernstig beïnvloedt en vermindert en hem in een toestand stelt waarin het gevaar voor abnormale, onbeheerste en voor zijn vermogen schadelijke handelingen niet denkbeeldig maar reëel is,

terwijl, eerste onderdeel, het feit dat eiser ingevolge karakterstoornis niet in alle omstandigheden zijn daden zal kunnen beheersen en er reëel gevaar bestaat dat hij schadelijke handelingen voor zijn vermogen zal stellen, geen reden oplevert om hem onder gerechtelijke raad te stellen, nu hij noch krankzinnig noch onnozel is en slechts accidenteel onbeheerste daden zou stellen (schending van de artikelen 489 van het Burgerlijk Wetboek

en 1247 van het Gerechtelijk Wetboek),

tweede onderdeel, het arrest enerzijds beslist dat eiser noch krankzinnig noch onnozel is maar anderzijds aanneemt dat door karakterstoornis zijn geestelijke integriteit ernstig verminderd is zodat hij abnormale en ongeheerste handelingen stelt; dat deze motieven dubbelzinnig en duister zijn daar het stellen van abnormale en ongeheerste handelingen ten gevolge van verminderde geestelijke integriteit met krankzinnigheid of onnozelheid gelijkstaat (schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 489 van het Burgerlijk Wetboek en 1247 van het Gerechtelijk Wetboek):

Overwegende dat artikel 489 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat een meerderjarige die zich in een aanhoudende staat van onnozelheid of krankzinnigheid bevindt, moet worden onbekwaam verklaard, terwijl artikel 1247 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat wanneer de rechtbank een vordering tot onbekwaamverklaring afwijst, zij niettemin "indien de omstandigheden het wettigen" kan bepalen dat die persoon voortaan geen rechtsgedingen meer zal mogen voeren en een reeks in het artikel opgesomde rechtshandelingen niet meer zal mogen stellen zonder de bijstand van een raadsman die hem bij hetzelfde vonnis wordt toegevoegd;

Dat het arrest beschouwt dat, zo uit de gegevens van de zaak niet kan worden besloten dat eiser zich bevindt in een aanhoudende staat van onnozelheid of krankzinnigheid die een onbekwaamverklaring zou rechtvaardigen, daarentegen uit die zelfde gegevens blijkt dat hij een karakterstoornis vertoont die hem wel niet volledig ontoerekenbaar maakt, maar die niettemin zijn geestelijke integriteit ernstig vermindert en hem in een toestand stelt waarin het gevaar voor abnormale, ongeheerste en voor zijn vermogen schadelijke handelingen reëel is;

Dat het arrest niet beschouwt dat dit gevaar voor ongeheerste daden slechts accidenteel is;

Overwegende dat het arrest, door uit die beschouwingen en vaststellingen af te leiden dat de bijstand van een raadsman verantwoord is, een juiste toepassing maakt van artikel 1247 van het Gerechtelijk Wetboek en artikel 489 van het Burgerlijk Wetboek geenszins schendt;

Overwegende dat, nu de door het arrest vastgestelde karakterstoornis, die een ernstige vermindering van de geestelijke integriteit met zich brengt en een reëel gevaar schept voor abnormale, ongeheerste en voor het vermogen schadelijke handelingen, geenszins gelijkstaat met krankzinnigheid of onnozelheid, voormelde motieven noch duister noch dubbelzinnig zijn;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 489 van het Burgerlijk Wetboek, 870, 1042, 1247 van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest op grond van artikel 1247 van het Gerechtelijk Wetboek aan eiser de bijstand van een raadsman toevoegt om de reden dat eiser lijdt aan karakterstoornis die ernstig genoeg is opdat hij niet in alle omstandigheden zijn daden kan controleren; dat

deze karakterstoornis niet alleen of hoofdzakelijk steunt op het door eiser betwiste onderzoek van de rijkswacht te Moerkerke, maar ook op latere feitelijkheden, verklaringen van derden, verslagen van geneesheren in verband met de internering, de houding en gezegden van eiser, zodat het door eiser gedane bewijsaanbod tegenover het onderzoek van de rijkswacht overbodig is,

terwijl, eerste onderdeel, eiser in zijn akte van beroep uitdrukkelijk het bewijs aanbood van een aantal preciese feiten om aan te tonen dat de elementen van het onderzoek van de rijkswacht strijdig waren met de werkelijkheid, zodat de omstandigheden geenszins de aanstelling van een raadsman wettigden (schending van de artikelen 489 van het Burgerlijk Wetboek, 870, 1042, 1247 van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet),

tweede onderdeel, de algemene beweringen van het arrest, verwijzend naar verklaringen, verslagen, feitelijkheden, gezegden en houdingen, zonder enige precieze aanwijzing van enig feit ten laste van eiser, geenszins aanduiden uit welke feiten de karakterstoornis van eiser afgeleid wordt en derhalve een onvoldoende motivering uitmaken (schending van de artikelen 97 van de Grondwet en 1247 van het Gerechtelijk Wetboek):

Overwegende dat de rechter in feite en derhalve overeen beoordeelt of, met inachtneming van de reeds verzamelde bewijselementen, bijkomende daden van onderzoek noodzakelijk of gepast zijn;

Overwegende dat het arrest enerzijds beschouwt dat de lezing van de stukken in verband met de gerechtelijke en administratieve tussenkomsten, de verslagen van de psychiaters, de verklaringen van derden en de gezegden en houdingen van eiser zelf van die aard zijn dat het besluit van de expert, luidens hetwelk eiser een gestoorde karakterstructuur heeft, zonder aarzeling moet worden beaamd en anderzijds overweegt dat gezegd besluit niet alleen steunt op het door eiser betwiste onderzoek van de rijkswacht, maar ook wordt gestaafd door voldoende andere gegevens, inlichtingen en feiten die over de gegrondheid van dit besluit geen twijfel laten bestaan;

Dat het arrest zodoende de verwerping, als overbodig, van het door eiser aangeboden bewijs omstandig en voldoende naar recht motiveert en aanduidt waaruit de karakterstoornis van eiser wordt afgeleid;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;

Veroordeelt eiser in de kosten.

NOOT—Vgl. Hof Gent, 10 mei 1889, *B.J.*, 1889, 893; Hof Gent, 12 mei 1961, *R.W.*, 1961-1962, 1093, met advies van het openbaar ministerie. Naast psychische stoornissen allerhande (bv. geheugenverlies: *Rb. Brussel*, 4 augustus 1877, *B.J.*, 1877, 1342), worden ook fysieke handicaps (bv. stom-dooftheid: *Hof Luik*, 24 februari 1851, *Pas.*, 1851, II, 186) voldoende geacht voor de toevoeging van een gerechtelijke raadsman.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 4 JUNI 1976

Voorzitter : de h. de Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Meeùs

Advocaat-generaal : de h. Ballet

Advocaten : mrs. Van Ryn en De Bruyn

Rechtsmiddelen—Onsplitsbaar geschil—Verscheidene verhuurders van handelspand—Geschil over weigering van huurhernieuwing en geschil over overdracht van handelszaak—Voorziening niet toelaatbaar tegenover één verweerster—Gevolg.

Als de rechter uitspraak moest doen over de door de huurder ingestelde vordering tot hernieuwing van de huur van een handelspand waarvan de wederpartijen onverdeelde eigenaars zijn, en over het geschil betreffende een overeenkomst van overdracht van zijn handelszaak door de huurder aan nog een andere partij, dat tussen deze laatsten gerezen is ten gevolge van de weigering van huurhernieuwing door voormelde eigenaars, dan is het geschil onsplitsbaar in de zin van art. 31 Ger.W.

Als in een onsplitsbaar geschil het cassatieberoep tegen één van de verweerders niet toelaatbaar is, kan het tegen de andere verweerders evenmin worden toegelaten.

R. en S. t/ C. de C. e.a.

Gelet op het bestreden vonnis, op 7 maart 1975 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen ;

I. In zoverre de voorziening gericht is tegen verweerster Simonne de Caters, gravin de la Motte Montgoubert :

Over de grond van niet-ontvankelijkheid van de voorziening door het openbaar ministerie ambtshalve opgeworpen en overeenkomstig artikel 1097 van het Gerechtelijk Wetboek ter kennis gebracht :

Overwegende dat de betekening van het verzoekschrift tot cassatie aan verweerster, die in het buitenland verblijft, op 5 september 1975 werd verricht door de afgifte van de akte aan de postdienst tegen ontvangstbewijs in de vormen die in artikel 40 van het Gerechtelijk Wetboek worden bepaald ;

Overwegende dat het verzoekschrift op de griffie van het Hof werd ingediend op 23 september 1975, dit is na het verstrijken van de bij artikel 1079 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalde termijn van vijftien dagen tussen de betekening en de indiening.

Dat de voorziening derhalve niet toelaatbaar is ;

II. In zoverre de voorziening gericht is tegen de verweerders baron Charles de Caters, Renée de Caters, gravin de Brouhoven de Bergeyck en Helga Dietrichs, echtgenote Van Tuyn.

Over de grond van niet-ontvankelijkheid van de voorziening door het openbaar ministerie ambtshalve opgeworpen en overeenkomstig artikel 1097 van het Gerechtelijk Wetboek ter kennis gebracht ;

Overwegende dat het vonnis uitspraak moest doen over de door de eisers ingestelde rechtsvordering tot hernieuwing van de handelshuur van een goed waarvan de verweerders baron Charles de Caters, Simonne de Caters en Renée de Caters de onverdeelde eigenaars zijn, en over het geschil betreffende een overeenkomst van overdracht van hun handelsfonds door de eisers aan verweerster Dietrichs, tussen deze laatste partijen gerezen ingevolge de weigering van huurhernieuwing door voormelde eigenaars ;

Overwegende dat daaruit volgt dat het geschil onsplitsbaar is in de zin van artikel 31 van het Gerechtelijk Wetboek daar de gezamenlijke tenuitvoerlegging van de onderscheiden beslissingen waartoe het aanleiding kan geven, materieel onmogelijk zou zijn ;

Overwegende dat, krachtens artikel 1084, lid 1, van het Gerechtelijk Wetboek, wanneer het geschil onsplitsbaar is, de voorziening moet worden gericht tegen alle bij de bestreden beslissing betrokken partijen wier belang strijdig is met dat van eiser ; dat luidens lid 3 van deze wetsbepaling, bij niet inachtneming van de in het artikel gestelde regels, de voorziening niet wordt toegelaten ;

Overwegende dat, nu de voorziening tegen verweerster Simonne de Caters niet toelaatbaar is, de voorziening tegen de verweerders baron Charles de Caters, Renée de Caters en Helga Dietrichs, wegens de onsplitsbaarheid, evenmin kan worden toegelaten ;

III. In zoverre de voorziening gericht is tegen verweerster Martha Lorimier, weduwe Remes ;

Overwegende dat het vonnis beslist dat verweerster buiten de zaak is ;

Dat de eisers geen middel tegen die beslissing aanvoeren ;

IV. Over de eis tot verbindendverklaring van het arrest, gericht tegen d'Ursin Roger, Ehlert Hildegard en de naamloze vennootschap "Compagnie de Distribution de Bières et Boissons" :

Overwegende dat het verwerpen van de voorziening elk belang ontnemt aan de eis tot verbindendverklaring van het arrest ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening en de eis tot verbindendverklaring van het arrest ;

Veroordeelt de eisers in de kosten.

NOOT—In verband met de omvang van de cassatie merkt Cass., 19 maart 1971, *Arr. Cass.*, 1971, 702, als onsplitsbaar aan de "vorderingen" (maar in de samenvatting staat "geschil") die door de partijen ingesteld zijn in verband met de geldigheid van de huuroverdracht of de onderverhuur en waarbij de huurders, de verhuurders en de cessionarissen met elkaar in geding zijn.

Men kan de vraag stellen of er, in het geval dat de huurder van een handelspand tegenover verscheidene mede-eigenaars als verhuurders staat, bij een geding betreffende een aanvraag tot hernieuwing niet slechts sprake is van een onsplitsbaar geschil, maar zelfs van een onsplitsbare vordering. Zie daarover : Cass., 8 juli 1954, *Pas.*, 1954, 985 ; 21 april 1955, *R.W.*, 1955-56, 889 ; 8 november 1965, *Pas.*, 1957, I, 244. Betreffende het geval van verscheidene huurders zie men Cass., 5 maart 1954, *Pas.*, 1954, I, 581, en m.b.t. pacht Cass., 17 mei 1951, *Pas.*, 1951, I, 627 (verschei-

dene medeëigenaars) en 23 oktober 1952, R.W., 1952-53, 963 (verscheidene eigenaars die een onscheidbaar geheel van onroerende goederen in pacht hebben gegeven).

De onsplitsbare vordering wordt in het Gerechtelijk Wetboek niet gedefinieerd. De gedaagde die meent dat de vordering onsplitsbaar is, kan de exceptio plurium litis consortium opwerpen, welke, indien gegrond, maakt dat de ingestelde vordering niet voor toewijzing vatbaar is. Daarover zegt P.A. STEIN (*Ars Aequi*, 1969, 176, met literatuuropgave in voetnoot 2): "Het verweermiddel wordt alleen gegrond bevonden, als een rechtsverhouding in geschil is, waarvoor, omdat het rehtens noodzakelijk is dat de beslissing ten aanzien van allen in dezelfde zin luidt, de rechter niet anders kan beslissen dan in een geding gevoerd door of tegen alle bij de rechtsverhouding betrokkenen tezamen."

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

5e KAMER — 24 OKTOBER 1975

Voorzitter : de h. Paës

Raadsheren : de hh. Vroomans en Wauters

Advocaten : mrs. Calloud de Faudeur, Verlooy, Draulans loco De Cannière en De Brabander loco De Raeymaecker

Aanneming van werk—1. Gebouw opgericht zonder leiding van architect—Aansprakelijkheid van bouwheer en aannemer—2. Uitvoering van werk op ongeschikte infrastructuur.

1. De aannemer die erin toestemt een gebouw op te richten zonder tussenkomst van een leidende architect, neemt vrijwillig een grotere verantwoordelijkheid op zich en maakt trouwens de niet-toepassing van de bepalingen van art. 4 W. 20 februari 1939 mogelijk. Hij dient zodoende als verantwoordelijk beschouwd te worden voor alle uitgevoerde werken, met inbegrip van die welke zijn uitgevoerd door de onderaannemers die hij heeft aangesteld.

De bouwheer die in strijd met de vermelde gebieden-de wetsbepalingen heeft gehandeld, krijgt ten deze wel een vergoeding voor het werk dat noodzakelijk is om het slecht uitgevoerde dak te herstellen en voor de voorzorgsmaatregelen die hij heeft moeten nemen, maar kan geen aanspraak maken op een vergoeding voor "de tien voorziene werkdagen" en de moeilijkheden die hij heeft ondervonden ten gevolge van inzijselingen van regenwater.

2. De onderaannemer die de dakbedekking uitvoert, begaat als vakman een fout door op een niet geschikte infrastructuur verder een werk uit te voeren ; hij is aansprakelijk voor de ontstane schade.

M. t/ D. e.a.

Overwegende dat de eis van eerste geïntimeerde strekt tot de vergoeding van de schade veroorzaakt door de slechte afwerking van het dak van zijn huis waarvan hij de ruwbouw, dak inbegrepen, aan appellant had toevertrouwd ;

Overwegende dat appellant de tweede, derde en vierde geïntimeerde in tussenkomst en vrijwaring geroepen

heeft en dat hij bij tegeneis de betaling vordert van het saldo van de ondernemingsprijs ;

Overwegende dat de eerste rechter, na kennis genomen te hebben van het verslag van de deskundige die aangesteld werd, appellant veroordeelde tot de betaling aan eerste geïntimeerde van 107.023 fr. de gerechtelijke interesten en de kosten, de tegeneis van appellant naar de algemene rol verwees, de eis in vrijwaring ongegrond verklaarde in zover hij gericht is tegen geïntimeerden V. en J. en hem gegrond verklaarde tegenover geïntimeerde W. tot beloop van 59.950 fr. met de gerechtelijke interesten en een gedeelte van de kosten ;

I. Hoofdvordering

Overwegende dat appellant en eerste geïntimeerde niet betwisten dat er plannen en een lastenboek door een architect opgemaakt werden maar dat de werken in strijd met art. 4 der wet van 20 februari 1939 zonder leiding van een architect uitgevoerd werden ; dat appellant en eerste geïntimeerde desaan gaande hun middelen deden kennen ter zitting van 18 september 1975 ;

Overwegende dat eerste geïntimeerde de prijsopgave van 4 maart 1972 aanvaardde evenals de bijvoegsels van 24 maart en 17 juni 1972 ;

Overwegende dat appellant reeds op 11 augustus 1972 aan tweede geïntimeerde o.a. schreef : "De dakbedekking is nog niet in orde, er ontbreken nog een aantal nokpannen. Verder klaagt de eigenaar dat het dak slecht ingeplakt werd" ;

Overwegende dat architect Van den Heuvel, in zijn deskundig verslag dat op 25 mei 1973 ter griffie van de Rechtbank van Koophandel van Leuven neergelegd werd, een reeks uitvoeringsfouten opsomt en slechts één oplossing vindt om het dak te herstellen : het afnemen van de bestaande bedekking en het opnieuw aanbrengen ; dat de deskundige nog opmerkt dat de verhouding tussen hoofdaannemer en onderaannemers niet met juistheid bepaald wordt ;

Overwegende dat appellant die als aannemer er in toestemde werken uit te voeren zonder de tussenkomst van een leidende architect, vrijwillig een grotere verantwoordelijkheid op zich genomen heeft en trouwens also de niet toepassing van bepalingen voorzien in art. 4 der wet van 20 februari 1939 mogelijk maakte ;

Overwegende dat appellant zodoende als verantwoordelijk dient beschouwd te worden voor alle uitgevoerde werken, inbegrepen die uitgevoerd door de onderaannemers die hij aangesteld heeft ;

Overwegende dat eerste geïntimeerde, meester van het werk, die in strijd met gezegde gebiedende wetsbepalingen gehandeld heeft geen aanspraak kan maken op een vergoeding "voor de voorziene tien werkdagen en de moeilijkheden die aanlegger ondervond door inzijselingen van regenwater" ;

Overwegende dat appellant thans aanvoert dat het deskundig verslag veel leemten, vergetelheden en missingen vertoont ; dat appellant nochtans zeer weinig opmerkingen maakte toen hij het verslag in voorlezing kreeg (zie brief van 16 april 1973 van zijn raadsman, bijlage 2 van het verslag) ; dat de deskundige terecht schrijft : "Geen enkele partij maakt enige opmerking betreffende de gedane vaststellingen en de vooropgezette herstellingskosten" ;

Overwegende dat de schade geleden door eerste geïntimeerde alzo op 92.023 fr. berekend dient te worden, zijnde 71.950 fr. voor de herstellingswerken aan dak en dakvensters + 10.073 fr. B.T.W. op de uitgevoerde werken + 10.000 fr. ex aequo et bono voor de voorzorgsmaatregelen ;

II. *Vordering in tussenkomst en vrijwaring*

Overwegende dat die vordering ingesteld door appellant tegen de tweede, derde en vierde geïntimeerde principieel ontvankelijk is ;

1) *Vordering tegen W. (dakbekleder)*

Overwegende dat appellant door deze partij de dakbekleding heeft doen uitvoeren ; dat W. geen opmerkingen op de deskundige heeft gedaan geworden, na ontvangst van de preliminaire ; dat hij evenmin geantwoord had op de reclamatiebrieven van 30 augustus en 14 september 1972 van appellant ;

Overwegende dat W. doet gelden dat het ontmantelen van het ganse dak noodzakelijk is geworden omdat de deskundige vastgesteld heeft dat de volledige structuur of infrastructuur niet voldoet ; dat er volgens hem op een dergelijke onderstructuur en met dergelijk materiaal geen behoorlijke uitvoering mogelijk was ;

Overwegende dat W. meent dat het niet rechtlijnig leggen van de pannen, het niet rechtzagen van de kilpannen, het te ver openstaan van de kilgoten, het losleggen van pannen en het slordig bijmeren der pannen, grotendeels te wijten is aan de slechte onderstructuur en aan de pogingen tot herstelling gedaan door de andere onderaannemers ;

Overwegende dat W. als vakman de fout begaan heeft op een infrastructuur die niet geschikt is verder werken uit te voeren ; dat hij dan ook verantwoordelijk is voor de ontstane schade ;

Overwegende dat de vraag of er onderaan of bovenaan met een hele pan begonnen moet worden ter zake door de deskundige beantwoord werd, zonder dat geïntimeerde W. te rechter tijd ook maar de minste opmerking gemaakt heeft ;

Overwegende dat de herstellingswerken aan het dak anderzijds reeds uitgevoerd werden, zodat het niet meer mogelijk zou zijn voor partij W., zoals hij het voorstelt, ze zelf uit te voeren ;

Overwegende dat de deskundige oordeelkundig het bedrag bepaald heeft van de herstellingswerken en het aandeel van geïntimeerde W. op 1/3 geraamd heeft ; dat eerste geïntimeerde nochtans wegens de hierboven aangehaalde redenen geen aanspraak kan maken op de vergoeding van 15.000 fr., zodat er 1/3 daarvan, 5.000 fr., afgetrokken dient te worden van het bedrag van 59.500 fr. dat door de eerste rechter aan appellant toegekend werd ;

2) *Vordering tegen V. (loodgieter)*

Overwegende dat de deskundige in zijn preliminaire het verbeteren van de killen met zink en lood ten laste van V. legde ; dat hij nochtans na ontvangst van de brief van 24 april 1973 van de raadsman van V. het aan de wijsheid van de rechter overlaat te oordelen ten laste van wie dat bedrag van 5.000 fr. gelegd dient te worden ;

Overwegende dat appellant geen fout bewijst in hoofd van V. en dat de voorgelegde stukken niet doen

uitkomen dat V. die, in de gegeven omstandigheden, na de andere onderaannemers begon te werken anders had kunnen doen of had moeten weigeren de werken aan te vangen ;

3) *Vordering tegen J. (timmerman)*

Overwegende dat de deskundige vaststelt dat het dak-timmerwerk uitgevoerd door J. noch aan de snijding van de dakoversteek met het dakvlak, noch aan de hoeklijnen voldoet ; dat de deskundige nochtans besluit dat er geen herstellingskosten ten laste van J. vallen daar de ontbrekende ruiters maar kon worden geleverd na aanvraag door de hoofdverweerder ;

Overwegende dat appellant niet bewijst dat de deskundige zich in zijn besluit vergist heeft ; dat zijn vordering in vrijwaring gericht tegen J. aldus als ongegrond voorkomt ;

III. *De tegeneis van appellant*

Overwegende dat de eerste rechter die tegeneis strekkende tot de betaling van een saldobedrag van 190.093 fr. voor de uitgevoerde werken, naar de algemene rol verzonden heeft en dat die tegeneis tot nu toe niet beslecht werd ; dat het Hof niet voldoende ingelicht is om hic et nunc die tegeneis te behandelen ;

(...)

NOOT—Zie voor een bespreking van de recente rechtspraak en rechtsleer : M.-A. FLAMME en PH. FLAMME, "Le contrat d'entreprise (1966-1975)", nr. 148, J.T., 1976, 381.

Elke schuldenaar is aansprakelijk voor de fout van de personen die hij zich gesubstitueerd heeft of die hem hebben geholpen, bijgestaan of vervangen in de uitvoering van zijn verbintenis (DE PAGE, II, nr. 592). Art. 1797 B.W. herhaalt die regel voor de aannemer.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

K.I. — 31 JULI 1975

Voorzitter : de h. X. Claessens

Raadsheren : de hh. J. De Peuter en A. van Gelder

Openbaar ministerie : de h. L. Velleman

Advocaat : mr. Transaux

Uitlevering—Oplichting—Uitlevering wegens in een derde land gepleegd misdrijf.

1. *Als het Duitse misdrijf "Betrug" gepleegd wordt door middel van valse of vervalste stukken, in casu oplichting van gelden door middel van gestolen en daarna vervalste cheques, dan is dit misdrijf onder te brengen bij het Belgische misdrijf oplichting, waarvoor uitlevering mogelijk is krachtens art. 1, 6°, van de Wet van 15 maart 1874.*

2. *Krachtens art. 7 van de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering kan de vervolging wegens een misdrijf gepleegd in het buitenland door een Belg tegen een vreemdeling slechts plaatsvinden op vordering van het openbaar ministerie en ze moet bovendien voortgegaan worden door een klacht van de benadeelde vreemdeling of zijn familie ofwel door een officiële aangifte, aan de Belgische overheid gegeven door de over-*

heid van het land waar het misdrijf gepleegd werd. Indien het verzoekend land niet bewijst dat een zodanige klacht werd ingediend, kan de uitlevering niet worden toegestaan, wegens buiten het grondgebied van het verzoekend land gepleegde feiten.

S.

Overwegende dat het hoger beroep van verdachte tijdig werd ingesteld en regelmatig is naar de vorm zodat het ontvankelijk voorkomt ;

Gelet op het bevel tot aanhouding (Haftbefehl nr. 353 Gs 3142.74) verleend op 1 oktober 1974 door het Amtsgericht Tiergarten te Berlijn tegen de genaamde S. Klaus Peter, geboren te Leverkusen op 1 september 1954, van Duitse nationaliteit, thans opgesloten in de gevangenis te Antwerpen,

1. te Berlijn op 9 augustus 1974 : diefstal,
2. te Berlijn en Parijs van 9 tot 12 augustus 1974 : valsheid in geschriften, gebruik van valse stukken en oplichting,

1. Betreffende de oplichting

Overwegende dat appellant in conclusie staande houdt dat het misdrijf in voornoemd Haftbefehl "Betrug" genoemd en omschreven in § 263 van het Duitse strafwetboek, niets anders kan zijn dan het misdrijf "oplichting" in het Belgisch Strafwetboek omschreven in artikel 496 ; dat voor dit misdrijf uitlevering uitgesloten is daar oplichting niet te vinden is in de nomenclatuur van artikel 1, 20°, van de Wet van 15 maart 1874 ;

Overwegende dat het misdrijf "oplichting" wel vermeld is in voornoemde wet, namelijk onder het 6° van voornoemd artikel 1 ; dat hiermede bedoeld wordt, niet alleen de oplichting gepleegd door een ambtenaar, maar ook die gepleegd door een privaatspersoon (Cass., 18 juni 1956, *Pas.*, 1956, I, 1145) ;

Overwegende dat voor het tot stand komen van het Belgisch misdrijf "oplichting" het voorhanden zijn van bedrieglijke middelen vereist is, terwijl het Duitse misdrijf "Betrug" kan ontstaan op basis van eenvoudige leugens ; dat het daarom noodzakelijk is na te gaan of in casu de telastlegging "Betrug" ook onder te brengen is onder de elementen nodig voor het ontstaan van oplichting ; dat zulks het geval is wanneer de oplichting gepleegd werd door gebruik te maken van valse of vervalste stukken (Cass., 1 mei 1905, *Pas.*, 1905, I, 199) ;

dat uit de uiteenzetting van de feiten blijkt dat beroeper ervan verdacht wordt gelden opgelicht te hebben door gebruik te maken van cheques die hij te voren gestolen en ingevuld had met valse gegevens ;

2. Betreffende de feiten te Parijs gepleegd

Overwegende dat appellant verder beweert dat hij voor deze feiten niet uitgeleverd kan worden daar deze feiten niet in België vervolgbaar zijn ;

Overwegende dat wat misdrijven betreft begaan buiten het grondgebied van de verzoekende partij, de vervolgte vreemdeling maar kan uitgeleverd worden in de gevallen waar de Belgische wet de vervolging van dezelfde misdrijven, buiten het Rijk gepleegd, toestaat ;

Overwegende dat ingevolge artikel 7 van de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering, gewijzigd door de Wet van 16 maart 1964, wegens een misdrijf gepleegd in het buitenland door een Belg tegen een vreemdeling, de vervolging slechts kan plaatshebben op vordering van het openbaar ministerie, en bovendien voorafgegaan moet worden door een klacht van de benadeelde vreemdeling of van zijn familie ofwel door een officieel bericht, aan de Belgische overheid gegeven door de overheid van het land waar het misdrijf is gepleegd ;

Overwegende dat in voornoemd geval de uitlevering niet kan worden toegestaan indien het verzoekend land niet bewijst dat dergelijke klacht werkelijk werd ingediend (Trousse en Vanhalewijn, A.P.R. V° Uitlevering en internationale rechtshulp in strafzaken, nr. 132) ;

Overwegende dat het voorgelegde dossier geen stukken bevat waaruit blijkt dat aan de voorwaarden zoals hierboven uiteengezet is voldaan ;

Overwegende dat voor wat betreft de te Berlijn gepleegde feiten geciteerd in het Haftbefehl van het Amtsgericht te Berlijn, verleend op 1 oktober 1974, gebleken is :

— dat de persoon wiens uitlevering gevorderd wordt van Duitse nationaliteit is ;

— dat de strafvordering ten aanzien daarvan niet verjaard is ;

— dat deze feiten de misdrijven uitmaken van diefstal, valsheid in geschriften en gebruik van valse stukken en oplichting, opgenomen in de Uitleveringswet van 15 maart 1874, art. 1 onder nrs. 3° en 6° en in de overeenkomst van 17 januari 1958 gesloten tussen België en de Bondsrepubliek Duitsland, art. 2 onder nrs. 8°, 25°, 27° ;

Om die redenen,

Het Hof, Kamer van inbeschuldigingstelling, (...)

Ontvangt het hoger beroep,

Bevestigt de beschikking van de Raadkamer te Antwerpen verleend op 18 juli 1975, in zover hierbij uitvoerbaar verklaard wordt het bevel tot aanhouding (Haftbefehl 353 Gs 3142.74) verleend op 1 oktober 1974 door het Amtsgericht Tiergarten te Berlijn tegen de genaamde S., geboren te Leverkusen op 1 september 1954, van Duitse nationaliteit, thans opgesloten in de gevangenis te Antwerpen,

uitsluitend wegens :

1. de diefstal gepleegd te Berlijn op 9 augustus 1974,
2. de valsheid in geschriften, gebruik van valse stukken en oplichting, gepleegd te Berlijn tussen 9 en 12 augustus 1974 ;

Wijzigd voornoemde beschikking verleend op 18 juli 1975 door de Raadkamer te Antwerpen, en zegt voor recht dat voornoemd "Haftbefehl" 353 Gs 3142.74, verleend door het Amtsgericht Tiergarten te Berlijn ten laste van S. voornoemd, niet uitvoerbaar verklaard wordt in zover het de feiten van valsheid in geschriften en gebruik van valse stukken en oplichting betreft, gepleegd tussen 9 en 12 augustus 1974 te Parijs (Orly-Zuid en Orly-West) ;

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

RAADKAMER 29 APRIL 1976

Voorzitter : de h. Van Camp

Advocaat : mr. Stevens

Erfrecht—Praktische onmogelijkheid de normale procedure van verdeling en vereffening toe te passen—Aanstelling van tweede notaris—Bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg.

Als feitelijke omstandigheden, zoals het groot aantal erfgenamen, de moeilijkheid om hen te identificeren en de geringheid van het aandeel der gerechtigden, de toepassing van de normale procedure onmogelijk maken, is wegens de volstrekte noodzaak de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg bevoegd om een tweede notaris aan te stellen met opdracht afwezige, niet verschijnende of weigerende erfgenamen te vertegenwoordigen bij de verdeling en vereffening van een nalatenschap.

S. e.a.

Verzoekschrift

...

dat mevrouw Weduwe Louis R., geboren Maria Bertine A., geboren te Antwerpen op 23 maart 1870, aldaar overleden is op 11 mei 1949 zonder reservataire erfgenamen na te laten ;

dat zij bij openbaar testament ontvangen door notaris Wauters te Antwerpen op 3 mei 1949 over haar nalatenschap in dier voege heeft beschikt, dat daarvan een derde zou gaan aan de broers en zusters van haar echtgenoot Louis R. (voor zover in leven bij haar overlijden) en aan de twee kinderen van zijn vooroverleden zuster Theresia R., een ander derde aan de drie kinderen van haar zuster Henriette A. (waaronder vertogers) weduwe van François S., en een laatste derde aan met name genoemde kinderen en kleinkinderen van haar vooroverleden zuster Elisabeth A., echtgenote Georges S. ;

dat aldus op het ogenblik van het overlijden in 1949, deze nalatenschap reeds toekwam aan 31 erfgenamen, waarvan een aantal minderjarig en vertegenwoordigd door hun voogden, en een afwezige vertegenwoordigd door een voorlopig beheerder ;

dat op 1 maart 1951 een akte van deling en vereffening van deze nalatenschap werd verleden voor notaris Wauters, ten overstaan van de heer Vrederechter van het 3e Kanton Antwerpen, ten verzoeken van deze 31 erfgenamen of hun vertegenwoordigers, waarbij, na verkoop van het gros der onroerende en roerende goederen afhankelijk van deze nalatenschap, tot vereffening werd overgegaan, zowel van actief als van passief, met uitzondering nochtans van een huis (.....) te Antwerpen, waarvan bij testament het vruchtgebruik was gemaakt aan mej. Mariette S., op welk legaat door verschillende erfgenamen tegenzeggingen werden geformuleerd, en een deel van het honorarium der testamentaire uitvoerders (F 49.154) dat eveneens door sommige erfgenamen of hun vertegenwoordigers werd betwist ;

dat dus voor het overige de erfenis volledig werd vereffend en verdeeld ;

dat het huis waarop vruchtgebruik, door de vruchtge-

bruikster grovelijk werd verwaarloosd, nooit werd onderhouden, en in 1972 zelfs gedeeltelijk uitbrandde, waarop de vruchtgebruikster, op 22 december 1972 bij notaris Van Wallegem notarieel afzag van het vruchtgebruik, zonder zulks nochtans aan de erfgenamen te betekenen, de sleutels in de bus van notaris Wauters deponeerde, zonder zich van een verdere oplevering of afrekening iets aan te trekken ;

dat een gedeelte van het huis verder verhuurd wordt tegen ongunstige voorwaarden (gezien de lamentabele staat van het pand, zowel van binnen als van buiten, na jaren van verwaarlozing en brand) huur die wordt geïnd door 2e vertoger, "voor rekening van", maar zonder dat hij daartoe in feite enige kwaliteit of volmacht bezit ;

dat het bezit van deze nalatenschap dus eigenlijk onbeheerd is, zodat er dringende noodzaak is om aan deze nadelige toestand een einde te maken, om het huis voor verdere aftakeling te bewaren, en anderzijds de maatregelen te doen treffen tegen de vruchtgebruikster die schromelijk aan haar verplichtingen is te kort gekomen, zodat het huis nu gedeeltelijk onverhuurbaar is geworden en dringend een expertise contradictoir met mej. S. bevolen zou moeten worden ;

dat anderzijds het aangewezen is dat het goed zou worden gerealiseerd en de opbrengst vereffend en verdeeld, zodat de onverdeeldheid een einde neme, en dit voordat nog een nieuwe generatie van erfgenamen de plaats innemen van hun rechtsvoorgangers ;

dat immers ondertussen het aantal erfgenamen is opgelopen van 31 tot 53, waaronder 1 afwezige, enkele minderjarigen, een groot aantal in het buitenland verblijvend, en waarvan voor een deel het huidige adres onbekend is, zoals trouwens evenmin bekend is of bepaalde van deze erfgenamen nog in leven zijn of op hun beurt nog erfgenamen in hun plaats zijn getreden ;

Aangezien zowel verkoop en deling als actie tegen de vruchtgebruikster onmogelijk zijn door de veelvuldigheid van erfgenamen, de onevenredige kosten van volmachten of dagvaardingen en de hoge opzoekingskosten ;

dat het daartegenover maar om een heel klein huisje gaat (94 m²) in totaal verval, en hoogstens te schatten op 350.000 fr. bij openbare verkoop ;

dat anderzijds het kleinste paart in de linie S. van de erfgerechtigden 1/150e bedraagt, voor zover deze linies thans juist gekend zijn ;

Aangezien in deze omstandigheden, gezien de absolute noodzaak en het dringend karakter vertogers huidige rekwest indienen op grond van de artt. 584 en 585 Ger.W., ten einde een beheerder ad hoc te horen aanstellen voor de nalatenschap van wijlen mevrouw Maria Bertina A. ;

Om die redenen,

Behage het de heer Voorzitter,

Een beheerder ad hoc aan te stellen over de onverdeelde nalatenschap van wijlen Maria Bertina A., weduwe van Louis R., overleden te Antwerpen op 11 mei 1949, met als opdracht,

zo nodig in rechte op te treden om de interpretatie van het testament over vruchtgebruik van mej. S. en honorarium der testamentuitvoerders te doen beslechten, en om de rechten van de onverdeeldheid t.o.v. mej. S. te vrijwaren in verband met aflevering en rekening van het

vruchtgebruik door haar uitgeoefend tot 22 december 1972 ;

Verder, de afwezige, weerspannige of onbekende erfgenamen te vertegenwoordigen bij de bewerkingen van vereffening en deling, waartoe ze samen met vertogers zullen overgaan, in hun naam te verschijnen in alle akten van verkoop van onroerende goederen, hetzij publiek, hetzij onderhands, de gelden te ontvangen en er geldige kwijting van te geven, opheffing te geven van alle hypotheaire inschrijvingen en de heer hypotheekbewaarder te ontslaan van het nemen van een ambtshalve inschrijving, de gelden naar best vermogen te verdelen en schuldeisers te voldoen om uiteindelijk de niet-verdeelbare bedragen te plaatsen op een rekening bij de Consignatiekas ;

verder notaris Jan Van Bael, Peter Benoîtstraat 36, Antwerpen, aan te stellen en te belasten met de verkoop van het onroerend goed (.....), openbaar of uiterhand, en met de verrichtingen van vereffening en verdeling, om de reden dat deze notaris reeds in opdracht en ten verzoeken van vertogers een aanvang maakte met de opsporing der erfgenamen en de opstelling van een voorlopig schema van devolutie, en door zijn confrater Wauters in het bezit werd gesteld van het dossier der verdeling met verzoek dit verder af te handelen.

Beschikking

Overwegende dat de opsomming van de artikelen 584 en 585 Ger.W. niet beperkend is (verslag Van Reepingen, I, blz. 141) en zich uitstrekt tot alle vraagstukken behalve die welke de wet aan de rechterlijke macht onttrekt, zoals bepaald in art. 54 van het Keizerlijk Decreet van 30 maart 1808 ;

Overwegende dat de grenzen dezer bevoegdheid gesteld zijn in de dringende noodzaak en het verbod het geschil ten gronde te beoordelen ; dat immers deze ruime bevoegdheid de rechter in kort geding enerzijds op zijn hoede moet stellen voor willekeur en machtsverschijding, doch hem anderzijds niet mag remmen in het zoeken naar verantwoorde concrete oplossingen (Fettweis, II, nrs. 469-472) ;

Overwegende dat de rechtsleer en rechtspraak in uitzonderlijke omstandigheden, zoals het groot aantal erfgenamen, de uitoefening dezer bevoegdheid gerechtvaardigd acht inzake vereffening-verdeling wanneer dringende feitelijke omstandigheden, zoals in casu, de moeilijkheden van hun identificatie en de geringheid van de te verdelen goederen de toepassing van de normale procedure praktisch onmogelijk zou maken ;

Overwegende dat aldus in deze materie getracht moet worden richtlijnen te volgen die een minimum aan rechtzekerheid behouden ; dat daartoe wordt overwogen dat het probleem meestal nuttig vergeleken kan worden met dat van art. 1209 Ger.W. wanneer niet-verschijnende of weigerende partijen de vereffening beletten, terwijl anderzijds de belanghebbenden zich reeds tot een notaris hebben gewend om de vereffening-verdeling te realiseren ;

Overwegende dat in casu aldus notaris Jan Van Bael lofwaardige pogingen heeft gedaan om de talrijke erfgenamen te identificeren, waarvan de meesten bij hem verschenen en volmacht gaven, zodat het voldoende is voor de overigen, afwezige niet-verschijnende of weige-

rende, een tweede notaris aan te stellen ten einde hen te vertegenwoordigen en tegen wie de gerechtelijke procedure kan ingesteld worden daar minderjarigen belangen hebben in zake ;

Overwegende dat de hoogdringendheid en de feitelijke noodzaak ten genoeg van recht gebleken is uit het groot aantal erfgenamen de lange duur der opzoekingen en de uiterst geringheid van het aandeel der gerechtigden ;

Om die redenen,

Gelet op de artikelen 584 en 585 van het Gerechtelijk Wetboek ;

Gezien de hoogdringendheid die het gevolg is van de volstrekte noodzakelijkheid ;

Stellen aan notaris Dirk Van der Aa ter standplaats Antwerpen, Sint Bernardsesteenweg, 264 te 2020 Antwerpen, als tweede notaris, met opdracht de afwezige, niet-verschijnende of weigerende erfgenamen in de nalatenschap van wijlen (.....) en overleden te Antwerpen op 11 mei 1949 zonder reservataire erfgenamen te hebben nagelaten, in rechte te vertegenwoordigen en samen met de door vertogers aangestelde notaris de onroerende en roerende bezittingen van de overledenen te beheren, zonodig in rechte op te treden om de interpretatie van het testament betreffende het vruchtgebruik aan mej. S. en honorarium der testamentuitvoerders te doen beslechten en om de rechten van de onverdeeldheid t.o.v. mej. S. te vrijwaren in verband met aflevering en rekening van het vruchtgebruik door haar uitgeoefend tot 22 december 1972 ;

Verder voormelde afwezige, niet-verschijnende of weigerende erfgenamen te vertegenwoordigen bij de bewerkingen van vereffening en verdeling, in hun naam te verschijnen in alle akten van verkoop van onroerende goederen hetzij openbaar hetzij onderhands, de gelden te ontvangen en er geldige kwijting voor af te geven, opheffing te geven van alle hypotheaire inschrijvingen en de heer hypotheekbewaarder te ontslaan van het nemen van een ambtshalve inschrijving, de hun toebehorende gelden naar best vermogen te verdelen en de niet-verdeelbare bedragen te plaatsen op een rekening bij de Consignatiekas ;

Machtigen de door notaris J. Van Bael vertegenwoordigde partijen tegen voormelde tweede notaris, qualitate qua, een geding in verdeling-vereffening en licitatie in te stellen, mits de rechten van de minderjarigen gevrijwaard worden ;

Wijzen vertogers af van het meergevorderde ;
Kosten aangehouden lastens de massa.

NOOT—Zie Rb. Antwerpen, 29 oktober 1973, R.W., 1974-75, 821, met noot, en Rb. Brussel, 28 maart 1974, *ib.*, 819.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hoge Raad der Nederlanden, 9 april 1976

Rechten van de mens—Recht op onderwijs—Bijzondere school—Weigering godsdienstonderwijs te volgen—School laat de kinderen niet meer toe.

De vier kinderen van het echtpaar L. bezochten vanaf de aanvang van hun leerplichtige leeftijd een rooms-katholieke school voor bijzonder gewoon lager onderwijs. ("Bijzonder" betekent in Nederland wat in België met een letterlijke vertaling uit het Frans door "vrij" wordt weergegeven. Tegenover de "bijzondere school" staat de "openbare school".)

Het leerplan van de school omvatte het met de richting van de school verband houdende vak "godsdienst" en, in het zesde leerjaar, het vak "erkenning van de wereld", dat mede het "seksueel aspect" omvat. Ook in de lagere klassen werd, waar dit passend werd geacht, op vragen op seksueel terrein ingegaan. Het echtpaar was van mening dat het op de school gegeven godsdienstonderwijs en de daar gegeven seksuele voorlichting strijdig waren met wat zij als de officiële leer der Rooms-Katholieke Kerk beschouwden, en zij voelden zich in geweten verplicht hun kinderen de lessen in godsdienst en seksuele vorming, zoals deze op de school gegeven werden, niet te laten volgen. Nadat aanvankelijk in het schooljaar 1972-1973 door het schoolhoofd aan de kinderen dispensatie der godsdienstlessen was verleend, besloot het bestuur dat de kinderen het volledige leerplan moesten volgen; daar het echtpaar L. zulks niet wenste, werd de kinderen de toegang tot de school geweigerd. In de gemeente was er naast de bijzondere school ook een openbare school voor gewoon lager onderwijs.

Bij exploit van 28 juni 1974 daagden de ouders de school (een stichting) in kort geding voor de President van de Arrondissements-Rechtbank te Breda met vordering tot veroordeling van de Stichting om te gedogen, dat hun vier kinderen met ingang van het schooljaar 1974-75 bijzonder lager onderwijs zullen volgen aan de school met uitzondering van de lessen seksuele vorming en godsdienstlessen, hen toe te laten tot het schoolgebouw van de onderwijsinstelling en zich te onthouden van elke daad welke zodanige toegang zou kunnen beletten.

Bij vonnis van 9 juli 1974 heeft de President aan het echtpaar hun vordering ontzegd. Van deze uitspraak kwamen zij in hoger beroep bij het Gerechtshof te 's-Hertogenbosch, dat het vonnis bekrachtigde bij arrest van 25 maart 1975. In cassatie bestreed het echtpaar dit arrest wegens schending, onder meer, van art. 2 van het (eerste) Protocol bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Parijs op 20 maart 1952, en art. 8 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950. Het cassatieberoep werd verworpen. Met betrekking tot de bovengenoemde artikelen besliste de Hoge Raad:

"Overwegende dat dit middel de vraag aan de orde stelt of een instelling van bijzonder lager onderwijs, in een gemeente waar ook een of meer openbare lagere scholen in stand worden gehouden, mag besluiten kinderen niet meer toe te laten tot het door haar school gegeven onderwijs op grond van het feit dat deze kinderen — overeenkomstig de wens van hun ouders — weigeren het in het lesrooster van die school opgenomen godsdienstonderwijs te blijven volgen;

"Overwegende dat volgens onderdelen A en E een dergelijke handelwijze van een bijzondere lagere school in strijd zou zijn met artikel 2 van het te Parijs in 1952 getekende Protocol bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden van 1950, alsmede met artikel 8 van dit verdrag;

"dat artikel 2 van genoemd Protocol op iedere Staat die partij is bij het protocol de verplichting legt om aan niemand het recht op onderwijs te ontfangen en om bij de uitoefening van alle functies welke de Staat in verband met de opvoeding en het onderwijs op zich neemt, het recht te eerbiedigen van de ouders om zich voor hun kinderen van dat onderwijs te verzekeren dat in overeenstemming is met hun eigen godsdienstige en filosofische overtuiging;

"dat aan deze gedragsbepaling niet — ook niet in het licht van haar strekking — een verplichting kan worden ontleend voor particuliere onderwijsinstellingen om kinderen, die overeenkomstig de wens van hun ouders weigeren bepaalde op de betreffende school gegeven lessen bij te wonen, niettemin als leerlingen op die school toe te laten;

"dat evenmin valt in te zien, waarom de weigering van

de Stichting om de kinderen van het echtpaar L. tot verder deelneming aan het onderwijs toe te laten, nu zij weigerden het in het lesrooster opgenomen godsdienstonderwijs te volgen, inbreuk zou maken op het in artikel 8 van het Verdrag genoemde, aan ieder toekomstende recht op eerbiediging van zijn privé leven, zijn gezinsleven, zijn huis en zijn briefwisseling;

"dat onderdelen A en E derhalve tevergeefs zijn voorgesteld."

(President: mr. Wiarda—Raden: mrs. Ras, van der Linde, Minkenhof en Drion—Advocaat-generaal: mr. Kist—Advocaten: mrs. L. van Heijningen en Jhr. O. de Savornin Lohman—In de zaak: L. en S. t/ Stichting X.)

Hof Gent (11e Kamer), 24 mei 1976

Schade en schadeloosstelling—Schade door overlijden van echtgenote—Waarde van de gezinsarbeid van thuiswerkende moeder.

Ten gevolge van een verkeersongeval op 20 mei 1973 is de moeder van drie minderjarige kinderen samen met haar vader en een van de kinderen om het leven gekomen. Op het ogenblik van het ongeval bedroeg haar vermoedelijke levensduur 39 jaar, die van haar man (politieagent) 32 jaar. Om de materiële schade te ramen die de man lijdt door het verlies van zijn echtgenote ging de eerste rechter (Corr. Gent, 5e Kamer, 23 september 1975) uit van de beschouwing dat het "voor een thuiswerkende moeder met drie kinderen niet overdreven is (haar) economische waarde thans te schatten op 250.000 frank per jaar".

Over de kwestie of de man door het verlies van zijn echtgenote een materiële schade lijdt, beslist het hof:

"De schade van eiser bestaat in het verlies van het rechtmatig in geld waardeerbaar materieel voordeel dat het slachtoffer hem verschafte, ongeacht het bestaan van een natuurlijke, wettelijke of contractuele verplichting in hoofde van het slachtoffer, en van hetgeen in de toekomst naar redelijke verwachting in feite zal verbeurd zijn, hetgeen niet noodzakelijk overeenstemt met de economische waarde van het leven van het slachtoffer noch met het verlies van beroepsinkomsten in hoofde van het slachtoffer.

"Ten onrechte stelt verweerder dat eiser geen materiële schade lijdt wegens het verlies van zijn echtgenote om de reden dat het beweerde nadeel gecompenseerd wordt door de verdere afwezigheid van lasten voor het onderhoud van het slachtoffer. Het is duidelijk, dat de materiële voordelen die het slachtoffer voor het gezin van eiser opleverde in de vorm van verzorging van het huishouden, groter waren en groter zouden blijven dan de kostprijs van haar eigen onderhoud, wat trouwens principieel door verweerder — met enige beperking in de tijd — erkend wordt.

"Nu verweerder in de huidige stand van het geding geen elementen voorbrengt, waaruit afgeleid kan worden dat eiser een tweede huwelijk zal aangaan, dient de begroting van deze materiële schadepost — die niet te vermengen is met de morele schade — te gebeuren over de volledige vermoedelijke levensduur van het slachtoffer."

De man maakte een berekening, enerzijds tot de pensioengerechtigde leeftijd van het slachtoffer op basis van een jaarlijks bedrag van 250.000 fr. onder aftrek van een vierde tot 45-jarige leeftijd en van de helft daarna voor eigen onderhoud, anderzijds na de pensioengerechtigde leeftijd op basis van een jaarlijks bedrag van 150.000 fr. onder aftrek van de helft voor eigen onderhoud. Deze berekeningswijze wordt verworpen:

"Er dient opgemerkt te worden dat de thans door eiser gemaakte begroting geen rekening houdt met hetgeen hierboven reeds onderstreept werd, nl. dat het verloren voordeel niet noodzakelijkerwijs overeenstemt met de economische waarde van het slachtoffer of met de beroepsinkomsten die ze had kunnen verwerven.

"Evenmin stemt dat verlies noodzakelijkerwijs overeen met hetgeen betaald moet worden aan een werkvrouw of kindermid. Er mag immers niet uit het oog verloren worden, enerzijds, dat het slachtoffer haar arbeid presteerde in gezinsverband, waarbij de lasten van de huishouding

uiteraard beter gespreid kunnen worden en meteen minder zwaar zijn dan het geval is voor een werkvrouw die continu arbeid moet verrichten zonder als dusdanig medewerking van de huisgenoten te krijgen, anderzijds, dat de lasten van het gezin in belangrijke mate kleiner worden naarmate de kinderen financieel zelfstandig worden of wanneer ze in het huwelijk treden.

"Rekening houdend met die bemerkingen alsook met de samenstelling van het gezin van eiser en de leeftijd van het slachtoffer op het ogenblik van het overlijden, wordt de berekening van de schade van eiser gedaan op de volgende basis:

Waarde van het jaarlijks verloren voordeel

"Gezien over de gehele vermoedelijke levensduur van eiser (32 jaar) wordt de waarde van de gezinsarbeid van het slachtoffer ex aequo et bono geraamd op een gemiddeld jaarbedrag van 100.000 frank.

Aftrek voor eigen onderhoud

"Nu de waarde van de gezinsarbeid van het slachtoffer begroot wordt op een gemiddeld jaarbedrag van die over de hele levensduur van het slachtoffer gespreide waarde, bestaat er geen reden om bij de begroting van de aftrek voor eigen levensonderhoud een onderscheid te maken naar gelang het slachtoffer de leeftijd van 45 jaar respectievelijk 65 jaar bereikt zou hebben. Gespreid over die zelfde levensduur wordt het aandeel voor het persoonlijk onderhoud van het slachtoffer bepaald op gemiddeld 35 % of 35.000 frank. De opmerking van verweerder dat de aftrek voor het eigen onderhoud van het slachtoffer moet gebeuren op de samen-gevoegde netto-inkomens van de beide echtgenoten is ter zake niet dienend, daar de overledene niet beschikte over enig reëel inkomen.

Kapitalisatiecoëfficiënt

"Partijen zijn het eens over een coëfficiënt die tegen een rentevoet van 4,5 % voor de vermoedelijke levensduur van eiser 16,7889 bedraagt."

Volgens die wijze van berekening wordt aan eiser een bedrag van 1.091.278 fr. toegekend.

Voor de morele schade wegens het verlies van echtgenote, zoontje en schoondochter wordt de vergoeding op

250.000 fr. begroot. Wegens het verlies van moeder, broertje en grootvader wordt aan elk van de twee overlevende kinderen 100.000 fr. toegekend.

(Voorzitter: de h. Van Bever—Raadsheren: de hh. Van Wymeersch en De Smet (rapporteur)—Advocaat-generaal: de h. Steelandt—Advocaten: mrs. Martens, De Vos en Verschoore—In de zaak: P. t/ C.)

Arbrb. Veurne (2e Kamer), 2 februari 1976

Tegemoetkomingen aan minder-validen—Termijn van beroep—Laattijdigheid van bezwaarschrift—Dient niet ambtshalve door de rechtbank te worden vastgesteld.

Door de eiser was een beroepschrift tegen een beslissing inzake tegemoetkomingen aan minder-validen neergelegd ter griffie na de door de wet bepaalde termijn, maar de verweerder, de Belgische Staat (door tussenkomst van de minister van Sociale Voorzorg), werpt de laattijdigheid evenwel niet op. De rechtbank beslist:

"Overwegende dat de vraag rijst of de termijn van beroep een vervalttermijn en van openbare orde is;

"Overwegende dat in de meeste sociale-zekerheidswetten dergelijke termijnen op straffe van verval worden opgelegd;

"Overwegende dat deze sanctie niet is gesteld in art. 29 van de wet van 27 juni 1969;

"Overwegende dat derhalve moet worden aangenomen dat de laattijdigheid niet ambtshalve door de rechtbank moet worden vastgesteld;

"Overwegende dat de laattijdigheid bijgevolg enkel door de partijen kan worden ingeroepen; dat bij gebreke hiervan het beroep als toelaatbaar moet worden beschouwd."

(Voorzitter: de h. Lecler—Rechters in sociale zaken: de hh. Deprez en Lips—Advocaat: mr. Gevaert—In de zaak: M.R. t/ Belgische Staat).

WETGEVING

De wet van 5 juli 1976 tot wijziging van de kieswetgeving

1. Inleiding

Zoals de vorige jaren heeft het *Belgisch Staatsblad* tijdens de vakantiemaanden juli en augustus een reeks belangrijke wetten en besluiten gepubliceerd. In het nummer van 29 juli 1976 verscheen de uitgebreide wet van 5 juli 1976 tot wijziging van de kieswetgeving. Zij bevat een hele reeks van soms zeer technische wijzigingen. De bedoeling van deze bijdrage is slechts op overzichtelijke wijze en zo bondig mogelijk de voornaamste wijzigingen te bespreken en te ordenen. De gevolgen van deze wet zullen duidelijk merkbaar zijn bij de gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1976.

Op initiatief van het departement van Binnenlandse Zaken was met de voorbereiding van de herziening van de kieswetgeving een aanvang gemaakt in 1970. Zij werd als programmapunt opgenomen in het politiek regeerakkoord van 25 januari 1972 en aan een ernstig onderzoek onderworpen door de drie studiecentra van de nationale partijen. De regeerakkoorden van 30 april 1974 en 11 juni 1974 hebben in het hoofdstuk over de werking van de instellingen en de hervorming van de Staat aangekondigd dat een hervorming van het kiesstelsel zou worden voorbereid met

het oog op de vereenvoudiging van de voorafgaande verrichtingen en van de kiesverrichtingen zelf.

Het doel van het regeringsontwerp werd duidelijk in de memorie van toelichting omschreven: het beoogde de kieswetgeving te vereenvoudigen en eenvormig te maken, een geheel stelsel te moderniseren om de mogelijkheid open te laten tot het gebruiken van technische middelen die beter aangepast kunnen zijn aan de huidige technologie, technische verbeteringen aan te brengen met het oog op een vlotter verloop van de kiesverrichtingen alsmede de kieswetgeving dichter bij de kiezer te brengen en de rechten van deze maximaal te waarborgen¹.

Sommige bepalingen hadden evenwel een duidelijk politieke weerslag. Ter zake heeft, zoals nog uit de uiteenzetting zal blijken, de regering moeten inbinden. Talrijke amendementen werden ingediend, verschillende ervan werden aanvaard, zodat de uiteindelijke wet op merkbare wijze verschilt van de oorspronkelijk ingediende tekst.

Vier koninklijke uitvoeringsbesluiten werden op 16 juli 1976 ondertekend en nadien gepubliceerd². Het geheel werd

¹ *Parl. St., Senaat*, 1975-76, nr. 696/1, blz. 1.

² *B.S.*, 31 juli 1976, blz. 9722-9732.

afgerond met de onderrichtingen in verband met de verkiezingen, die eveneens van 16 juli 1976 dateren³.

Welke zijn de voornaamste aanpassingen?

2. De kiesbevoegdheidsvereisten

Onder de kiesbevoegdheidsvereisten worden sommige als actieve, andere als passieve vereisten omschreven.

a. Actieve vereisten

Deze hebben betrekking op de leeftijd, de woonplaats en de nationaliteit.

1) *Leeftijd*. — Het is bekend dat voor de parlementsverkiezingen de kiezers 21 jaar moeten zijn en voor de gemeenteraadsverkiezingen 18 jaar. Dit verschil is ingegeven door redenen van grondwettelijke aard. Nieuw is evenwel dat de hoedanigheid van kiezer niet meer blijkt uit de inschrijving op de kiezerslijsten, maar uit de door de wet voorgeschreven voorwaarden. Aan de leeftijdsvereisten moet ten laatste op de datum van de verkiezing voldaan zijn. De nodige maatregelen moeten getroffen worden om deze personen in het kiezersregister in te schrijven; in ieder geval moeten zij aan de stemming kunnen deelnemen.

2) *De woonplaats*. — De woonplaats waarover sprake in artikel 1 van het Kieswetboek is niet de plaats van het hoofdverblijf, in de zin van artikel 102 van het Burgerlijk Wetboek, maar de plaats waar werkelijk gewoond wordt. Dit werd reeds beslist door een cassatiearrest van 1967⁴.

3) *Nationaliteit*. — Er wordt geen onderscheid meer gemaakt tussen de Belgen door geboorte, wegens huwelijk of ingevolge grote naturalisatie. Dit betekent dat niet alleen de inwoners die Belg zijn geworden door grote naturalisatie, maar ook zij die het geworden zijn door gewone naturalisatie, stemrecht verwerven, en dat anderzijds de vrouwen die gehuwd zijn met een Belg algemeen stemrecht verkrijgen, terwijl zij tot nu toe 10 jaar in het land dienden te verblijven.

b. Passieve vereisten

De passieve vereisten worden negatief opgevat, aangezien er een gemis van uitsluiting moet zijn, dit is een beroving van het kiesrecht voor altijd, en een gemis van schorsing, dit is een beroving van het kiesrecht voor een bepaalde tijd.

Deze beroving of schorsing worden niet door de rechterlijke overheid uitgesproken. Ze worden van rechtswege opgelopen zodra een veroordeling bestaat die krachtens de wet de uitsluiting of de schorsing ten gevolge heeft.

De vroegere bepalingen betreffende de uitsluiting en de schorsing waren veel te complex en te streng, vooral bij samenvoeging van veroordelingstermijnen. Ze miskenden de evolutie van het strafrecht. Sommige vervallenverklaringen waren moeilijk te berekenen als gevolg van de modaliteiten inzake tenuitvoerlegging van straffen, uitstel, probatie enz.

Van het kiesrecht zijn voorgeoordeloten zij die tot een criminele straf zijn veroordeeld.

De schorsing geldt voor de gerechtelijke onbekwaamverklaringen, de afgezonderde krankzinnigen, zij die ter beschikking van de regering zijn gesteld met toepassing van artikel 380bis, 3°, van het Strafwetboek of met toepassing van de wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en de gewoontemisdadigers, alsook voor hen die tot een correctionele hoofdgevangenisstraf van ten minste drie maanden zijn veroordeeld uit hoofde van een opzettelijk wanbedrijf, of tot een militaire gevangenisstraf van ten minste drie maanden. De onbekwaamheid duurt zes jaar wanneer de straf drie maanden

tot minder dan drie jaar bedraagt, en twaalf jaar wanneer de straf ten minste drie jaar bedraagt.

De schorsingen van het kiesrecht verschillen dus niet meer zoals vroeger naar gelang de aard van de inbreuk en de duur van de straf. Er werd uniformiteit gebracht in het stelsel.

Uit de gewijzigde artikelen kan nog onthouden worden dat wanneer de veroordeling gedeeltelijk met uitstel uitgesproken wordt, men voor de schorsing alleen rekening moet houden met het gedeelte zonder uitstel uitgesproken.

In geval van een nieuwe veroordeling tijdens de duur van het uitstel, worden de perioden van schorsing van het kiesrecht, voortvloeiend uit de uitvoerbaar geworden veroordeling en de nieuwe veroordeling, samengeteld zonder dat de totale duur evenwel twaalf jaar mag overschrijden. Verschillende praktische voorbeelden worden in de ministeriële onderrichtingen als illustratie opgesomd. Globaal kan men onthouden dat in beginsel de samenvoeging van de opschortingen van het kiesrecht de twaalf jaar niet kan overschrijden maar dat de kiesonbekwaamheid in geen geval kan eindigen minder dan zes jaar na de laatste veroordeling. De nieuwe wetgeving is onmiddellijk van toepassing en de daarin vervatte berekeningswijze moet derhalve op de vroegere veroordelingen worden toegepast. De personen die op grond van de wet van 5 juli 1976 niet meer in hun kiesrecht zouden geschorst zijn, moeten aan de eerstkomende verkiezingen, met name de gemeenteraadsverkiezingen, kunnen deelnemen.

Ter zake is de taak van de gemeentebesturen, aldus het departement van Binnenlandse Zaken, volkomen vereenvoudigd: in de kennisgeving van de parketten moet de datum waarop de schorsing van het kiesrecht ophoudt vermeld worden. Anderzijds delen de griffies van de hoven en rechtbanken en de vrederechters aan de burgemeesters de onbekwaamverklaringen en de machtiging tot afzondering mede.

3. Kiezersregister

De vroegere wetgeving kende het log stelsel van de kiezerslijsten, die slechts om de twee jaar werden herzien, terwijl de burger eveneens slechts om de twee jaar zijn rechten kon doen gelden. In bepaalde gevallen moesten de kiezers zelfs gedurende een periode van drie jaar terug naar hun vroegere gemeente om te kunnen stemmen. Dit stelsel werd grondig gewijzigd.

De kiezerslijsten worden vervangen door een kiezersregister dat bestendig wordt bijgehouden in de vorm van kaarten en waarin de kiesgerechtigde personen worden opgenomen die sedert zes maanden hun woonplaats in de gemeente hebben. Gezien de hedendaagse technieken, kunnen de kaarten vervangen worden door ponskaarten, metalen plaatjes of elk ander mechanisch of elektronisch middel waarover de gemeente beschikt. Artikel 12 van de wet schrijft voor wat het kiezersregister voor iedere kiezer moet vermelden.

Dit kiezersregister wordt doorlopend bijgehouden. Door het gebruik van de moderne techniek wordt het voor de gemeentebesturen mogelijk de inschrijving of de schrapping in het kiezersregister met een voldoende tijdspanne voor te bereiden. Daarom wordt aangeraden een wachtregister aan te leggen voor de personen die normaal na verloop van een bepaalde tijd in het kiezersregister opgenomen moeten worden, met name de personen die de bevoegdheidsvoorwaarden vervullen maar nog geen zes maanden verblijf hebben in de gemeente en de jonge kiezers die weldra de vereiste leeftijd zullen bereiken of de persoon wier schorsing van het kiesrecht weldra een einde zal nemen. Het wachtregister zal zeker diensten bewijzen bij het naderen van de eerstkomende gemeenteraadsverkiezingen.

³ Ze werden eveneens gepubliceerd in het B.S. van 31 juli 1976, blz. 9746-9758.

⁴ Cass., 27 april 1967, *Pas.*, 1967, I, 1016.

Voortaan zal a) elk jaar op 1 april voor de parlementsverkiezingen en b) op 1 augustus van het jaar tijdens hetwelk de gemeenteraadsverkiezingen plaatshebben, door het schepencollege een lijst opgemaakt worden van de in het kiezersregister ingeschreven personen.

Wanneer buitengewone parlementsverkiezingen plaatsvinden moet een aanvullende lijst opgemaakt worden van de personen die vanaf 1 april tot en met de datum van het koninklijk besluit tot vaststelling van de verkiezingsdatum, in het kiezersregister werden ingeschreven.

4. Bezwaren en beroep bij het hof van beroep

Het permanent bijhouden van het kiezersregister heeft tot gevolg dat de procedure van bezwaar en beroep gewijzigd en vereenvoudigd werd.

Krachtens artikel 18 van het hernieuwd kieswetboek kan ieder die ten onrechte ingeschreven, weggelaten of geschrapt is of die onjuiste vermeldingen in het kiezersregister vaststelt, te allen tijde bezwaar indienen bij het college van burgemeester en schepenen. De volgende artikelen vermelden nauwkeurig hoe dit college, dat als rechtscollege in eerste aanleg optreedt, moet handelen. Het college moet over elk bezwaar uitspraak doen binnen een termijn van twintig dagen te rekenen vanaf het indienen van het verzoekschrift. Ook de beroepsprocedure bij het hof van beroep en de cassatieprocedure voor het Hof van Cassatie, worden nauwkeurig geregeld.

Daar de meeste vergissingen worden vastgesteld op het ogenblik dat de verkiezingen naderen, wanneer de kiezer geen oproepingsbrief heeft gekregen, heeft de wetgever gemeend een versnelde beroepsprocedure voor het college te moeten instellen. Bij artikel 25 is bepaald dat tijdens de aan de verkiezing voorafgaande periode van dertig dagen, het college onmiddellijk uitspraak moet doen op elk bezwaar dat ten minste acht dagen voor de verkiezing is voorgelegd.

5. Voorafgaande verrichtingen

De wet bevat een reeks vernieuwingen zowel op het gebied van de verrichtingen die de verkiezing voorafgaan, als op het gebied van de kiesverrichtingen zelf.

a. Om de rationalisatie van de kiesverrichtingen te bevorderen wordt een arrondissementshoofdbureau samengesteld in de plaats van het huidige hoofdbureau en wordt een kantonhoofdbureau opgericht dat de taken overneemt van de voorzitter van het eerste stembureau. Het kantonhoofdbureau krijgt sommige verrichtingen toegewezen die in de oude wetgeving door het hoofdbureau werden uitgevoerd, namelijk de aanwijzing van de getuigen voor de stembureaus en de aanwijzing van de stemopnemingsbureaus. Het kantonhoofdbureau zal ook de gegevens samenbrengen van de tabellen die door de stemopnemingsbureaus worden ingevuld en die bestemd zijn voor het arrondissementshoofdbureau, waardoor de taak van dit bureau zal worden vergemakkelijkt.

b. De vroegere opsomming van de personen die op grond van de beroepscategorie waartoe zij behoren, groepen waren om te worden aangewezen voor een bepaalde functie in de kiesverrichtingen, wordt met nieuwe categorieën aangevuld, met name hogere ambtenaren, onderwijzend personeel en stagiairs van het parket. Het gaat hier om de bevestiging van een reeds in feite bestaande toestand.

Dit maakt het mogelijk dat de voorzitters van de stembureaus voortaan niet meer 's namiddags en 's nachts als voorzitter of bijzitter van een stemopnemingsbureau zullen moeten fungeren. De stemopneming moet niet meer verricht worden door personen die reeds vermoeid zijn van de

ochtendtaak, die weliswaar verkort wordt maar zwaarder zal zijn omdat de bureaus meer kiezers moeten ontvangen.

c. De verouderde methode van de aanplakking aan de gemeentehuizen bij de algemene oproeping van de kiezers wordt vervangen door een bericht dat in het Belgisch Staatsblad verschijnt en door de nieuwsmedia verspreid wordt. Dit is doeltreffender en minder duur voor de gemeenten. Bovendien wordt de kiezers op een gemakkelijker te bereiken wijze verzocht hun rechten te doen gelden. Anderzijds moet de oproepingsbrief niet meer tegen ontvangstbewijs worden afgegeven.

d. Het regeringsontwerp wenste het indienen van de voordracht van kandidaten te beperken tot de zaterdag, de 22e dag vóór de stemming, zodat de voorzitter maar één dag ter beschikking zou moeten staan. De Kamer heeft evenwel gemeend dat ook de vrijdagmiddag, namelijk de 23e dag vóór de verkiezingen, gereserveerd moet worden voor het indienen van de voordracht van de kandidaten, omdat op één bepaalde dag steeds een verhindering kan bestaan.

e. Een belangrijke innovatie bestaat hierin dat voor het eerst op de kiesbrieven niet alleen meer door het lot bepaalde nummers, maar ook de letterwoorden van de verschillende partijen zullen worden vermeld. Onder letterwoord moet worden verstaan een reeks initialen die als verkortingsstekens worden gebruikt⁵. De oorspronkelijke bedoeling van de regering, namelijk de verwijdering van de nummers en de vervanging ervan door de letterwoorden, beoogde het weren van het buitenmatig gebruik van papier ten koste van de openbare salubriteit. Vroeger waren er heel wat aanplakbiljetten en strooibiljetten nodig om het nummer van een partij in de geest van de kiezer te prenten. Via amendement heeft de wetgever uiteindelijk geopteerd voor het behoud van de door het lot bepaalde nummers, naast de introductie van letterwoorden van ten hoogste zes letters die boven een lijst zullen worden geplaatst.

Het nieuw artikel 115bis van het Kieswetboek bepaalt dat de verschillende in het Parlement vertegenwoordigde politieke groepen een actie tot bescherming van hun letterwoord kunnen indienen.

6. Regels in verband met de kiesverrichtingen

Verschiedende nieuwigheden in verband met de kiesverrichtingen werden ingevoerd.

a. Reiskosten

Onder het regime van de oude wetgeving konden alleen de kiezers die per trein reisden kosteloos vervoer genieten.

Het nieuwe artikel 141 is thans algemeen gesteld en bepaalt dat de kiezers die op de dag van de verkiezing niet meer verblijven in de gemeente waar zij als kiezer zijn ingeschreven, recht hebben op terugbetaling van de reiskosten onder de voorwaarden bij koninklijk besluit vast te stellen. De memorie van toelichting bij het wetsontwerp preciseert dat de vergoeding uitgekeerd wordt zowel voor de kiezers die per trein de verplaatsing gedaan hebben als voor die welke een eigen middel hebben gebruikt.

Voorzien wordt dat het geheel van de verplaatsingen zal verminderen gezien de fusies van de gemeenten en vooral wegens de ingevoerde mogelijkheid voor een vluggere herziening van de kiezerslijsten.

b. Stemming bij volmacht

De wet van 8 augustus 1970 had de stemming bij het leger, de stemming per brief en de stemming bij volmacht ingevoerd. De sindsdien gehouden verkiezingen hebben geleerd dat de stemming bij het leger, zoals ze door het

⁵ Zie hierover *Parl. St., Senaat*, 1975-76, nr. 696/2, bijlage IV, blz. 188.

kieswetboek werd ingericht, praktisch onuitvoerbaar was wegens de logheid en de omslachtigheid van de procedure. De stemming per brief heeft evenmin voldoening geschonken enerzijds omdat men al te gemakkelijk attesten afleverde, terwijl anderzijds sterke vermoedens bestonden dat in bepaalde inrichtingen niet steeds de kiezer zelf zijn stem uitbracht. De stemming bij volmacht wordt behouden, zij het in een aangepaste vorm, want de stemming bij het leger en de stemming per brief worden in de procedure van de stemming bij volmacht ingeschakeld.

De kiezer die om beroeps- of dienstredenen in het buitenland vertoeft, kan bij volmacht stemmen. De onmogelijkheid om persoonlijk te stemmen wordt gestaafd door een bewijs afgeleverd door de overheid of door de werkgever van de betrokkene. Vakantiegangers zijn dus uitgesloten. De militairen die door de dienst verhinderd zijn, kunnen een andere kiezer machtigen om in hun naam te stemmen. De categorieën van de kiezers die volgens de wet van 8 augustus 1970 bij brief konden stemmen en thans bij volmacht, namelijk de zieken, gebrekkigen, schippers, kermisreizigers, afwezen wegens beroeps- of dienstredenen en kiezers die de dag van de stemming ten gevolge van een rechterlijke maatregel in een toestand van vrijheidsbeneming verkeren, werden in de loop van de parlementaire voorbereiding uitgebreid met de kiezers die om redenen in verband met hun geloofsovertuiging in de onmogelijkheid verkeren zich op het stembureau aan te melden⁶. Het volmachtsformulier werd vastgelegd bij K.B. van 16 juli 1976.

Vanzelfsprekend zijn bepaalde beperkingen ingevoerd om misbruiken te vermijden. Zo werd gesteld dat elk gevolmachtigde slechts één volmacht mag hebben.

Het oorspronkelijk wetsontwerp beoogde de uitsluiting van kandidaten als gevolmachtigden. In de Kamer werd deze tekst gewijzigd omdat die verbodsbepaling een onverantwoorde discriminatie inhield en omdat, nu de volmacht houder slechts over één volmacht mag beschikken, er geen gevaar voor misbruiken blijkt te bestaan.

c. Voortaan zal men bij het stemmen niet meer een mat zwart potlood moeten gebruiken. Krachtens de mogelijkheid die door de wetgever werd geboden, heeft het K.B. van 16 juli 1976 het dof zwart potlood vervangen door een rood, ongetwijfeld tot voldoening van de stemopnemers die in het verleden hebben ervaren hoe moeilijk het soms is een dofzwart gemaakt stemvak terug te vinden bij naamstemmen.

d. De mogelijkheid tot stemmen wordt met één uur ingekort: de stembureaus zullen geopend zijn van 8 u. tot 13 u. Het verleden heeft aangetoond dat de kiezers zich zelden na 13 u. aanbieden.

Ingevolge een amendement in de Kamer werd beslist dat het aantal kiezers per stemafdeling van maximum 600 op maximum 800 wordt gebracht⁷. Het aantal stembureaus wordt aldus met een vierde verminderd en derhalve ook, in dezelfde mate de moeilijkheden om leden voor de stembureaus aan te werven.

e. Zonder dat hierover ook maar één woord werd gerept in de memorie van toelichting of tijdens de parlementaire debatten, werd het leeftijdminimum voor de aanwijzing van de bijzitters in de stembureau's van 30 op 40 jaar gebracht. Ongetwijfeld heeft men willen vermijden dat in de toekomst te veel aangewezen bijzitters zouden blijven inroepen dat de last van jonge kinderen die niet kunnen alleen gelaten worden hen verhindert hun staatsburgerlijke opdracht te vervullen. Rekening houdend met de verhoging van de leeftijds-

grens, en met de splitsing van de taken van de voorzitters van de stembureau's ten opzichte van de taken in de stemopnemingsbureau's, lijkt het aangewezen de jonge stagiairs niet onmiddellijk meer aan te wijzen als voorzitter van een stembureau, maar wel als bijzitter of secretaris van een stemopnemingsbureau.

7. Politiek geladen hervormingen

Ofschoon de memorie van toelichting het technisch karakter van het wetsontwerp onderstreepte, hadden twee beoogde hervormingen een onmiskenbaar politieke draagwijdte. Zij werden door het Parlement niet aanvaard.

a. De kandidaat-opvolgers

De regering meende dat voor de parlementsverkiezingen kandidaat-opvolgers niet noodzakelijk waren omdat opvolgers aangewezen kunnen worden onder de niet verkozen kandidaten, zoals dit het geval is voor de provincieraadsverkiezingen. Dat zou de eenvormigheid bevorderd hebben⁸. In de Senaat waren tegen het voorstel reeds kritische bedenkingen gemaakt⁹. In de Kamer werd onderstreept dat de afschaffing van de kandidaat-opvolgers een rechtstreekse invloed zou uitoefenen op het beleid van de partijen, dat zij een totale ommekeer in de samenstelling van de kandidatenlijsten zou teweegbrengen omdat de traditionele harmonie tussen de verschillende tendensen binnen bepaalde partijen verbroken zou worden, dat de verjonging van de kandidaten alsmede de inschakeling van de vrouwen in het politiek leven problemen zou stellen en dat de keuzemogelijkheden van de kiezer zouden worden beknót.

Na lange besprekingen in commissie en in openbare vergadering, heeft de Kamer beslist het regeringsontwerp te amenderen en de lijsten van de kandidaat-opvolgers te behouden.

b. Apparentering

Men weet dat de apparentering, lijstverbinding of lijstenkoppeling de techniek is waarbij de kandidaten voor Kamer of Senaat van een lijst, met instemming van de kiezers die ze voorgedragen hebben, verklaren dat zij zich groeperen met de bij name aangewezen kandidaten van in andere kiesarrondissementen uit dezelfde provincie voorgedragen lijsten. De op deze lijsten uitgebrachte stemmen worden samengeteld.

De apparentering strekt ertoe, binnen de perken gesteld door artikel 48 van de Grondwet¹¹, de zuivere evenredige vertegenwoordiging zoveel mogelijk te benaderen door een beter benutten van de overblijvende stemmen. De bijlagen bij het kamerverslag tonen duidelijk aan dat de afschaffing van de apparentering de grote politieke partijen zou bevoordelen en een deuk geven aan het beginsel van de evenredige vertegenwoordiging¹². Beoogd in het voorontwerp, weggelaten in het wetsontwerp, opnieuw te berde gebracht in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, werd na uitvoerige besprekingen, en na de verwerping van de aldaar ingediende amendementen, het stelsel van de apparentering behouden.

c. Kiesarrondissement Brussel

Het is eveneens wegens de explosieve politieke aard van de amendementen die de splitsing voorstelden van het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde en de verplichting

⁸ Parl. St., Senaat, 1975-76, nr. 696/1, blz. 7.

⁹ Parl. St., Senaat, 1975-76, nr. 696/2, blz. 22-23.

¹⁰ Parl. St., Kamer, 1975-76, nr. 842/14, blz. 20-21 en blz. 12.

¹¹ Artikel 48, lid 1, van de Grondwet bepaalt: "De samenstelling van de kiescolleges wordt voor elke provincie door de wet geregeld."

¹² Parl. St., Kamer, 1975-76, nr. 842/14, bijlagen blz. 99 sqq.

⁶ Amendement Geldolf, Parl. St., Kamer, 1975-76, nr. 842/20.

⁷ Amendement Moock, Parl. St., Kamer, 1975-76, nr. 842/4.

afzonderlijke kieslijsten te Brussel op te stellen, dat tot verwerping ervan werd overgegaan. Van Vlaamse zijde zal men zich toch nog ernstig moeten bezinnen over het voordeel dat dergelijke regel zou kunnen bieden.

8. Gewijzigde regels voor de gemeenteraadsverkiezingen

Enkele bepalingen van de wet van 5 juli 1976 beogen de aanpassing van de Gemeentekieswet.

a. Verbliffsvereiste van de kandidaten

Vroeger was het moeilijk dubbele kandidaturen bij de gemeenteraadsverkiezingen te vermijden, omdat aan de verkiezbaarheidsvereisten enkel uiterlijk op de dag van de verkiezingen voldaan moest zijn. Voortaan moeten de kandidaten aan de verbliffsvereisten voldoen, met name hun verblijfplaats hebben in de gemeente, de dag dat de voordracht van de kandidaten wordt ingediend. Het hoofdstembureau moet nagaan of de kandidaten aan de verbliffsvereiste voldoen: daartoe moet een bewijs van inschrijving in de bevolkingsregisters voorgelegd worden.

b. Panacheren en meervoudig stemmen

Bont stemmen of panacheren, d.i. het stemmen op kandidaten van verschillende lijsten tot het maximum van het aantal te verkiezen raadsleden, wordt afgeschaft. Dit heeft al verontwaardigde reacties uitgelokt van vrouwengroeperingen die een actie "stem vrouw" voeren. Panacheren betekende doorgaans voor de kiezer een verlies van een gedeelte van zijn stem n.l. wanneer hij niet voor zoveel kandidaten stemde als er te verkiezen raadsleden waren.

Wel zal, in tegenstelling met wat als regel geldt voor de parlements- en provincieraadsverkiezingen, het meervoudig stemmen toegelaten zijn d.i. het stemmen voor meerdere kandidaten van een zelfde lijst.

c. Procedure voor goedkeuring of nietigverklaring

De wetgever heeft een versnelling beoogd van de procedure voor de goedkeuring of nietigverklaring van de gemeenteraadsverkiezingen en een vermindering van het aantal klachten. De ervaring heeft aangetoond dat voorheen dikwijls een klachtenprocedure werd ingesteld om de installatie van de nieuwe gemeenteraad zo lang mogelijk uit te stellen. De artikelen 74 tot 77 van de Gemeentekieswet bevatten substantiële wijzigingen. Hierbij wordt een dubbel onderscheid gemaakt.

1) Ontstentenis van bezwaar

a. De bestendige deputatie beperkt zich tot het nazien van de juistheid van de zetelverdeling onder de lijsten en van de rangorde van de raadsleden en hun opvolgers. In voorkomend geval wijzigt zij ambtshalve zetelverdeling en rangorde.

b. Heeft de bestendige deputatie binnen tien weken na de dag van de verkiezing de uitslag van de verkiezing niet gewijzigd, dan is deze definitief. Vroeger bedroeg de termijn zestig dagen.

2) Bij bezwaar

a. Ieder bezwaarschrift moet door een van de kandidaten worden ondertekend. Vroeger volstond de hoedanigheid van kiezer om de geldigheid der verkiezing voor de deputatie te betwisten¹³. De wetgever heeft gewild dat de kandidaten zich niet meer zouden verschuilen achter een kiezer om bezwaar in te dienen, wat verzonnen bezwaren zal weren. Tegenover die begrijpelijke bezorgdheid kan de vraag rijzen over het volkomen democratisch karakter van de ingevoerde beperking.

b. Het gemotiveerde bezwaar¹⁴ moet binnen tien dagen worden ingediend bij de provinciegriffier en niet meer bij de burgemeester.

c. De verkiezingen kunnen alleen door de bestendige deputatie en nadien door de Raad van State ongeldig worden verklaard op grond van onregelmatigheden die de zetelverdeling tussen de onderscheidene lijsten kunnen beïnvloeden.

Op de opwerping van een parlements lid dat geen bezwaar zou kunnen worden ingediend tegen de onregelmatigheid van de aanwijzing van de verkozenen op een lijst, antwoordde de minister dat eventuele vergissingen bij de aanwijzing van de verkozenen en hun opvolgers van rechtswege worden goedge maakt in het besluit tot geldigverklaring van de bestendige deputatie. Anderzijds kan een kandidaat die als raadslid of als opvolger ter zijde is gesteld, steeds bij de Raad van State in beroep gaan. Men moet inderdaad onderscheid maken tussen de geldigverklaring van de gemeenteraadsverkiezingen (artikelen 74 tot 76) en de andere door de Gemeentekieswet opgestelde beroepen (bv. de artikelen 71-73, 80, 81, 82, 84 van de Gemeentekieswet).

d. De bestendige deputatie moet uitspraak doen binnen dertig dagen na de verkiezing; die termijn kan slechts eenmaal met vijftien dagen verlengd worden. Vroeger beschikte dit orgaan over zestig dagen, verlengbaar met dertig dagen bij gemotiveerde beslissing. Met de inkorting van de termijn beoogt men het de indieners van een bezwaar mogelijk te maken binnen een redelijke termijn beroep aan te tekenen bij de Raad van State.

e. Heeft de bestendige deputatie binnen de gestelde termijn geen uitspraak gedaan, dan wordt het bezwaar als verworpen beschouwd.

f. Degenen aan wie kennis moet worden gegeven van de beslissing of de ontstentenis van beslissing van de bestendige deputatie — voor een nauwkeurige opsomming raadplege men artikel 76 — kunnen binnen een termijn van acht dagen een beroep instellen bij de Raad van State, die onverwijld uitspraak doet¹⁵.

De praktijk zal moeten uitwijzen of de fusies van talrijke gemeenten, benevens de hiervoor vermelde regelingen, tot een merkbare vermindering van het aantal bezwaren zullen leiden.

D. Overgangsbepaling

Het uitgebreid parlementair werk ter zake heeft een late goedkeuring van de wet tot gevolg gehad. Normaal zou het kiezersregister moeten opgesteld zijn op 1 augustus 1976. Dat was materieel onmogelijk. Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1976 worden, bij wijze van overgangsbepaling, de op 1 juli 1975 herziene kiezerslijsten aangewend, die echter moeten bijgewerkt worden tot 1 oktober 1976 wat betreft de leeftijd. De overgangsbepaling zal enkel tot gevolg hebben dat een groter aantal kiezers zich zal moeten verplaatsen. De op 1 juli 1975 "vergeten" kiezers en zij wier schorsing is opgeheven kunnen desnoods een bezwaar indienen en op de aanvullingslijsten worden geplaatst¹⁶.

Ten slotte zij aangestipt dat de circulatie van 16 juli 1976 praktische onderrichtingen verstrekt bij het K.B. van 3 oktober 1975 betreffende de gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1976 in de samengevoegde gemeenten.

9. Besluit

Ongetwijfeld bevat de wet van 15 juli 1976 welkome aanpassingen aan een wetgeving die zich gemakkelijk tot een verjongingskuur leende. Enerzijds konden hierbij moderne technieken ingeschakeld worden, anderzijds werden de nodige lessen uit het verleden getrokken.

¹³ R.v.S., St. Martens-Lennik, nr. 6925, 3 maart 1959.
¹⁴ Dat kan afgeleid worden uit de rechtspraak van de Raad van State.

¹⁵ De gemeenteraad kan geen beroep instellen; cfr. *Parl. St., Senaat*, 1975-76, nr. 696/1, blz. 17.

¹⁶ *Parl. St., Senaat*, 1975-76, nr. 696/8, blz. 6.

De ernstige voorbereiding en grondige parlementaire behandeling hebben bewerkstelligd dat de bedenkingen op technisch vlak tegen de wet niet van fundamentele aard zijn.

Wijzigingen met politieke inslag zullen via afzonderlijke wetsontwerpen of voorstellen moeten worden doorgevoerd. Wel vragen wij ons af of geen concrete toepassingsmogelijkheden zullen rijzen bij het bepalen van de passieve kiesbevoegdheidsvereisten. Zullen de voorbeelden vermeld in de onderrichtingen van de minister van Binnenlandse Zaken van 16 juli voldoende zijn om alle hypotheses te kunnen omvatten? Zal er een goede coördinatie met de parketten bestaan of zullen ook de procureurs-generaal zich genoopt voelen tot het rondsturen van omzendbrieven?

Bedenkingen kunnen rijzen bij de nogal drastische beperkingen die werden ingevoerd om de waardeloze bezwaren tegen de verkiezingsuitslagen te vermijden. Is het wel een gelukkige maatregel de mogelijkheid om bezwaar in te dienen te beperken tot de kandidaten alleen? Anderzijds had de rechtspraak van de Raad van State reeds de weg gewezen naar de nu in de wet opgenomen beperkende norm, dat de aangevochten onregelmatigheden de zetelverdeling tussen de onderscheiden lijsten moeten beïnvloeden.

De gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1976 zullen een belangrijke toetssteen zijn voor de waarde van de doorgevoerde hervorming.

Prof. dr. W. LAMBRECHTS (U.I.A.)

EUROPEES RECHT

(Week van 5 - 9 juli 1976)

Zaak 118/75 WATSON (prej. zaak) 7:7.76

De Pretore te Milaan heeft het Hof verzocht om een prejudiciële beslissing omtrent de gemeenschapsbepalingen inzake het vrij verkeer van werknemers en hun weerslag op de nationale wetgeving der Lid-Staten.

Het betreft de Italiaanse wettelijke voorschriften inzake de openbare veiligheid, die buitenlanders verplicht zich binnen drie dagen na binnenkomst in Italië te melden bij de autoriteiten, en degene die buitenlanders herbergt — ook verwanten of vrienden — hiervan binnen 24 uur mededeling te doen aan de autoriteiten belast met de handhaving van de openbare veiligheid. Op niet-naleving van deze bepalingen staat voor buitenlanders een gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of een geldboete van ten hoogste Lit. 80.000,-, en voorts eventueel verwijdering van het Italiaanse grondgebied.

Wie een buitenlander of apatride onderdak verschaft en zich niet aan bedoelde voorschriften houdt, kan worden gestraft met een geldboete van ten hoogste Lit. 240.000,- en gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden.

In het kader van een strafgeding tegen een Brits onderdaan die enkele maanden in Italië was komen doorbrengen, en een Italiaan die hem had gehierbergd, vraagt de Pretore te Milaan het Hof of de Italiaanse regeling, in strijd is met de artikelen 7 en 48 - 66 E.E.G.-Verdrag, wegens discriminatie op grond van de nationaliteit en wegens beperking van het vrij verkeer van personen binnen de Gemeenschap. Bovendien vraagt hij of bedoelde gemeenschapsrechtelijke bepalingen fundamentele beginselen bevatten die rechten doen ontstaan van particulieren en voorrang hebben boven andersluidende bepalingen van nationaal recht.

Het Hof beantwoordde deze vragen als volgt:

1. De artikelen 48 - 66 E.E.G.-Verdrag (vrij verkeer van

werknemers en diensten) en de uitvoeringsbesluiten bevatten een fundamenteel verdragsbeginsel; zij verlenen de betrokkenen individuele rechten die de nationale rechter moet handhaven en hebben voorrang boven andersluidende bepalingen van nationaal recht;

2. Een regeling van een Lid-Staat die de onderdanen van andere Lid-Staten die vallen onder de artikelen 48 - 66 E.E.G.-Verdrag verplicht zich bij de autoriteiten van de betrokken Lid-Staat te melden en aldaar woonachtigen die bedoelde onderdanen onderdak verschaffen verplicht hun identiteit aan genoemde autoriteiten mede te delen, is in beginsel verenigbaar met deze artikelen, doch met dien verstande dat enerzijds voor de nakoming van deze verplichting een redelijke termijn moet zijn gesteld en anderzijds de sancties voor niet-nakoming van deze verplichtingen in redelijke verhouding moeten staan tot de ernst van de overtreding, en met name geen verwijdering kunnen insluiten;

3. Voor zover zodanige regeling geen beperkingen op het vrij verkeer van personen inhoudt, vormt zij geen bij artikel 7 E.E.G.-Verdrag (verbod van discriminatie op grond van de nationaliteit) verboden discriminatie.

Zaak 7/76 I.R.C.A. (Industria Romana Carni & Affini)/Amministrazione delle Finanze dello Stato (prej. zaak) 7-7-76

De firma I.R.C.A. voerde op 22 maart 1973 partijen bevroren vlees ter waarde van Lit. 15.635.670,- in. De douane paste het voorgeschreven douanerecht ad 10% van de waarde toe (Lit. 1.563.570,-) en kende de firma aan compenserende bedragen een bedrag van Lit. 1.560.780,- toe.

De firma I.R.C.A., van mening dat zij ten onrechte een bedrag van Lit. 56.790,- — namelijk het verschil tussen de douanerechten en de compenserende bedragen — moest betalen, wendde zich tot de Ufficio di Conciliazione te Rome met verzoek de Amministrazione delle Finanze te veroordelen tot terugbetaling van deze — tot Lit. 50.000,- teruggebrachte — som. In dit verband wordt het Hof van Justitie gevraagd:

1. Zijn de gemeenschapsverordeningen waarop de Amministrazione delle Finanze haar berekeningen baseert rechts-geldig, en

2. Is de in casu aan deze verordeningen gegeven toepassing met terugwerkende kracht verenigbaar met de gemeenschapsrechtelijke beginselen en voorschriften.

Het Hof ging niet in op de details van de gemeenschapsregeling, doch overwoog met betrekking tot het stelsel van compenserende bedragen dat dit stelsel uitgaat van het beginsel dat deze bedragen niet zijn gebaseerd op de werkelijk betaalde prijs der waren, maar op van week tot week door de Commissie vastgestelde basisbedragen. Hoewel dit beginsel in individuele gevallen nadelig kan werken, moet daaraan toch worden vastgehouden met het oog op de noodzaak van een uniforme toepassing en een zo snel mogelijke administratieve afwikkeling.

Dit beginsel beantwoordt beter aan het met het stelsel nagestreefde doel, dat niet bestaat in het schadeloos stellen der betrokkenen voor de gevolgen van verstoringen op de wereldmarkt, maar in het bevorderen van een goede werking van de gemeenschappelijke ordening der landbouwmakten ondanks fluctuaties in de valuta der Lid-Staten. Het doel en de inrichting van het stelsel der compenserende bedragen brengen onvermijdelijk mee dat de bedragen die gelden voor een bepaalde periode vaak eerst achteraf worden vastgesteld. Deze vaststelling van de compenserende bedragen voor op het tijdstip der vaststelling reeds verstreken perioden kan daarom niet worden aangemerkt als een toepassing met terugwerkende kracht.

Het Hof verklaarde voor recht dat bij onderzoek van de

gestelde vragen niet is gebleken van overwegingen die twijfel doen rijzen aan de geldigheid van de betrokken verordeningen.

(Week van 12 - 16 juli 1976)

Zaken 3/76 en 4/76 - Zaak 6/76 K., v.d.B. - K. en B. (prej. zaak) 14.7.1976

Visserij op tong en schol

Voor de arrondissementsrechtbanken te Zwolle en Alkmaar zijn strafgedingen ingeleid tegen Nederlandse vissers wegens schending van Nederlandse regelingen ter beperking van de vangst van tong en schol. Deze regelingen waren vastgelegd op basis van het verdrag inzake de visserij in het noordoostelijk deel van de Atlantische oceaan. Genoemde Nederlandse rechters hebben zich tot het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen gewend met vragen omtrent de uitlegging van het gemeenschapsrecht. Zij betreffen in hoofdzaak de vraag of de Lid-Staten de bevoegdheid hebben behouden maatregelen als de onderhavige te nemen, of deze maatregelen materieel verenigbaar zijn met het gemeenschapsrecht en of alleen de instellingen der Gemeenschappen bevoegd zijn internationale overeenkomsten ter zake te sluiten.

In antwoord op deze vragen besliste het Hof:

1. Op het moment waarop de ter beoordeling van de nationale rechterlijke instanties staande feiten zich voordeden, waren de Lid-Staten bevoegd in het kader van het Verdrag inzake de visserij in het noordoostelijk deel van de Atlantische oceaan verbintenissen aan te gaan tot instandhouding van de natuurlijke rijkdommen van de zee, en bijgevolg gerechtigd de nakoming daarvan in het gebied onder hun jurisdictie te verzekeren.

2. Een Lid-Staat die met het oog op de instandhouding van de rijkdommen van de zee maatregelen ter beperking van de visserij vaststelt, brengt de doelstellingen of de werking van het stelsel der verordeningen nos. 2141/70 en 2142/70 niet in gevaar.

3. Zodanige maatregelen zijn geen bij artikel 30 e.v. E.E.G.-Verdrag verboden maatregelen van gelijke werking als een kwantitatieve beperking van het intracommunautaire handelsverkeer.

Zaak 13/76 Gaetano Donà/Mario Mantero (prej. zaak) 14.7.1976

Het vrij verrichten van diensten op sportgebied

Als oud-voorzitter van de voetbalclub Rovigo had Mantero, verweerder in het hoofdgeding, aan Donà, verzoeker in het hoofdgeding, opgedragen in buitenlandse voetbalkringen zijn licht op te steken omtrent de mogelijkheid een speler van Rovigo aan te trekken. Donà plaatste daarop een advertentie in een Belgische sportkrant. Mantero weigerde echter in te gaan op de aanbiedingen die binnenkwamen naar aanleiding van deze advertentie en wilde ook de door Donà gemaakte kosten niet vergoeden.

Hiertegen spande Donà een geding aan bij de Judici Conciliatore te Rovigo, waarin hij veroordeling van Mantero tot betaling van deze kosten vorderde.

Mantero stelde dat Donà prematuur had gehandeld, en wees hiertoe op artikel 16 juncto artikel 28, sub g, van het Reglement van de Italiaanse voetbalbond, inhoudende dat alleen leden van deze bond kunnen deelnemen aan wedstrijden, en dat het lidmaatschap in beginsel alleen openstaat voor spelers van Italiaanse nationaliteit. Alleen wanneer ontheffing van deze bepaling kan worden verkregen, kan het aantrekken van buitenlandse spelers worden overwogen. Donà antwoordde dat bedoelde bepalingen rechtsgeldigheid misten wegens strijd met de artikelen 7, 48 en 59 E.E.G.-Verdrag (*verbod van discriminatie op grond van de nationaliteit, vrij verkeer*

van werknemers, vrij verrichten van diensten).

Daarop wendde de rechter te Rovigo zich tot het Hof met verzoek om een prejudiciële beslissing terzake. 's Hof's beslissing luidde als volgt:

1. Nationale regelingen of gebruiken, ook die welke zijn ingesteld door een sportvereniging, waarin alleen aan de onderdanen van de betrokken Lid-Staat het recht wordt voorbehouden als beroeps- of semi-beroepsspeler aan wedstrijden deel te nemen, zijn onverenigbaar met artikel 7 en — al naar het geval — de artikelen 48-51 of 59-66 E.E.G.-Verdrag, tenzij die regelingen of gebruiken buitenlandse spelers uitsluiten van deelneming aan bepaalde wedstrijden om andere dan economische redenen, verband houdende met het bijzonder karakter van die wedstrijden, en dus uitsluitend met de sport als zodanig;

2. De verdragsartikelen 48 enerzijds en 59, lid 1, en 60, lid 3, anderzijds — laatstgenoemde twee bepalingen althans voorzover zij strekken tot afschaffing van iedere discriminatie jegens de betrokkene op grond van de nationaliteit of wegens het wonen in een andere Lid-Staat dan die waar de dienst moet worden verricht — zijn rechtstreeks toepasselijk in de rechtsorde van de Lid-Staten en verlenen aan particulieren rechten waarvan voor de nationale rechter handhaving kan worden gevraagd.

Zaak 19/76 Triches (prej. zaak) 13.7.1976

Sociale zekerheid van migrerende werknemers

De heer Triches, die de Italiaanse nationaliteit bezit, was van 1938-1945 in Italië bouwvakarbeider, en daarna van 1946-1960 in België als mijnwerker werkzaam.

Wegens invaliditeit genoot hij sedert 1960 twee invaliditeitspensioenen, een krachtens de Belgische, en een krachtens de Italiaanse wet. Hij woont in Italië. Om dubblures bij de toekenning van gezinstoelagen te vermijden, bepaalt artikel 42, lid 2, van verordening (EEG) no. 3: "zij, die in het genot zijn van pensioenen of renten, verschuldigd krachtens de wettelijke regeling van verschillende Lid-Staten, hebben recht op kinderbijslag overeenkomstig de bepalingen van de wettelijke regeling (a) van het land van woonplaats, indien zij woonachtig zijn op het grondgebied van een Lid-Staat waar zich een van de instellingen bevindt die aan hen pensioen of rente verschuldigd zijn..."

Toen Triches op verzoek van de Belgische Caisse weigerde het teveel uitgekeerde bedrag terug te betalen, bracht de Caisse de zaak voor de Arbeidsrechtbank te Luik, die de Caisse in het gelijk stelde.

In cassatie bestreed Triches de rechtsgeldigheid van artikel 42, lid 2, van verordening no. 3. Het Hof van Cassatie verwees deze zaak naar het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen.

Het Hof besliste dat bij onderzoek van deze vraag niet was gelbeken van gegronde bezwaren tegen de geldigheid van de litigieuze bepaling.

BOEKEN

W. DELVA, H. VANDENBERGHE, E. VIEUJEAN, G. BAETEMAN, H. CASMAN, J.M. PAUWELS, J. DE GAVRE, F. RIGAUX, C. VAN MALDEREN, R. DIERKENS, E.A.A. LUYTEN, *Gezinsrecht*. Erasmus Ledeberg-Gent, 1975, 438 blz.

Dit boek — inhoud van een dubbelnummer van het *Tijdschrift voor Privaatrecht* — bevat de teksten van een post-universitaire lessencyclus over gezinsrecht, ingericht van 11 oktober 1974 tot 20 december 1974 door het seminarie voor burgerlijk recht van de Rijksuniversiteit te Gent. De bedoeling van het initiatief was een sterk geactualiseerd rechtsdogmatisch beeld op te hangen van wat het gezinsrecht heden in België is geworden.

In het eerste referaat over *het huwelijk*, gaat prof. W. Delva, bezieler van het project, na hoe het huwelijk in het positief recht, thans, in de context van een veranderd en nog steeds maar veranderend burgerlijk recht de waarnemer overkomt. Daarbij stelt hij vast dat het accent verlegd is van een formele relatie naar een inhoudelijk geladen verhouding: het huwelijk als een gebonden leefgemeenschap tot wederzijdse verrijking van de beide partners. Bij wijze van vraagstelling suggereert hij, ter wille van de privacy, de mogelijkheid voor de echtgenoten om binnen de limieten van de wettelijke instelling aan het vormelijk contract zelf een inhoud te geven.

Het tweede college is dat van prof. H. Vandenberghe over *het concubinaat*. Hij tracht de stelling van de civiele wetgever en de rechtspraak, die elke vorm van concubinaat in strijd achten met de openbare orde en de goede zeden, te weerleggen. Van de vele praktische problemen, die zich in dit verband kunnen voordoen, behandelt hij er twee: het lot van de rechtshandelingen om niet tussen de concubinerenden en de aanspraak van de concubinerenden tegenover derden.

Uitgaande van zijn visie op het huwelijk onderwerpt prof. W. Delva in zijn tweede exposé de rechtsregeling op het stuk van *het aangaan van het huwelijk* aan een kritisch onderzoek. De grondvereisten worden herdacht in functie van het huwelijk als een gebonden leefgemeenschap van man en vrouw. Wat betreft de vormvereisten is hij van mening dat de wettelijke regeling én coherentie én doeltreffendheid mist. Draaom stelt hij voor een werkelijke bezinningstermijn of een voorbereiding op het te sluiten huwelijk in te voeren alsmede het prenuptiaal onderzoek en de mogelijkheid voor de gelovigen het huwelijk uitsluitend voor een bedienaar van de eredienst aan te gaan.

In aansluiting met het voorgaande behandelt prof. W. Delva in zijn derde referaat *de sanctieregeling bij miskenning van de vereisten voor het aangaan van het huwelijk*. Hij maakt het klassieke onderscheid tussen de sanctieregeling die het sluiten van het huwelijk helpt voorkomen (verzet) en die welke de mogelijkheid biedt om een gesloten huwelijk aan te vechten (nietigverklaring). Heel de regeling doet erg archaïsch aan. Bovendien zijn er een aantal penale sancties, die volkomen in onbruik zijn geraakt.

Bij wijze van inleiding tot zijn uiteenzetting over *de rechten en de plichten van de echtgenoten* geeft prof. E. Vieujean twee voorafgaande bedenkingen: vooreerst dat, niettegenstaande het gezinsrecht de laatste decennia een hele evolutie heeft ondergaan, de lijst van de wederzijdse plichten met hun imperatief karakter sinds 1804 ongewijzigd is gebleven; vervolgens dat het recht meer en meer is binnengedrongen in de intimiteitssfeer van het echtelijk leven, dit geïllustreerd aan de hand van de plicht tot samenwonen. Daarna wijdt hij een onderzoek aan de rechten en plichten ten aanzien waarvan de echtgenoten op voet van gelijkheid staan en die ten aanzien waarvan zij nog ongelijk worden behandeld. De plicht tot bijdrage in de lasten van het huwelijk en de plicht tot hulpverlening worden aan een kritische analyse van rechtsleer en rechtspraak onderworpen, vooral dan met betrekking tot de toepassing ervan in geval van feitelijke scheiding en betreffende de mogelijke sancties van niet-naleving. In het laatste gedeelte van zijn exposé spreekt hij over de bevoegdheden van de voorzitter van de rechtbank bij grof plichtsverzuim.

In zijn referaat over *de bekwaamheid en de bevoegdheid van de gehuwden* brengt prof. G. Baeteman de lezer naar het domein van het huwelijksvermogensrecht. Hij legt uit hoe sinds de wet van 30 april 1958, die de handelingsbekwaamheid van de gehuwde vrouw heeft ingevoerd zonder de vermogensrechtelijke regeling zelf te wijzigen, de traditionele en logische samenhang tussen de handelingsbekwaamheid en -bevoegdheid doorbroken werd. Voor de man is de toestand heel anders: zijn bevoegdheden zijn in een stelsel van gemeenschap nagenoeg onbeperkt behoudens de door de wet of door een overeenkomst gestelde beperkingen. Toch is er volgens de auteur in de rechtspraak een tendens waar te nemen om steeds meer perken te stellen aan de wijze van uitoefenen van de aan de man toegekende bevoegdheden. Tot slot dringt hij aan op een hervorming van het huwelijksvermogensrecht.

Een van de marginale problemen in het huwelijksvermogensrecht is de leer van *het huishoudelijk mandaat*. Hoe het ontstaan is en hoe het in het huidige Belgisch recht geregeld

is wordt uiteengezet door mevrouw H. Casman, assistente. Na de studie van de huishoudelijke bevoegdheden in andere wetgevingen komt zij tot het besluit dat de leer niet meer is aangepast aan de gewijzigde juridische en feitelijke verhouding tussen de echtgenoten. Zij stelt voor het probleem van de huishoudelijke bevoegdheden in het kader van het primair huwelijksstelsel op te lossen. Daarbij moet de samenwerking van en de gelijkheid tussen de echtgenoten worden bekrachtigd door een regeling die voor beiden op dezelfde wijze geldt.

Een ander probleem is dat van *de voorbehouden goederen*, ingevoerd bij de wet van 20 juli 1932. Na de bespreking van de inhoud en de werking ervan gaat prof. G. Baeteman na wat de weerslag is van de instelling doorheen een gedeeltelijk gewijzigde basiswetgeving (wet van 30 april 1958). Hij vraagt zich af waarom een vrij ingewikkelde rechtsstructuur, die toch slechts uitwerking heeft na de ontbinding van het huwelijksstelsel, in leven wordt gehouden.

De drie volgende referaten houden verband met het einde van het huwelijk. In het referaat over *de ontbinding van het huwelijk* door de dood bespreekt prof. W. Delva de rechten en plichten van de langstlevende echtgenoot. Zijn aandacht gaat vooral naar diens verzorgingsrecht (art. 205 B.W.).

De nietigverklaring van het huwelijk wordt behandeld door prof. J.M. Pauwels. Vooreerst pleit hij, naar het voorbeeld van het Zwitsers en Engels recht, voor de toepassing van de nietigheid ex nunc omdat de ratio legis, die aan de invoering van de terugwerkende kracht van de nietigheid ten grondslag ligt, volledig verdwenen is. Na deze inleiding zet hij het vigerend Belgisch recht uiteen en dit aan de hand van een tabel, waarin alle gevallen van nietigheid met hun plaats — in de wet of in de rechtspraak — en hun karakter — absoluut of relatief — worden opgesomd. Om te eindigen werpt hij enkele twistvragen op.

In de uiteenzetting over *de echtscheiding en de scheiding van tafel en bed* door prof. J. De Gavre staat alles wat een praktijkjurist moet weten omtrent de recente ontwikkelingen in rechtsleer en rechtspraak. De aandacht van de lezer wordt speciaal gevestigd op de wet van 1 juli 1974 (van kracht sedert 1 januari 1975) waardoor een nieuwe echtscheidingsgrond in ons recht werd ingevoerd: de "divorce-remède". Aangaande de regeling van de gevolgen blijft echter het idee van "divorce-sanction" bestaan.

Wanneer de lessenreeks gekomen is aan de materie van de afstamming komt prof. W. Delva opnieuw aan de beurt met de studie van de *wettige afstamming*. Opdat deze zou vaststaan moet het bewijs van vier elementen worden geleverd: het huwelijk van de beweerde ouders, de verwekking tijdens het huwelijk (of vóór het huwelijk maar dan de geboorte tijdens het huwelijk), het moederschap van de vrouw en het vaderschap van de man.

De ouderlijke verplichtingen en rechten is de inhoud van het volgende exposé van prof. W. Delva. Vanuit een op welzijn gericht gezinspatroon verklaart hij hoe het sinds de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, van de vaderlijke figuur alover de figuur van de ouderlijke macht, gekomen is tot een uitgesproken ouderlijk dienstbetoon, waarbij de ouderlijke verplichtingen de ouderlijke rechten voorafgaan. Daarom behandelt hij eerst de ouderlijke verplichtingen en daarna de ouderlijke rechten. Als logische evolutie van de ouderlijke-macht-figuur is de wet van 1 juli 1974 er gekomen. Op technisch vlak vertoont zij heel wat hiaten, waarop prof. W. Delva de lezer attent maakt.

De ontkenning van vaderschap wordt eveneens door prof. W. Delva geanalyseerd. De vragen die aan bod komen zijn: wie mag de vordering instellen, tegen wie moet ze worden ingesteld, in welke gevallen is ze mogelijk, welke procedure moet er worden gevolgd. Prof. Delva vraagt zich af of deze materie, gezien de huidige stand van de wetenschap, geen wijziging vergt. In ieder geval, zegt hij, moeten de rechtbanken, in afwachting van een wetswijziging in die zin, op grond van een teleologische interpretatie de geest van de wet respecteren.

In zijn exposé over *het afstammingsrecht* wijst prof. F. Rigaux op een aantal tegenstellingen: "patriliniale" en "matriliniale" afstamming, natuurlijke en wettige afstamming, natuurwet en vrije wil, biologische en socio-affectieve afstamming, genetisch en socio-culturele erfenis. Daarna bespreekt hij enkele actuele problemen, daarbij refererend aan de Franse wet van 3 januari 1972. De conflicten van vader-

schap en de onderhoudsvordering van natuurlijke kinderen worden in afzonderlijke hoofdstukken behandeld.

Rijk aan praktijkervaring belicht de heer Vrederechter C. Van Malderen in zijn uiteenzetting over de *adoptie en de wettiging door adoptie* de wet van 21 maart 1969. Zijn aandacht gaat vooreerst naar de dominanten van deze wet. Daarna onderzoekt hij achtereenvolgens: de karakterelementen, de grondvoorwaarden, de vormvoorwaarden en de gevolgen.

De *artificiële filiatie* is het onderwerp van het referaat van prof. R. Dierkens. Hij toont aan hoe de bestaande juridische uitbouw van de filiatie niet volledig meer aansluit bij de basis omdat de basis zelf door de medische vooruitgang wordt aangetast. De juridische problemen rond de kunstmatige homologe en heterologe inseminatie zijn daarvan sprekende voorbeelden. In zijn besluit stelt hij de lezer voor een realiteit van de nabije toekomst: inseminatio in vitro, embryo transfer, transplantatie van de ovaria en de testikels.

De lessenreeks wordt afgesloten met een aantal beschouwingen omtrent de *moderne ontwikkeling van het Nederlandse gezinsrecht* door prof. E.A.A. Luyten. Hij poogt eerst een synthese te geven over de rechtsfilosofie inzake de taak van de wetgever om daarna een onderzoek te wijden aan de houding van de Nederlandse wetgever in het nieuw Burgerlijk Wetboek ten aanzien van het gezinsrecht. Volgens hem heeft het modern Nederlands gezinsrecht op veel punten de maatschappelijke evolutie gevolgd en het standpunt van de tolerantie aanvaard. Hij kan dat staven aan de hand van een aantal veranderingen in het maatschappijbeeld die in het wetgevingsproces zijn erkend zoals de emancipatie van de gehuwde vrouw, de verzwakking van het ouderlijk gezag, de verminderde betekenis van de familieband, het verwerpen van de achterstelling van onwettige kinderen, de geboorteregeling, de grote vrijheid om het huwelijk aan te gaan, te ontbinden en te hertrouwen. Hij beëindigt zijn uiteenzetting met een pleidooi voor de bescherming van het gezin.

Dit boek mag de praktijkjurist niet ontgaan. Evenwel dient hij rekening te houden met wetswijzigingen, die achteraf werden ingevoerd.

Marijke Bax
Ass. Dept. Rechten U.I.A.

MEDEDELINGEN

"Journées Internationales d'Histoire du Droit" te Narbonne

De "Société d'Histoire du Droit" (Parijs) de "Commission Internationale pour l'Histoire des Anciennes Assemblées d'Etat" (Rome) en de "Société d'Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays de Droit Ecrit" (Montpellier) hebben samen, dank zij het dynamisch organisatietalent van professor Jacques Michaud van de Universiteit te Perpignan, van 31 mei tot 3 juni 1976 een schitterend congres ingericht te Narbonne.

170 specialisten uit 16 landen en drie continenten volgden 26 uiteenzettingen over allerlei onderwerpen uit het brede veld van de Rechts- en Instellingengeschiedenis.

Na de plechtige openingszitting in Het Paleis des Archevêques, waar het woord gevoerd werd door prof. R. Mousnier (Sorbonne) en prof. Brejon de Lavergnée (Rennes) werden de congressisten in twee secties verdeeld.

Opgemerkt werden o.a. de uiteenzettingen van prof. G.G. Margadant (Mexico) over "L'influence de la France dans l'évolution du droit mexicain", prof. Font-Ruis (Barcelona) over de Catalaanse "Coutumes de Balaguer", prof. L.Th. Maes (Antwerpen) over "Les deux ordonnances criminelles de Philippe II en 1570 pour les Pays-Bas dans le cadre de la législation européenne du XVIème siècle", prof. Stefan Kuttner (Berkeley) over "Saint Jón de Hólar: droit canon et hagiographie dans l'Islande médiévale", prof. M. Thomann (Strasbourg) over "Les thèses anciennes de la Faculté de Droit de Strasbourg", prof. M. Szeftel (Seattle) over "Les titres du monarque moscovite avant la fin du XVIIème siècle", prof. Rob. Feenstra (Leiden) over "A propos d'un manuscrit de la Bibliothèque Nationale attribué à Vinnius", prof. G. Vismara (Milaan) over "Un formulaire français en Italie au XIème siècle", prof. A. Gouron (Montpellier) over "Une énigme: la vie de Rogerius", en prof. G. Griffiths (Washington) over "Les rémonstrances de 1525 du Parlement de Paris contre le gouvernement de François Ier".

Naast bezoeken aan het Romeinse en vroegere Narbonne, een excursie naar de abdij van Fontfroide en aan twee Kathaarse kastelen in de streek van Cucugnan (massif des Corbières), werden schitterende eetmalen aangeboden door de prefect van het Aude-departement en de magistraten van Narbonne, die, samen met de uiteenzettingen, bij alle deelnemers een prachtige indruk nalieten van een uniek geslaagd congres.

L. Th. Maes

BERICHTEN

Nieuwe deken van de Nederlandse Orde van Advocaten

Op 11 juni 1976 is mr. H. Kuyper, advocaat te Arnhem, tijdens de vergadering van het College van Afgevaardigden, gekozen tot nieuwe deken van de Nederlandse Orde van Advocaten. In deze functie volgt hij mr. J.J. van Wessem op.

Mr. Kuyper werkte o.m. mee aan de voorbereiding van het rapport "Verdediging in de aanval", waarin in 1972 nieuwe lijnen werden aangegeven voor de ontwikkeling van de verdediging van strafzaken.

Het nieuw Burgerlijk Wetboek in Nederland

Bij K.B. van 24 april 1976 is mr. W. Snijders, raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden, benoemd tot regeringscommissaris voor het wetsontwerp tot vaststelling van Boek 3 van het nieuw B.W. (Vermogensrechten in het algemeen). Mr. Snijders was reeds regeringscommissaris voor de Boeken 5 (zakelijke rechten) en 6 (algemeen gedeelte van het verbintenisrecht). In deze nieuwe functie volgt hij mr. J.E. Langemeijer op die op eigen verzoek eervol werd ontheven van deze taak. Bij dezelfde beschikking is mr. H. Schadee, advocaat te Rotterdam, tot regeringscommissaris benoemd voor het wetsontwerp tot vaststelling van Boek 8 (verkeersmiddelen en vervoer).

Benelux studiedag over de aanleg van leidingen en kabels

Op 1 oktober 1976 organiseert de Nederlandse Vereniging voor Agrarisch Recht een Benelux Studiedag te Roermond over: "De reglementering inzake de tussenkomst van de overheid bij de aanleg van leidingen en kabels". Belangstellenden kunnen zich opgeven bij de secretaris van de Vereniging, Hollandse weg 1 te Wageningen.

Universitaire Kring voor Rechtstheorie Antwerpen Uitgave van twee publikaties

De Universitaire Kring voor Rechtstheorie Antwerpen (U.K.R.A.) is een vereniging voor rechtstheoretisch onderzoek, die in de loop van 1977 twee werken wil uitgeven, het ene gewijd aan het gerechtelijk privaatrecht en het andere aan het rechtsonderwijs in België.

Ieder die bereid is mee te werken aan de totstandkoming van deze publikaties door middel van het schrijven van een artikel, dient zich in verbinding te stellen met het U.K.R.A.-secretariaat. In het bijzonder wordt gedacht aan studenten die in het kader van hun keuzevak met het gerechtelijk recht of sociologie bezig zijn. Ook zij die studeren of werkzaam zijn in een andere discipline dan de juridische, worden tot medewerking uitgenodigd. Wat het eerste onderwerp betreft, wordt "De positie van de advocaat binnen het gerechtelijk wetboek" behandeld. We denken hierbij ondermeer aan volgende problemen: is de advocaat noodzakelijk?; welk is de verhouding advocaat-kliënt?; is de advocaat vrij zelf de wijze van procederen te kiezen?; beslist de advocaat zelf over beroep, tenuitvoerlegging, ...?; is de advocaat verantwoordelijk voor procedurefouten, ...?; geeft de tekst van het Ger.W. aanleiding tot misbruiken bij de advocaten?

In het tweede onderzoek wordt een zo nauwkeurig mogelijk onderzoek van het bestaande rechtsonderwijs ingesteld en zoals het in de toekomst zou moeten worden gegeven.

Belangstellenden kunnen zich — ook voor het doen van suggesties — richten tot het U.K.R.A.-secretariaat: Koenraad Dassen - U.K.R.A., p/a Departement Rechten U.I.A., Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk.